

Núm. 801

OCTUBRE 1995

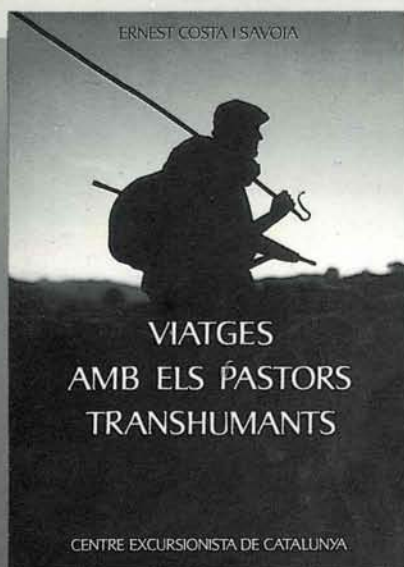


MUNTANYA



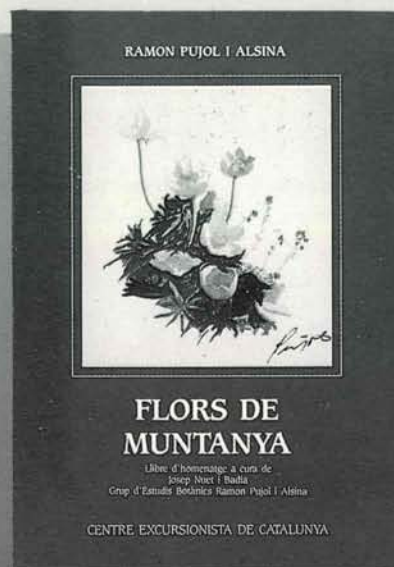
La Comissió de Publicacions es complau a oferir-vos les darreres novetats.

Adquiriu i divulgueu l'obra del CENTRE



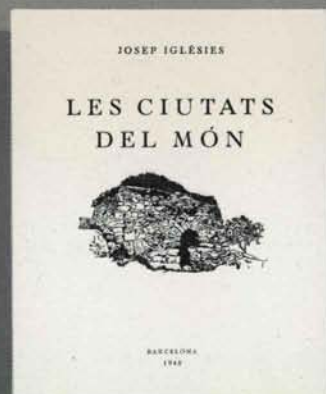
■ Viatges amb els pastors transhumants.

Que n'és d'encisador fer uns viatges amb pastors i ramats per les muntanyes, entre l'Essera i el Segre! Hi trobareu de tot, aventura, humanitat, ofici i ensenyances, amb una cloenda de 45 pàgines, d'un inèdit vocabulari dels pastors. Molt il·lustrat. (Premi literari del Centre.)



■ Flors de Muntanya.

L'obra de divulgació de Flors de Muntanya, amb text i dibuixos d'en Ramon Pujol i Alsina, aparegué en aquesta revista MUNTANYA entre 1970 i 1974. Ara ha estat aplegada en aquest volum, a la memòria del nostre enyorat amic.



■ Les ciutats del món.

S'ha editat en facsímil l'obra de Josep Iglésies, apareguda el 1948. Humils llogarrets, enaltits per la seva inspirada prosa.



■ Guia geològica del Montsec i de la vall d'Àger.

En la Geologia es troba l'explicació d'una bona part de les coses que condicionen un país. Aquest treball científic-excursionista estudia un dels paratges geològics més famosos, i hi descriu nou itineraris. Molt il·lustrat i amb un mapa geològic de la regió, a tot color.



CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
— COMISSIÓ DE PUBLICACIONS —

ESPORTS



el millor consell!!!

**ESPECIALISTES EN MUNTANYA
TREKKING I AVENTURA**

**TENDAS, MOTXILES, BOTES
TÈXTIL, PIOLETS, CRAMPONS
MATERIAL D'ESCALADA, ETC.**

C/ Canuda, 26 - Tel. 318 45 00 - BARCELONA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

AIGÜESTORTES I SANT MAURICI

EL PARC NACIONAL I EL SEU ENTORN

Manel Broch i Francesc X. Gregori

- Aquesta guia d'esquí de muntanya de l'àrea del parc nacional d'Aigüestortes i de Sant Maurici us proposa una selecció d'itineraris per a recórrer aquest sector del Pirineu entre la Vall d'Aran, el Pallars i la Ribagorça.
- Els itineraris es divideixen en tres grans apartats: els accessos als refugis, que a l'hivern ja són una bona excursió, ascensions des dels refugis i l'Alta Ruta del Pallars, un itinerari de travessia de refugi en refugi d'una setmana de durada.
- En total són una cinquantena d'itineraris perquè pugueu gaudir de la muntanya hivernal en un marc excepcional del Pirineu.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN

c/. Nena Casas, 73-75 - 08017 Barcelona Tel./Fax: (93) 204 43 97



Per a aquest hivern, entre altres coses, us preparam:

ROBA D'ESQUÍ, GRANS OFERTES



per 19.995 ptes.

per 38.995 ptes.

per 37.800 ptes.

ESQUÍS + FIXACIÓ

ESQUÍS + FIX. DE MUNTANYA (màx. seguretat)

ESQUÍS MONOCASC + FIX. SALOMON multicontrol



LLOGUEM: ESQUÍS PISTA,
MUNTANYA, FONS I ARVA
TENIM CURA DEL MANTENIMENT
D'ESQUÍS I FIXACIONS
Pressupostos per expedicions



Urgell, 95 bis - 08011 Barcelona - Tel. 453 50 01



PEDRA-NEU

C/ BRASIL, 50 - 08028-BARCELONA
(CINTURÓ DE RONDA / AVDA. DE MADRID)
Tel. (93) 330 27 74

Horari: 11 a 14 h i 17 a 20.30 h. (dilluns mat tancat)



OFERTA D'ESQUÍ 1995-96

CONJUNT D'ESQUÍ BÀSIC	CONJUNT D'ESQUÍ COMPLET
ESQUÍS - FIXACIÓ I MUNTATGE 19.995,-	ESQUÍS FIXACIÓ 29.995,- BOTES BASTONS I MUNTATGE
CONJUNT D'ESQUÍ ALT NIVELL	CONJUNT D'ESQUÍ DE MUNTANYA
ESQUÍS - FIXACIÓ I MUNTATGE 35.850,-	ESQUÍS FIXACIÓ DE SEGURETAT I MUNTATGE 38.995,-
CONJUNT D'ESQUÍ DE FONS	
ESQUÍS DE FONS - FIXACIÓ FIXACIÓ - SABATILLES 19.995,- BASTONS DE FONS I MUNTATGE	

EXTRAORDINÀRIES OFERTES d'esquí de muntanya en conjunts de: FIXACIÓ DE SEGURETAT + PELLs +
ESQUÍS: YETI - HAGAN - PALE, etc. REPARACIÓ, PREPARACIÓ I MANTENIMENT D'ESQUÍS I FIXACIONS
LLOGUER DE: BOTES I ESQUÍS - ESQUÍS DE MUNTANYA I PELLs DE FOCA - ESQUÍS DE FONS
PIOLETS I GRAMPONS - ARVA (detectors electrònics per a allaus)

PEDRA-NEU

PEDRA-NEU



MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

ANY CXIX, VOL. 99, NÚM. 801, OCTUBRE 1995

Redacció, administració i publicitat:

Paradís, 10. 08002 Barcelona

Tel. (93) 315 23 11

Director:

Josep Nuet i Badia

Secretari:

Joaquim Bordons i Serra

Consell de redacció:

Francesc Beato, Joaquim Bordons

Francesc X. Gregori, Ferran Latorre,

Josep M. Panareda, Miquel Rafa

Corrector lingüístic:

Eulàlia Nuet i Badia

Cartògraf i dibuixant:

Armand Ballart

Maquetador:

Josep Nuet i Badia

Publicitat:

Adolf Garcia, Exclusives Publicitàries

Tel. i Fax: 237 95 01

Fotocomposició:

PC Gràfic

Fotomecànica:

T4 Sorrosal, S.A.

Pujades, 68-72, 3r 3a

08005-Barcelona

Impressió:

IMGESA

Alarcón, 138 - 08930

Sant Adrià de Besòs

Preu d'aquest exemplar:

600 ptes. (IVA inclòs)

Preu de subscripció anual:

3.100 ptes. + IVA (sis exemplars)

A l'estranger: 4.400 ptes.

Comanda de números endarrerits

a la redacció de la revista

Dipòsit legal: B. 545-1958

ISSN: 0212-2111

Membre de l' **A.P.P.E.C**

ASSOCIACIÓ
DE PUBLICACIONS
PERIÒDIQUES
EN CATALÀ

• Els articles publicats a MUNTANYA expressen l'opinió dels seus autors.

• La revista MUNTANYA, editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

© El copyright dels articles, tant de la part literària com de les il·lustracions, és dels autors respectius. Per tant, és absolutament prohibida la reproducció total o parcial, per qualsevol sistema, dels articles de la revista MUNTANYA sense permís escrit dels propietaris del copyright.

SUMARI

Portada: La jaça del Clot, l'estany i el Mont Coronat al fons.

Foto: Didier Payré.

Editorial: Everest un cop més 178

Quatre dies als Picos de Europa.
Fernando González del Campo i Román 179

La cresta de les Salenques.
Miquel Capdevila i Miralles 182

Escalada a la cara nord del pic de l'Infern.
Santi Roman i Guimaraes i David Compte i Sáez 186

«E se l'an que ven fasiam una bicicleta en Catalonia?».
Guillem Volart 188

Dues excursions en BTT des de Llivia.
Joan M. Vives i Teixidó 189

La processó al gorg Estelat.
Didier Payré 192

Pic del Bom per la canal Sud.
Josep de Tera 197

Amb els indis de San Blas (Panamà).
Maurici Rucabado i Caballé 201

Recorreguts per les comarques de Castelló.
Joaquim Bordons i Serra 203

Vies d'escalada,
a cura d'Armand Ballart 211

Crònica del Centre 213

Llibres i mapes 216

NORMES DE PUBLICACIÓ DE MUNTANYA

Els autors que vulguin publicar els seus treballs a la revista MUNTANYA han de tenir present el següent: Els articles cal que siguin escrits correctament en català i mecanografiats a doble o triple espai en fulls de mida DIN A-4, deixant uns marges laterals d'un parell de centímetres.

Els articles aniran encapçalats pel títol i portaran a continuació el nom dels autors.

Els peus de les il·lustracions i el nom de l'autor aniran escrits en un full a part, precedits per un número

que es repetirà a la fotografia o dibuix corresponent. Per a facilitar la correcció dels originals, no utilitzeu els subratllats en els textos que vulgueu publicar.

Els mapes, dibuixos i gràfics haurien de ser dibuixats correctament amb tinta xinesa sobre paper blanc o vegetal. Les fotografies, en còpies de paper brillant blanc i negre o en diapositives, cal que siguin ben exposades i amb bona definició, que tinguin contrast, però que no siguin excessivament fosques.

Everest un cop més

Aquest estiu s'han complert deu anys de la primera ascensió catalana a l'Everest. Malauradament, però, el que havia d'ésser la celebració del desè aniversari s'ha vist entelat per la mort del nostre consoci Xavier Lamas, a causa d'una allau quan estava realitzant el període d'aclimatació amb la resta de membres de l'expedició de la Universitat Politècnica de Catalunya a l'Everest. Ara fa uns quants dies, aquesta expedició formada per membres del Centre havia d'abandonar a 8.500 m el seu intent al cim a causa del fort vent.

Deu anys de diferència, unes dates semblants, la mateixa cara nord, gran part dels membres de les dues expedicions socis del Centre i, en tots, el denominador comú: il·lusionar-se en un projecte i lliurar-se amb totes les forces per aconseguir-lo.

La muntanya és així: una vegada es guanya i l'altra no. Els que la coneixem potser l'estimem per

aquesta doble cara. Ens dona les satisfaccions més profundes i les frustracions més grans. I no hem de treure aquesta realitat fora de context. Ens referim a l'allau de notícies aparegudes als mitjans de comunicació en coincidir desgraciadament l'accident de l'Everest amb els del K2 i del McKinley. I diem accidents perquè sabem de les qualitats alpinístiques de les persones que els han patit. Per això tenim l'obligació de comunicar als que no coneixen la muntanya que el nostre esport té risc, però que en cap manera no cerquem el perill ni practiquem la imprudència.

En els últims deu anys el factor risc continua essent el mateix. El que ha augmentat és el nombre d'alpinistes que es plantegen assolir muntanyes de 8.000 m. Per això, potser, puntualment es poden produir més notícies d'accidents, però també s'ha de veure l'important nombre d'ascensions realitzades.

Alguns apunten que s'hauria

d'obrir un debat sobre els límits de l'alpinisme. Deixant de banda la problemàtica específica de les expedicions comercials, defensem el lliure accés de l'alpinista a la muntanya. Aquest accés de vegades es qüestiona per problemes de massificació o de conservació del medi natural. Les entitats hem de continuar la tasca de preparar els nostres associats amb la tècnica de l'esport i també amb el respecte profund a la natura. Després serà la muntanya qui posarà el límit a l'alpinista.

Donem l'enhorabona als qui ara fa deu anys van aconseguir una fita inoblidable per a Catalunya i van saber donar a l'ascensió el caràcter nacionalista que l'alpinisme ha tingut a casa nostra.

Encoratgem als nostres consocis que no han arribat al cim aquesta vegada, que continuïn la seva important activitat alpinística. I guardem un emocionat record per al nostre amic Xavier.

Quatre dies als Picos de Europa

Fernando González del Campo i Román

Dilluns 4 de juliol: al voltant de migdia, després d'un llarg viatge per Bilbao i Santander, l'autocar em deixa a la vila de Potes, a 293 m d'altitud, on es destaquen la Torre del Infantado i els vells casals nobiliaris. Hom veu prou bé el massís oriental dels Picos de Europa —anomenat d'Ándara—, amb els cims de Samelar (2.227 m) i del Sagrado Corazón. Com que he arribat més tard del previst, he de renunciar —si vull ser a Sotres per a sopar i dormir—, a la visita del monestir de Santo Toribio i a l'adoració del *lignum Crucis*, fragment de fusta que diu la tradició que pertany a la creu de Jesucrist.

Començo a pujar per Argüébanes, un poblet voltat de faigs i de prades. Llàstima que la boira —la *borrina*, en diuen—, va baixant cap a la vall i, a partir de 1.300 m, es fa la meua companya fins gairebé a Sotres; això fa inútil pujar a la Pica del Jierru (2.424 m), d'on hauria gaudit d'una vista boníssima de la vall del Dujé i del massís central o dels Urrieles, on hi ha el Naranjo i la Peña Vieja (2.619 m), entre altres cims.

Culminat el Collado San Carlos, a 2.052 m, baixo a les Vegas de Ándara per la Cuesta de la Escalera. El ferro del subsòl desorienta del tot la meua

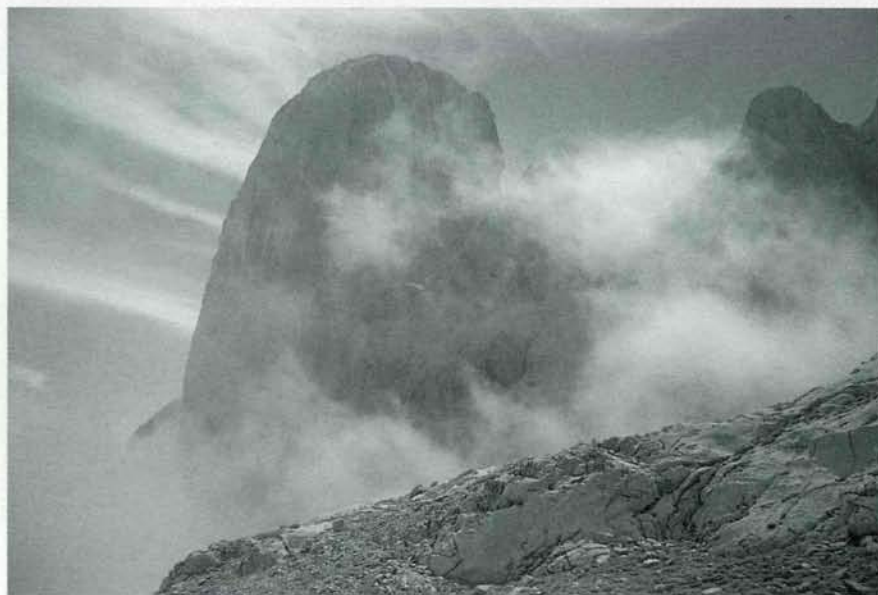
brúixola i els cent camins de les antigues mines em fan trigar bona estona a trobar el meu, cap a la Riega de Valdediezma; em quedo ben sorprès de trobar el Casetón de las Minas de la Providencia (circa 1.720 m) transformat en refugi amb guarda i tot. En surt una pista bastant bona que porta fins a la carretera de Sotres a Tresviso, al Collado de Pirué (c. 1.250 m), d'on baixo a Sotres pels Invernales de la Caballar, un grapat de cases formant mallada. Un bon sopar abundós i un llit suau m'hi esperen per a restablir les forces.

L'endemà, dia segon, els núvols no es volen aixecar. Als Invernales de Cabao, les cabres, tot i estar domesticades, hom les diria salvatges per llur

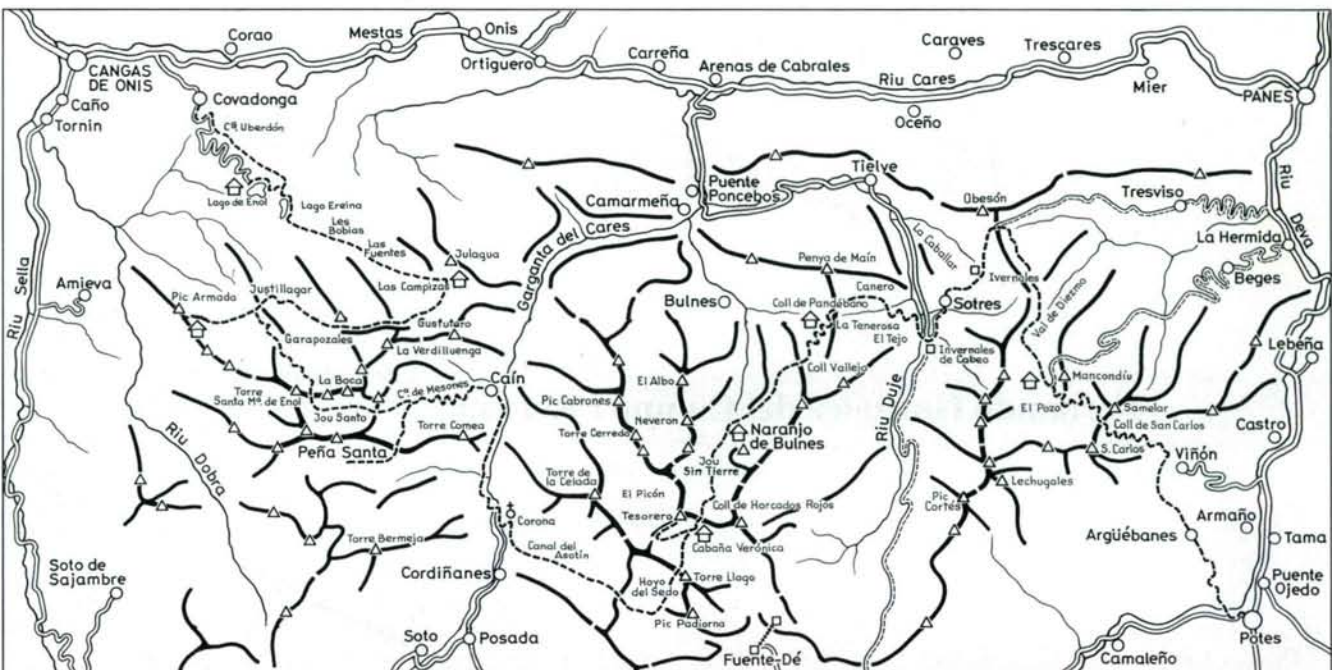
pelatge i banyam. Travesso el riu Dujé (970 m) i agafo la pista cap al Collado de Pandébano (1.224 m), passant per les Cabanas de Canero, rodejades de vaques que pasturen. Més amunt es passa per la Majada de la Tenerosa, a 1.300 m, on venen ben fresc el famós *quesu* Cabrales. A partir d'aquí, tot al sud-oest, el sender del Picu Urriellu o Naranjo de Bulnes (2.519 m); arribo al seu peu, al modern refugi Delgado Úbeda, després de deixar enrere les enlairades Traviesas Orientales i el Jou Lluengo. Vénen a ser els jous —amb so de *j* castellana—, cubetes glacials i càrstiques, molt nombroses als Picos de Europa, la sortida de les quals està més alta que llur fons.

Ja no pensava fruir gaire del paisatge, malgrat que ho havia demanat a Déu, quan a prop del migdia es comença a aclarir la boira i deixa a poc a poc a la vista l'Urriellu, amb els seus cinc-cents metres de paret vertical. Dos escaladors són al bell mig de la via dels Murcians. Del refugi (2.050 m) al coll dels Horcados Rojos (2.345 m) encara me'n separen dos grans Jous —el Sin Tierre i el de los Boches—, encerclats per la Torre de la Párdida (2.572 m), Los Campanarios (ídem), els Picos de Santa Ana (2.596 m), el Tesorero i els d'Arenizas. Al Jou de los Boches hi ha cinc *rebecos* —isards—, recolzats a la neu, quasi indiferents al meu pas.

Des dels Horcados, on s'arriba ajudats d'un cable, hom veu un altre circ enorme, circumdat de Torres, amb



*El Picu Urriellu emergint de la boira.
Foto: F. González del C.*



infinites *llambrias*: feixes de pedra calcària —com tota la dels Picos—, estriadades i foradades per l'antic glaç quaternari, per on cal travessar amb molt de compte. Visito la Cabaña Verónica, de quatre places, i un simpàtic *bar* de muntanya —atès per Mariano des de fa onze anys—, que deu la forma de mitja taronja al fuselatge d'un vell avió. Faig après l'ascensió del Pico Tesorero (2.570 m), d'on s'arriba a veure la Torre Cerredo, la més alta dels Picos amb els seus 2.643 m, a més del Naranjo, la Torre del Llambrión (2.642 m), Peña Vieja i el Pico de San Carlos, entre molts altres. Grandiós espectacle que compensa

qualssevol esforços fets per albirar-lo; ¿no valien potser la pena tants quilòmetres de boira humida, amb els peus mullats, per a sortir a aquest paradís de cims sota un cel rabiosament blau?

Marxant de Cabaña Verònica, tallo el circ per un esperó entre els Joyos Sengros i el Sin Tierra –diferent del primer Sin Tierra esmentat–, per a baixar a l'Hoyo del Sedo pels Tiros de Casares (2.336 m). Un *joyo* és el mateix que un *jou*, mentre que s'anomena *tiro* un carrerany entre pics que serveix com a guaita de caça. La vista de l'altra banda, de la Vega de Liordes i les Peñas de Cifuentes, sembla la d'una arcàdia

feliç, prada d'un verd intens sota els roquissars. Seguint els *jitos* —perdedores fites de pedra—, arribo a la Collada de la Padiorna (c. 1.930 m), i agafo vers l'oest la coneguda Canal de Asotín, que no deixa de davallar fins a 680 m, on afluïx al riu Cares. Novament em perdo en la boira fins a mil metres avall. Un cop a la vall per a arribar a Caín —pàtria de Gregorio Pérez, company de Pedro Pidal a la primera del Naranjo—, cal seguir la carretera riu avall, passant les primeres engorjades de la meravellosa ruta del Cares, el qual corre entre timbes immenses excavades per aigües de milers d'anys.

Nova nit i nou dia, i el temps que no canvia. Des de Caín de Abajo (c. 550 metres), fins a l'anelhat Boqueti —entrada al massís occidental o del Cornión—, hi ha una diferència de 1.500 m en tres quilòmetres. Inicio la pujada per la Riega de la Pasada i continuo per la Canal de Mesones, entre les muralles de la Robriza (2.248 m) i les Torres de los Cabritos. Ficat a la boira —dita també *encainada*, em penso que al poble de Caín— i passat l'aeri Sedu Lladreda —un



El Tiro del Oso, el Pico de Boada, la Torre de la Párdida i el Neverón de Urriello. Foto: F. González del C.

MUNTANYES DEL MÓN

sedo seria un corriol ben estret i enlairat que travessa per un paret-, és aquí on l'altímetre i la brúixola m'haurien d'ajudar més. A la primera temptativa em desvio massa al sud i arribo a la Pedrixia Carbanal, un fantàstic *jou* verdíssim amb descomunals blocs de pedra, dominada per la Peña Santa de Castilla (2.596 m). Torno per un altre viaró a les cabanes de Mesones; llavors tiro tot a l'oest, consultant sempre la meua brúixola, fins a trobar els *jitos* del caminó.

La visió que m'esperava al Boqueti és gairebé increïble: naixent de la neula, penetrat de llum, el Jou Santu, mític recer de l'host de Don Pelayo, sortia com un temple de la natura, amb capcers com torres de catedral i jous com naus ingents; la Peña Santa, Las Tres Marías, la Torre de Enmedio i la de La Horcada; la Torres de los Traviesos i la Torre Santa de Enol (2.478 m). Dues hores de somni vaig emprar a travessar-lo. Una vegada a la Boca del Jou Santu, omplerta la cantimplora amb l'aigua d'una gelera, entro al Jou de los Asturianos, al vessant nord, i d'aquí a la boira un cop més, fins al refugi de Vega Redonda (c. 1.500 m).

El quart dia, de bon matí, faig una sortida al Mirador de Ordiales (1.675 metres). Per primera vegada sense broma per sota els dos mil metres, els ulls volen fins a la Serralada Cantàbrica, després de sobrepassar el Canto Cabronero (1.998 m), i la Peña de Beza. A sota, en una vertical d'uns mil metres, s'albiren el riu Dobra i la vall d'Amieva, puntejada de teulades vermelles. Llàstima que se m'hi acabin les diapositives, perquè encara m'esperaven contrades de gran encís.

Torno al refugi i agafo la motxilla, amb el pensament de conèixer la Vega de Ario (1.582 m) i contemplar des d'allí els Cuertos del Trave, el Pico Dobresengos i el de los Cabrones (2.553 metres), tots ells al massís central, a l'altra banda del Cares. Llargues hores de *jous* i *vegas* em portaran enllà. A la Becerrera de Justillagar, un pastor de Cangas em diu: «Vosaltres sabeu més noms de muntanya que no pas jo. Ara bé, jo me les conec totes.» Preferiria conèixer-les com ell i no saber-ne tants, de noms!

Un cop a la Vega de Ario, on hi ha el



refugi del Marqués de Villaviciosa –el ja esmentat Don Pedro Pidal–, em plantejo un ràpid descens cap als Llagos de Enol (1.070 m) i Covadonga (a 257 m). M'atrapa de nou la boira i no aconsegueixo de sortir-ne fins ben a prop dels estanys, il·luminats aleshores per un sol crepuscular. La senda discorre, molt perdedora des de l'alt de Los Jabaquinos (c. 1.400 m), per Las Campizas i Los Llagos –tots secs–, fins a les pletes de Las Juentes –fonts– i dels Llanos del Sordo; a les primeres hi havia dos pastors munyint les ovelles. Després del Llaguieu el corriol, veritable tirany de vaques, es fa més perdedor encara.

Abasto a la fi la mallada de Las Boias i d'aquí el camí esdevé fàcil i ample, per la Riega el Brazu, fins al bell estany de La Ercina (1.108 m). M'acosto també a l'estany d'Enol, arrodonit i d'argent com un mirall, abans de baixar per l'Escaleru a la Vega de Comeya (840 m): un antic llac gegantí, enguany vasta plana de prats, migpartida per la vista de les antigues mines. Seguint-la –i evitant l'aigua i els aiguamolls que a la meitat la trenquen–, s'assoleix la Collada de Uverdón (c. 910 m). Un voltor plana sobre el meu cap i aterra damunt una penya al costat de la seva parella. De la Collada es baixa a la carretera dels Llacs, de la qual resten cinc quilòmetres i mig fins

La Riega de Asotín, amb la Sierra Caballo i Peña Santa al fons. Foto: F. González del C.

al santuari de Covadonga. L'endemà al matí, una missa a la Santa Cueva, a l'altar de la Santina, tanca la travessia amb una acció de gràcies per les meravelles contemplades i viscudes aquests dies.

LLIBRES I MAPES

M. A. ADRADOS, *Macizo Central de los Picos de Europa*, esc. 1:25.000, Oviedo 1985.

GEÒGRAF SALVADOR LLOBET, Edicions Cartogràfiques S.L., *Picos de Europa I i II*, esc. 1:25.000, Granollers 1993.

C. ENRÍQUEZ DE SALAMANCA, *Por los Picos de Europa (de Ándara al Cornión)*, Cayetano Enríquez de Salamanca, editor, Las Rozas, Madrid 1980.

INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL, *Mapa topográfico Nacional de España*, esc. 1:25.000, núms. 81-2 (*Potes*), 56-III (*Sotres*) i 56-IV (*Tama*), Madrid 1987 (sense publicar els de Beleño, massís occidental i part del central).

R. SORDO SOTRES, *Picos de Europa. Macizo Oriental i Picos de Europa. 76 rutas*, Ramón Sordo Sotres, Llanes 1993.

La cresta de les Salenques

Miquel Capdevila i Miralles

dels Aigualluts (23 min) i en pocs minuts al pla dels Aigualluts. Aquí, vorejant el riu sense creuar-lo, ens dirigirem vers l'entrada de la vall de Barrancs, que és una mica estreta al començament i que de mica en mica es va eixamplant.

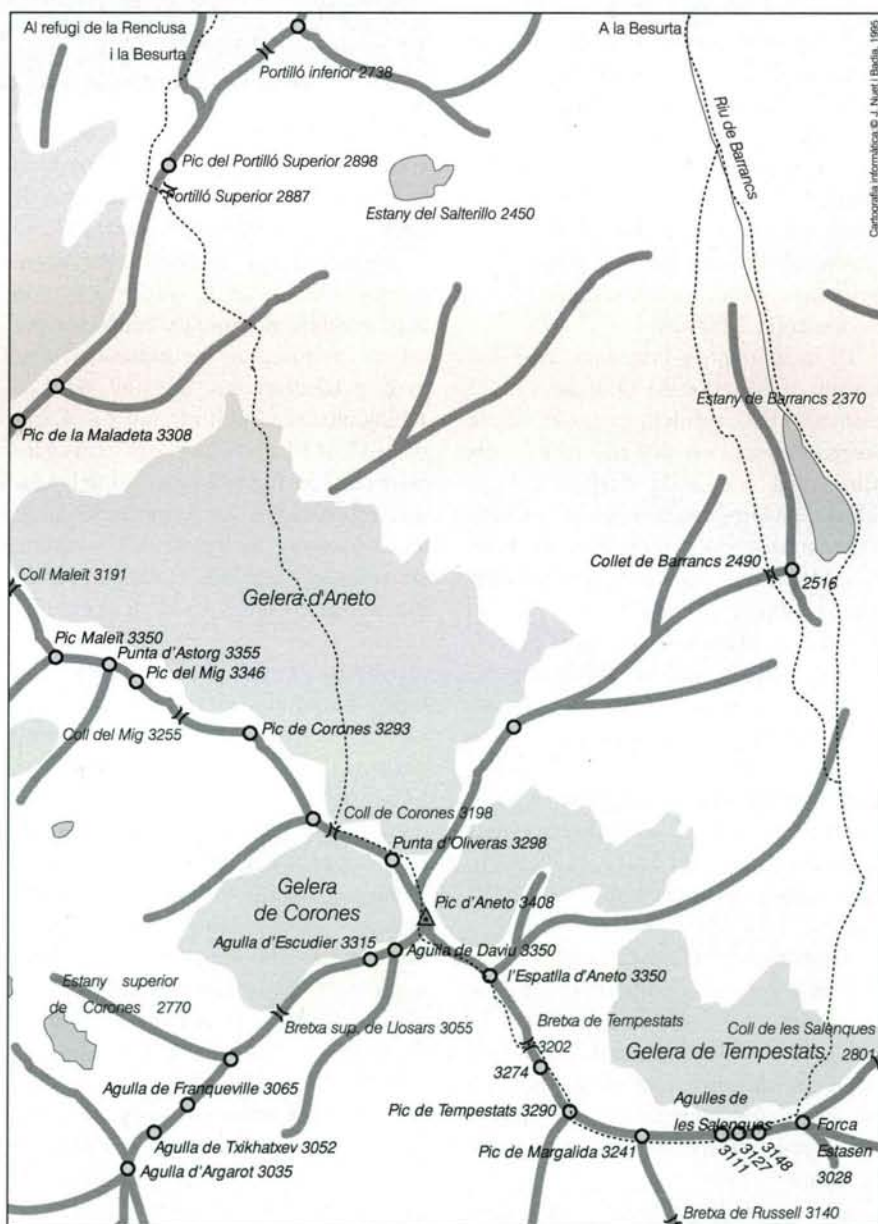
El recorregut, que no és gens costerut, discorre tota l'estona per la vora dreta del riu fins a l'estany de Barrancs. Però si volem estalviar-nos l'incòmode pas per l'estany, que ens obliga a vorejar grans blocs de pedra, és preferible que, una mica abans d'arribar-hi, travessem el riu i seguim unes altres fites que giren a la dreta i pugen a una petita vall paral·lela, que va a parar a la colladeta de Barrancs (1 h 24 min). Des d'aquest punt ja es pot contemplar el coll i tota la cresta de les Salenques.

Des que els venerats pirineistes i autors Agustí Jolis i André Armengaud qualificaren la cresta de les Salenques com l'escalada més difícil i més bonica del massís de la Maladeta, han passat molts anys i també han estat molts els escaladors que han vingut a obrir vies de dificultat superior. Però, segons els meu parer, en el pla normal d'una escalada de travessia, la cresta de les Salenques no ha perdut pas gens aquells atributs.

A més, ara té un al·licient nou i és que a tres de les seves agulles o gendarmes se'ls ha donat la categoria de tres mil. D'aquesta manera, si es fa l'escalada integral de la cresta, és a dir, passant pel damunt de totes les seves agulles, haurem fet cinc tres mil fins al Margalida. I si continuem fins a l'Aneto, en seran nou. Per a acabar-ho d'arrodonir, podem aprofitar la baixada al coll de Corones per a trepitjar la punta d'Oliveras tot seguint la via dels Descalços. Tot això fa un total de deu tres mil en una jornada, que no està gens malament.

APROXIMACIÓ

El lloc més normal de sortida és el pla de la Besurta (aparcament de la Renclusa), al final del qual hi ha un pal indicador amb dos rètols: l'un assenyalava a la dreta el camí del refugi de la Renclusa, i l'altre a l'esquerra en direcció als Aigualluts. Hem de seguir aquest segon fins que arribem al Forau



Des de la colladeta baixem uns quants metres de desnivell per anar a parar un altre cop a la vall de Barrancs. A partir d'ara el camí no està tan ben definit per la quantitat de tartera i pedruscall, que fan que la progressió, ara amb més pendent, sigui una mica penosa. Però tampoc no hi ha pèrdua, perquè sempre tens el coll i la cresta al davant. No cal anar en direcció al coll si no es vol; nosaltres deixem les fites i enfilem directe cap a la Forca d'Estasen.

En aquest tram de recorregut aprofitarem un dels corriols que baixa de la glacera del Tempestats per omplir les cantimplors.

En el recorregut directe a la Forca d'Estasen topem amb una barrera rocosa que es pot vorejar per ambdós costats. Si ho fem per l'esquerra, coincideix amb la via normal al coll de les Salenques. Si ho fem per la dreta, ens veiem obligats a passar pel damunt de la glacera de Tempestats (piolet i grampons). Però és factible d'atacar-la de front aprofitant que presenta una fractura en diagonal a la dreta, que permet superar-la amb una relativa facilitat. Però, això sí, anant amb molt de compte per la descomposició del terreny.

Ara ja estem quasi al peu de la paret de la cresta i només ens cal triar una de les dues bretxes que presenta la Forca d'Estasen per a accedir a la cresta. El normal és fer-ho per la bretxa oriental, ja que d'aquesta manera ens obliguem a passar pel primer tres mil.

La forca d'Estasen és un cim que té una gran fita al capdamunt embolicada amb filferro i ens marca l'inici de la cresta de les Salenques (2 h 40 min).

CRESTA DE LES SALENQUES

Baixem de la Forca per la bretxa occidental, II/II+, i amb un pas curt de III, accedim a la part horitzontal de la cresta. Aquest primer tram de cresta, es caracteritza, a més de la seva horitzontalitat, per l'absència de dificultats. Tots els obstacles que ens podem anar trobant, es poden superar o vorejar tranquil·lament fins que s'arriba al peu del primer gendarme important (2 h 58 min).

Aquí fem parada i fonda. Després de menjar una mica ens calcem els peus de



gat i preparem el material, ja que a partir d'ara comença l'escalada de la cresta de les Salenques pròpiament dita.

L'escalada d'aquest primer gendarme és una tirada de 40 metres, per unes lloses amb unes fissures molt grans. Al llarg de la tirada no et trobes cap pitó, però és fàcil de col·locar anelles en sortints de roca i fissures o *friends*, mitjans o grans, a les fissures (IV-).

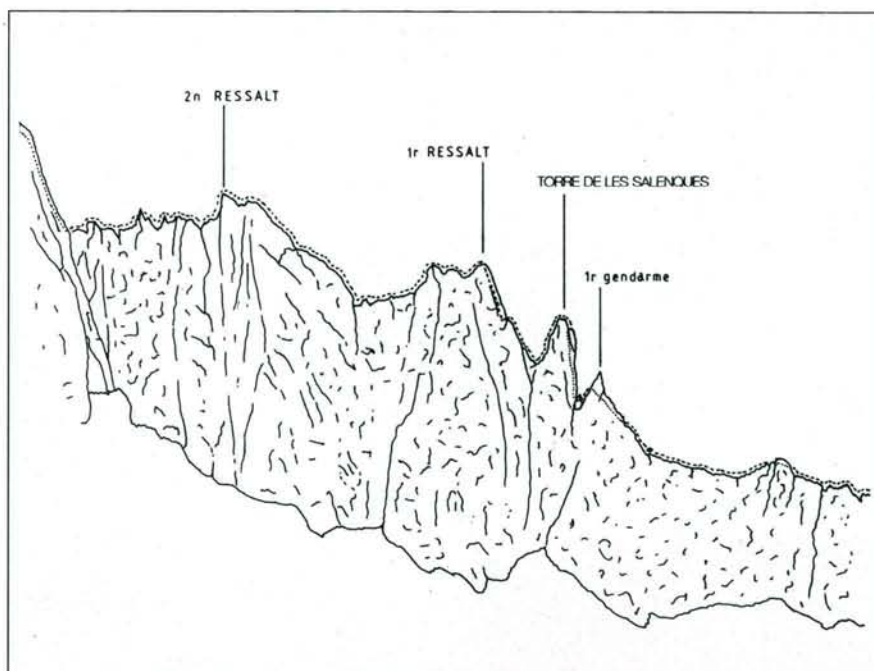
Si no es vol, no cal que ens arribem al cim d'aquest gendarme, ja que una mica abans d'arribar-hi es pot baixar a la següent bretxa, ocupada per unes roques, que des de la banda oposada

L'ocell de paper de l'Estasen.

Foto: M. Capdevila.

agafen la forma d'un ocell de paper, el de l'Estasen.

Passem pel forat que ens ofereixen les seves dues imaginàries potes, per situar-nos al peu de la Torre de les Salenques. Ens trobem davant d'una paret d'uns vint metres sobreplomada, recorreguda de baix a dalt per dues fissures, més o menys paral·leles, amb molts



bons cantells, però sense equipar. La dificultat de la via seria de VI grau en amunt.

Sortosament, el camí no va per aquí. A la dreta de la paret hi ha una petita plataforma i dos pitons, que es fan servir per a muntar la reunió. L'escalada de la Torre es fa, doncs, per la cara nord i comença amb un pas difícil i compromès (IV+), en el qual resulta difícil col·locar alguna assegurança. Però, per sort, al cap d'un parell de moviments trobem un pitó que ens dona una mica de seguretat. La via d'escalada continua en diagonal a la dreta una desena de metres, perdent verticalitat i dificultat. El cim de la Torre s'assoleix mitjançant un díedre o xemeneia bastant vertical però fàcil (III+ 3 h 42 min).

Un ràpel d'uns deu metres ja ens deixa al peu del primer ressalt de les Salenques. És bastant vertical per ambdós costats, amb una plataforma aproximadament a la meitat de l'aresta, on s'acostuma a fer reunió.

La primera tirada d'uns quinze metres va pel fil de l'aresta i presenta bones preses de peus i de mans. Hi trobem un pitó al capdamunt per a assegurar el pas més compromès de la tirada (IV-).

Arribats a la plataforma, muntem reunió amb l'ajut d'un pitó que hi ha.

La segona tirada comença amb un flanqueig aeri de cinc metres cap a l'esquerra per un relleix, que és perllon-

gació de la plataforma, fins a arribar al peu d'una fissura vertical per la qual ascendirem per progressar i assolir el cim. Hi ha un pitó a l'inici de la fissura per a protegir el pas més difícil de la tirada (IV-). Després, cada vegada es va fent més fàcil fins a arribar al cim (4 h 13 min).

Arribats a aquest punt, ja podem desfer la corda i tot el material a la motxilla, ja que el que ve a continuació és molt fàcil i el fet d'anar encordats ens faria perdre molt de temps.

Baixem a la nova bretxa entre blocs i ens preparem per a atacar el segon ressalt de les Salenques, que es caracteritza per la manca de verticalitat, la qual cosa permet pujar-hi grimpant per les roques, que presenten un aspecte o color més clar.

A continuació baixem a la següent bretxa, superant o vorejant per la dreta uns blocs de pedres que fan que la cresta sigui molt accidentada. Ataquem un últim ressalt, una mica més vertical, per un corredor de pedres, per la dreta del fil de l'aresta. Superat aquest ressalt, tornem a la cresta i passem a l'altra banda (Salenques), on una espècie de camí o senderó ens portarà, seguint una diagonal, directament al cim del Margalida (4 h 39 min). D'aquesta manera ens estalviem un tros considerable de cresta.

Si encara no ens hem tret els peus de gat, ho farem ara, ja que en el tros que

queda per a arribar a l'Aneto es camina més que no pas s'escala.

CRESTA DE TEMPESTATS

Per a anar del Margalida al Tempestats, només al començament hi ha una mica de problema a l'hora de superar o vorejar uns blocs grans. Després ja es camina, no ben bé pel fil de la cresta, sinó lleugerament pel vessant de Llosàs, ja que aquest presenta un pendent molt més suau (4 h 55 min).

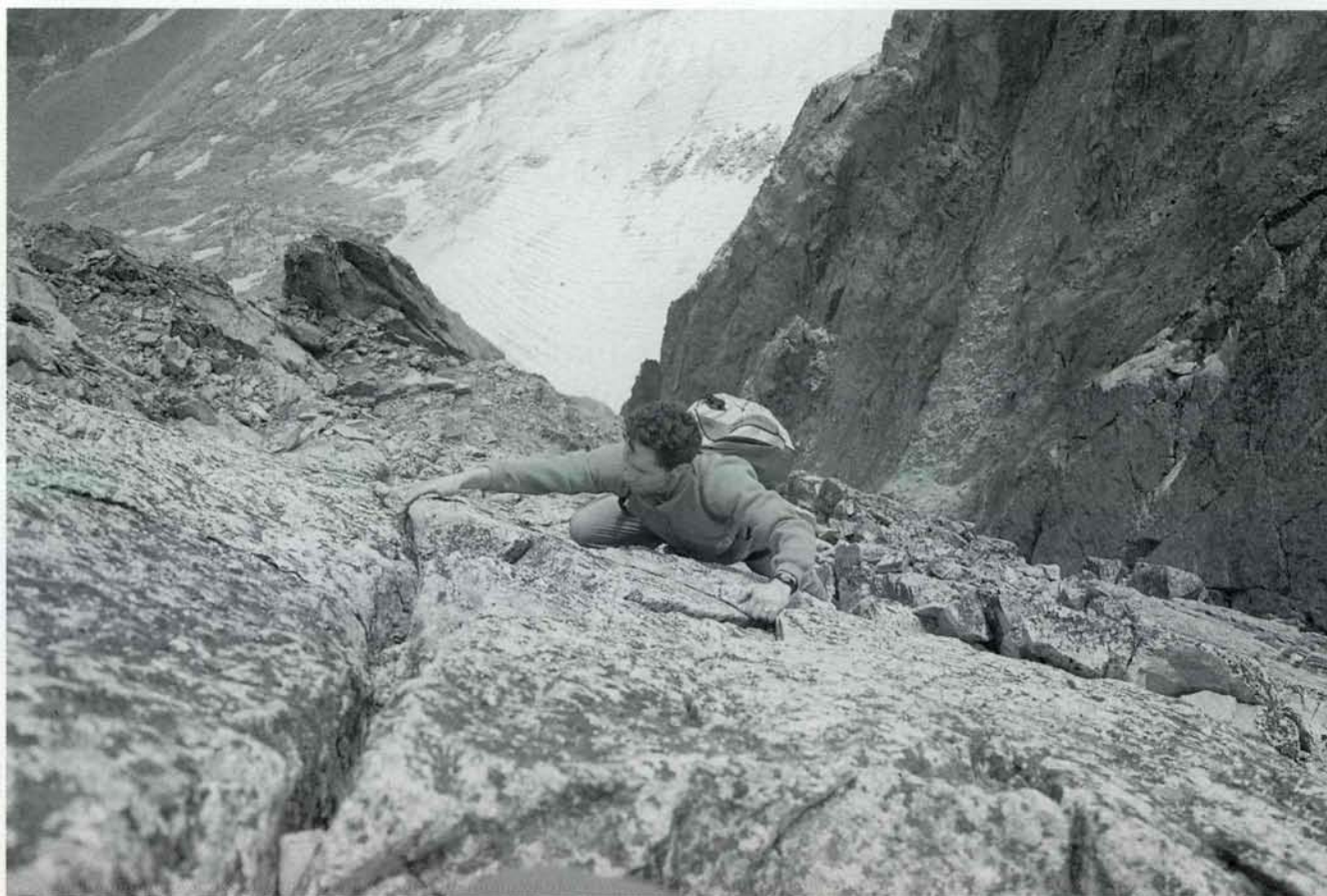
En dirigir-nos cap a la bretxa de Tempestats ens trobem ja, des d'un bon començament, amb un pas una mica delicat, en voler esquivar un tram de recorregut molt podrit i descompost. Un relleix ample ens portarà a aquest pas: un flanqueig, d'uns dos o tres metres, per una paret vertical, que presenta dues fissures horitzontals i paral·leles. L'una per a les mans i l'altra per als peus. Les fissures, essent cegues, ofereixen poca presa tant per als peus com per a les mans (IV-).

Després d'això, no anem a buscar el fil de la cresta, sinó que continuem flanquejant per la dreta, pel vessant de Barrancs, passant primer per una petita bretxa transversal i després una altra. Des d'aquesta segona, ja podem veure el fons de la profunda bretxa de Tempestats.

Però si volem pujar a la punta de la Bretxa de Tempestats, entre les dues petites bretxes es troba l'itinerari més fàcil per a accedir-hi. Es tracta d'agafar un dels díedres o corredors que hi ha a l'esquerra, d'uns deu o quinze metres, i que van a parar directament al cim. Ni que no sigui molt difícil, cal assegurar-se bé, ja que la pedra no és gaire fiable (IV-, 5 h 33 min). Per a baixar s'ha de fer un ràpel, ja sigui pel mateix lloc de pujada o dirigit ja cap al fons de la bretxa de Tempestats (més llarg: 20 metres).

Per a acabar de baixar al fons de la bretxa, hi ha una espècie de senderó, però amb un pendent molt fort (5 h 33 min).

La paret de l'altre costat de la bretxa és molt vertical, i per això es puja una mica a l'esquerra, fins a arribar a unes lloses inclinades amb una fissura per la qual s'avança flanquejant a l'esquerra



uns set o vuit metres fins a arribar a un punt on és factible progressar verticalment fins al peu d'un corredor mitjançant un pas exposat (IV). Se segueix el corredor fins que s'arriba a una cresta secundària. L'itinerari més fàcil passa pel mateix fil de la cresta per a arribar a la cresta principal. Quan la cresta es redreça és quan trobem l'últim pas complicat.

L'itinerari passa pel mateix esperó molt vertical de l'aresta amb poques preses però bones, fins a arribar a una plataforma. A continuació ve una espècie de dfedre amb una fissura en diagonal a l'esquerra que va molt bé per a les mans. Però per als peus no hi ha res i s'ha de progressar en adherència. Arribem així a una plataforma superior on hi ha un pitó per a millor assegurar els segons de cordada.

Superat aquest pas no ens resta més que continuar per un corredor de pedres soltes, molt evident, que desemboca ja a l'Espatlla d'Aneto (6 h 8 min).

A partir d'aquí, ja s'han acabat les dificultats de la jornada. Baixem a una petita bretxa per un terreny desfet, remuntem tot caminant la pujada final

fins a l'Aneto i quan encara falten cinc minuts per a les dues de la tarda arribem al cim (6 h 21 min).

DESCENS

Després de tanta escalada d'una certa dificultat, passem el pas de Mahoma bufant i fent ampolles, amb gran rapidesa i facilitat, cosa que deixa bocabadats els qui, per la seva inexperiència, necessiten l'ajut de la corda. Per a anar a la punta d'Oliveres no cal que deixem la cresta, molt fàcil. D'aquesta manera ens estalviem posar els peus a la neu. Una petita grimpada i ja som dalt al cim (6 h 31 min). Per a baixar de la punta al coll de Coronas, ho podem fer anant a buscar la neu, via normal, o bé seguint la via dels Descalços. Es tracta de seguir les fites per les pedres i baixar per un corredor desfet amb un fort pendent (6 h 39 min). Seguint les petjades de la neu arribarem al Portilló Superior (7 h 15 min). Seguint les fites per la tartera al començament i per un sender ben definit després, arribarem al refugi de la Renclusa (8 h 21 min). I seguint els crements de cavall, arribarem per fi al

Escalant l'últim pas compromès abans d'arribar a l'Espatlla d'Aneto.
Foto: M. Capdevila.

pla de la Besurta (8 h 29 min).

NOTES

Els temps que es donen en la descripció de l'itinerari són temps acumulats i no s'hi han tingut en compte els descansos.

Els temps que es donen a la Torre de les Salenques i al primer ressalt corresponen al segon de corda. Per a una cordada de tres s'hauria d'aplicar el factor 3/2.

Hora de sortida (pla de la Besurta): 5 h 47 min.

Hora d'arribada (pla de la Besurta): 16 h 5 min.

Temps: 8 h 29 min + 1 h 49 min (descans) = 10 h 18 min.

Material: una corda de 45 m / 9 mm i un joc de fissurers i *friends* mitjans i grans.

Escalada a la cara nord del pic de l'Infern

**Santi Roman i Guimaraes
i David Compte i Sáez**

La idea va sorgir en ple hivern, després de fer una travessia que va començar al refugi d'Ulldeter (propietat del Centre Excursionista de Catalunya), i que va arribar al cim del pic de l'Infern. Allà vam descobrir un paisatge extraordinari. Cap al sud s'obria tota la vall del Freser. Al nord, la vista de les muntanyes franceses no era pas menys impressionant.

En aquells moments de felicitat, ens vàrem adonar que sota els nostres peus, a la cara nord del pic de l'Infern hi havia una gran paret d'uns quatre-cents metres, escalable.

Amb una encaixada de mans vam segellar la promesa que a l'estiu hi tornaríem per escalar-la.

Les referències que hi ha sobre l'escalada a aquesta muntanya són escasses per no dir nul·les: sabem que es tracta d'un cim de 2.860 metres, situat entre Núria i Ulldeter; just en la línia fronterera amb França, molt clàssic i popular entre els muntanyencs catalans.

L'aproximació, vam decidir fer-la des de Núria; tot i que ja sabíem que no era el punt més proper, vàrem fer-ho d'aquesta manera per tal de poder gaudir dels paisatges de la zona. Així, doncs, després de pujar amb el cremallera, vam sortir des de Núria en direcció NE. Travessant les pistes d'esquí vam remuntar el torrent de Noufonts, fins a superar l'escarpat coll del mateix nom. S'ha de destacar que des d'aquest punt es domina la major part de cims de la vall de Núria i, en especial, es té una

esplèndida visió del Puigmal.

Després de passar pel costat d'un petit refugi de pedra, vam resseguir la cresta en direcció al pic de Noucreus. En arribar al seu coll, famós per la perillositat que té a l'hivern, un nombrós grup d'isards va trencar la nostra solitud, apareixent tan ràpid com, posteriorment, desaparegueren.

Baixant per grans tarteres vam desembocar al costat de dos estanyols, on vam girar en direcció NE fins a arribar en un ràpid descens a l'estany Gran de les Truites. Aquest estany paradisiac

ens va oferir l'oportunitat de relaxar-nos i recuperar forces banyant-nos en unes aigües fredes i transparents.

Ja érem molt a prop del nostre objectiu, ens vam endinsar en la coma de l'Infern, on vam gaudir, gràcies a la dolça llum de la posta de sol, d'una perspectiva molt espectacular del pic de l'Infern.

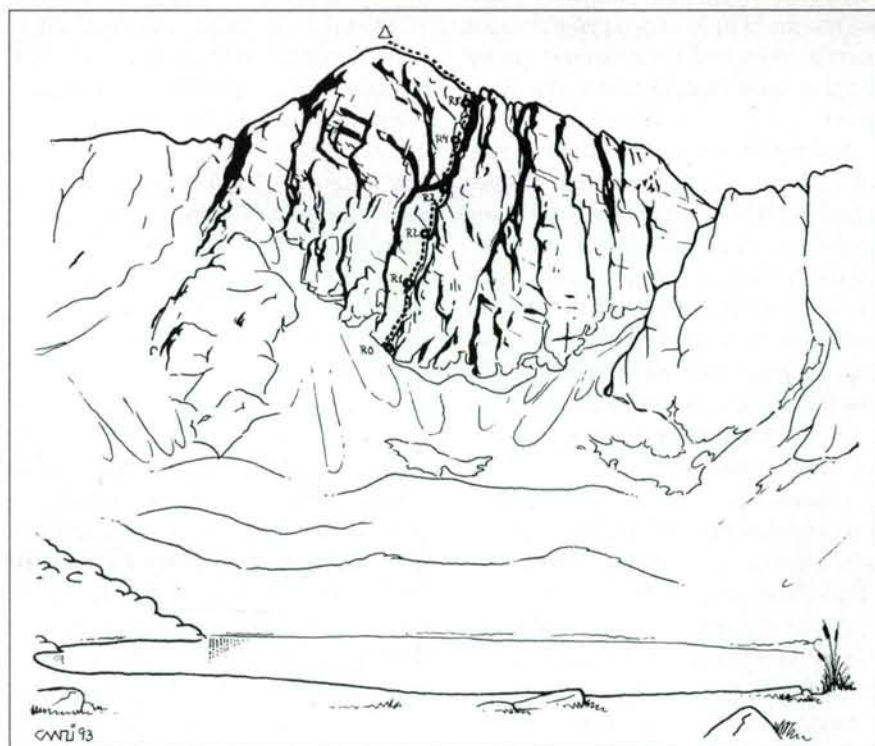
En arribar a la seva base, vam decidir fer nit sota la gran paret N, al costat d'un petit estanyet. Aquest, a més, era l'únic punt on es podia fer bivac, ja que ens trobàvem enmig d'una zona força pedregosa i irregular.

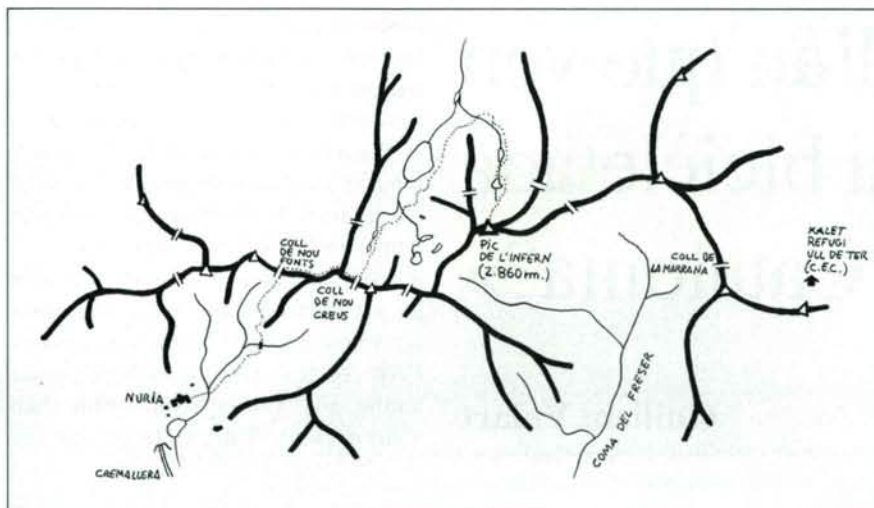
Mentre desplegàvem els sacs de dormir, la torrada llum del sol es va fer més tènue permetent-nos d'admirar un paisatge incomparable. Vam decidir quina ruta seguiríem per la paret, l'endemà, mentre acabàvem de preparar el bivac.

La nit va ser preciosa, tota estrellada; fins i tot un estel va creuar el firmament per sobre nostre.

L'endemà ens llevàrem ben d'hora per aprofitar les hores de llum. El matí va ser fred, com tots els matins al Pirineu. Havíem decidit atacar la paret pel mateix centre, resseguint una marcada canal molt directa que arriba fins al cim. Com a material per a assegurar-se portàvem un joc de tascons i bagues útils, a més del material bàsic d'escalada.

Abans de començar a escalar, vam





haver de superar una tartera d'uns cent cinquanta metres fins a accedir a l'inici de la canal.

El sistema que vam fer servir per a progressar per la paret, ja que érem una cordada de dues persones, va ser un llarg de corda per a cadascun. Seguint aquesta dinàmica i essent ordenats amb el material, vam agilitar l'escalada. Tot i així, no teníem pressa i vam gaudir del paisatge. A mesura que ascendíem, la vista de França era més panoràmica i espectacular; fins i tot vam veure el Canigó.

El tram final és sens dubte el més exposat, la roca es desprèn amb facilitat i fa la col·locació de fissuriers força difícil.

Tot i així, cap allà al migdia vam aconseguir fer cim. Mentre la boira que venia del vessant català va aparèixer i ens envoltava, l'esplèndida sensació d'haver aconseguit fer realitat un somni ens va envair.

Ara ja només ens restava la tornada. Però ho vam fer feliços, perquè havíem tingut l'oportunitat durant uns quants dies de gaudir plenament de la natura. Així, doncs, amb el pensament que al cap de poc tornaríem de nou a la muntanya vam fer camí alegres cap a la «civilització».

Una de les coses que més ens va sorprendre va ser el fet de la solitud que ens vam trobar. La cara nord del pic de l'Infern és una paret oblidada, potser

per la relativa dificultat d'accés, potser per no arribar a ésser un tres mil, però el cas és que no té res a envejar a qualsevol escalada que es pugui fer als Pirineus.

Nosaltres vam pujar per una canal del centre, però pel que vam poder veure té moltes altres possibilitats d'ascensió.

Desconeixem, a causa de la manca d'informació, si la via que hem fet ja s'havia realitzat o no, el cas és que és una ascensió no gaire difícil, però amb un gran ambient d'alta muntanya.

Us la recomanem!

Amb aquest article només pretenem aportar el nostre granet de sorra a l'escassa informació existent sobre aquesta paret. Així, doncs, esperem que serveixi per a futurs escaladors que vulguin intentar escalar aquest pic.



Escalant a la cara nord del pic de l'Infern. Foto: Santi Roman.

«E se l'an que ven fasiam una bicicletada en Catalonia?»

Guillem Volart

Fa un parell de mesos, un bon amic occità recordava aquesta frase esquitxada en una conversa l'estiu passat en una localitat vora a Agen (Gasconya), com a incitadora d'un projecte tan inèdit com aquesta Bi-Cat'Oc que ara tenim entre mans.

Per als que no hi eren, caldrà explicar que un nombrós grup de cicloturistes de la Secció d'Esquí vam tenir ocasió de participar en la IV Bicicletada de l'Escola Occitana d'Estiu. I no es fa estrany de deduir que de l'hospitalitat, plena de calidesa, de la màgia dels sons de l'idioma compartit i dels lligams d'amistat que al llarg d'aquells dies es van establir, en sortís el desig de convidar els companys occitans a conèixer Catalunya.

Vint-i-cinc persones, gascons, llenguadocians, provençals i catalans, compartint vuit dies de viatge damunt la bicicleta sense haver de recórrer a altra eina que la parla materna per a comunicar-se, aprendre i passar-s'ho bé. Més d'un lector, convençut de fronteres polítiques, culturals o lingüístiques que comencen aquí o acaben allà, quedarà un poc perplex davant del teixit d'aquesta peça de roba. És llana o és cotó?, es preguntarà.

Tant se val, perquè el cert és que l'organització de la Bi-Cat'Oc ha anat endavant i s'ha precisat en aquest recorregut que anirà des de Salardú fins al cap de Creus, i que tractarà de fer conèixer –o reconèixer– el país als participants. Com es pretenia de bon prin-

cipi, les visites i els actes culturals aniran en la majoria de casos a càrrec de persones de cada lloc. Així ha estat possible gràcies a la resposta dels Consells Comarcals, que ha resultat encoratjadora quant a la seva unanimitat a donar-nos tot el suport material i humà que els hem demanat. Des de la Vall d'Aran, passant pel Pallars Sobirà, la Cerdanya, el Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà tindrem sempre al nostre

costat persones relacionades amb els Consells Comarcals que ens acompanyaran i que estaran disposades a ensenyar-nos el més bonic de casa seva.

Pel que fa als companys occitans, a hores d'ara està confirmada la inscripció de totes les persones que van participar en la IV Bicicletada. La dada és prou significativa quant a la possibilitat de revivre moments tan entranyablement divertits com els que vam passar a l'Alt Agenès. Des de la Vall d'Aran també ens van arribant sol·licituds d'informació. Tot ens fa pensar que podria haver-hi participació aranesa a la Bi-Cat'Oc. Si fos així, podrien ser el millor pont, com a occitans i ciutadans de Catalunya a la vegada, entre els participants d'una banda i altra del Pirineu.

Una mica amb aquell agradable neguit de la nit anterior a l'ascensió d'un cim i amb la sensació d'haver gairebé enllestit la feina, la comissió organitzadora de la Bi-Cat'Oc (Miquel-Àngel Amer, Ferran Ferrer, Trinité Perant i Guillem Volart, del grup de cicloturisme de la Secció d'Esquí), esperem el proper 5 d'agost com a inici d'unes vacances que, ben segur, seran alguna cosa més que vuit dies pedalant.



Dues excursions en BTT des de Llivia

Joan M. Vives i Teixidó

La vila de Llivia, situada a la plana de la Cerdanya, enmig dels massissos del Puigmal i el Carlit, és un bon punt de partida d'excursions cap aquests indrets. Com a bona mostra d'això us presento dos itineraris en bicicleta que tenen com a origen la vila de Llivia.

El primer itinerari va cap al massís del Puigmal i ens permet conèixer les gorges del Segre. És un itinerari que recorre dues de les valls que baixen de les muntanyes de Núria cap a la Cerdanya. Durant el recorregut passem entre ufanosos boscos de pi negre i gaudim de bons panorames, sobretot cap a la Cerdanya i el massís del Carlit.

L'altre itinerari va cap al nord i ens permet ascendir al pic dels Moros, avançada del massís del Carlit cap a la Cerdanya, que es dreça del damunt dels plans herbats de la Calma, on arriben les pistes de Font-romeu. És un cim humil, però també un gran mirador de la Cerdanya i de les muntanyes que l'envolten (Carlit, Puigmal, Cadí...). Aquesta excursió és recomanable per les magnífiques vistes panoràmiques de què podrem gaudir. Durant el recorregut passem pel bell mig del caos de Targasona, una acumulació de blocs granítics escampats entre prats i camps. També passem molt a prop de la central solar de Themis.

GORGES DEL SEGRE

Llivia, 1.200 m, Gorguja, 1.240 m, Ro, 1.270 m, Sallagosa, 1.298 m, mas Girvés, 1.390 m, refugi de la Culassa, 1.810 metres, pla de la Creu, 2.050 m, ref. Camí de Núria, 1.750 m, Er, 1.384 m, i Llivia.

Dades tècniques

Km: 31,8. Desnivell: 850 m. Horari: 3 h (100% de temps en bicicleta). Cota màxima en bicicleta: 2.050 m.

Dificultat: Mitjana pel seu desnivell, però es fa per pistes en bones condicions i algun tros de pista asfaltada i carretera. El tram més difícil és el descens del pla de la Creu, que es fa per

pistes dolentes i de sobtat desnivell amb revolts molt tancats.

Descripció de l'itinerari

Sortirem de Llivia per la carretera que va cap a Sallagosa (N-154); en suau pujada passarem pel costat del llogarret de Gorguja i el mas de Sant Josep. Passada la formatgeria de Llivia, la carretera fa una recta, entrem en territori francès i passem tot seguit pel veïnat de Ro. Sortint del poble, prenem la carretera cap a la dreta, que ens farà sortir a la RN-116 que ve de la Guingueta d'Ix. Girem a l'esquerra, entrant a Sallagosa; creuem el Segre i trobem, a la dreta, la carretera que puja a Llo. Pugem entre prats de dall i camps. Creuem un pont i deixem a l'esquerra la desviació a Roet. Continuem pujant i comencem a veure les cases de Llo i la torre del Vaqueró, dominant el poble. Una mica abans d'entrar-hi (l'església és molt a prop), trobem a la dreta la pista (indicador) cap a les gorges.

Fem una baixadeta entre camps en direcció al riu i l'engorjat que ja s'endevina. Trobem, a la dreta, la desviació cap a Vedrinyans; una mica més enllà passem pel costat del mas Girvés, gran casa amb una bonica portalada i una ermita adossada. Passada la casa, creuem el riu per un pont; la pujada és forta, però la pista és asfaltada i passa molt a prop del riu. De fet, aquest primer tram és el més impressionant, ja que anem molt encaixonats. Tornem a creuar el



Refugi de la Culassa. Foto: J. M. Vives.



Refugi Camí de Núria. Foto: J. M. Vives.

riu, la pujada és més suau; al nostre davant va apareixent un característic bony rocós, el roc del Vidre, al peu del qual el riu fa un gran revolt. Un cop l'hem passat, la pujada és més suau i l'engorjat es va obrint; a l'esquerra, enlairats, hi ha plans herbats i al davant es comencen a veure els ondulats cims de les muntanyes de Núria. Trobarem a l'esquerra el trencall al mas Patiràs, que veurem enlairat. Tornem a creuar el riu i s'acaba l'asfalt. Una mica més endavant, trobem una barrera que impedeix el pas als vehicles. La pista és bona i la pujada, constant. El paisatge s'obre i al davant destaquen els puigs de Finestrelles i del Segre. El riu va quedant enclotat. En trobar-se el riu Segre amb el rec del Clot, que baixa de la carena que es desprèn del puig de Finestrelles, la pista fa una lleu baixada i arriba de nou al costat del riu. La pujada continua; més amunt, en uns plans a l'esquerra, veurem el refugi de la Cullassa. Pujarem una mica més i, creuant el riu, ens situarem en el brancall que va cap al refugi, molt proper; bona vista del Carlit, que surt al fons de la tancada vall per on hem pujat.

Creuant el riu, seguim la pista que s'enfila en diagonal, força dreturerament de bon començament; guanyem altura ràpidament per dins el bosc. Arribem a un pla en què la pista fa una ziga-zaga per

guanyar altura; tenim bona vista del Carlit, Font-romeu i el capdamunt de la vall, limitada pel puig de Finestrelles i el del Segre. La pista torna a endinsar-se al bosc, pujant suaument i planejant després, resseguint la muntanya. Una baixadeta és la indicació que aviat serem al pla de la Creu, un petit pla situat al final de la carena que baixa del pic del Segre i la tossa d'Er, envoltat de bosc i que és un bon mirador del Carlit i el Puigpedrós.

La pista bona s'acaba aquí i en continua una de poc marcada que fa unes ziga-zagues. Des d'aquí podem veure la Tosa d'Alp, el Pedraforca i el Cadí; més avall tindrem una magnífica vista de la Cerdanya. Ens situarem en un revolt des d'on veurem les pistes d'esquí del Puigmal i la vall d'Er. La pista és poc marcada i farem una diagonal descendent, deixant els pins i entrant en uns vessants plens de bàlec fins a arribar a un petit pla. La pista és ara molt dolenta i poc ampla; canviem de direcció i anem cap a una barraca que ja fa estona que veiem. Fem dos revolts molt tancats i, més planerament, entrarem en el clos on hi ha el refugi Camí de Núria; hi ha font i bancs, però el refugi és tancat. Sortim del tancat, passant una barrera canadeca, i baixem, suaument, però aviat farem vuit revolts molt tancats, perdent altura. Finalment, més de pla, passarem un torrentet; la carretera de les pistes d'esquí es veu propera, al fons de la vall. La pista baixa i trobem un dipòsit; passem un petit portellet i ja som a les envistes d'Er.

Baixem entre camps i deixem una

desviació a la dreta. Entrem al poble i seguim el carrer que baixa, tot deixant l'església a l'esquerra i passant pel costat del cementiri, enllaçant amb la carretera que va a Sallagosa. Tirem cap a l'esquerra i aviat trobarem un nou trencall a la dreta (indicadors: RN-116, Llúvia i mas de Sant Josep). En baixada, arribarem a la RN-116, que seguim uns quants metres cap a l'esquerra, i que deixem en trobar una pista a la dreta. Deixem una pista a la dreta i avancem entre camps. La pista és planera, però a estones pedregosa. Més endavant trobem una bifurcació; hem d'anar cap a l'esquerra i entrem en el terme de Llúvia. Sortirem a la carretera que hem seguit a l'inici de l'excursió, al costat de la formatgeria de Llúvia. Seguint la carretera cap a l'esquerra, tornarem a Llúvia.

ASCENSÍO AL PIC DELS MOROS

Llúvia, 1.200 m, Cereja, 1.330 m, caos de Targasona, 1.500 m, rec dels Ribals, 1.800 m, pic dels Moros, 2.137 metres, el Tudó, 1.390 m, i Llúvia.

Dades tècniques

Km: 26,1. Desnivell: 937 m. Horari: 3 h (100% de temps en bicicleta). Cota màxima en bicicleta: 2.137 m.

Dificultat: Mitjana. El més difícil són els darrers 500 m d'ascensió, que fem per una pista dolenta.

Descripció de l'itinerari

Sortim de la plaça Major de Llúvia, tot seguint els indicadors de Cereja. Sortint del poble comença la pujada, tot passant pel costat d'una casa i del cementiri. Magnífica visió panoràmica de la Tosa d'Alp, el Cadí i el Moixeró, Bell-lloc i la plana amb Puigcerdà al davant. La carretera puja força en aquest primer tram. Trobem una desviació a l'esquerra que va cap a can Margall i la carretera fa un revolt de forta pujada, canviant de direcció. El panorama també canvia i ara podem veure el Puigmal i les carenes que baixen des del cim cap a la Cerdanya. Fem un revolt, canviant de nou de direcció; la pujada és ara molt més suau per aquest vessant amb alguns pins de repoblació. Al davant ja veiem el petit

agrupament de Cereja, format per poques cases esglonades en el pendent, de les quals només una manté l'activitat agrària, mentre les altres són, en la seva majoria, segona residència. La carretera fa una baixadeta i ens trobem en una bifurcació; la de l'esquerra entra cap al poblet. Seguim la pista de la dreta, pujant. Al capdamunt de la pujada tenim un gran xalet a l'esquerra i trobem una nova bifurcació; la de l'esquerra baixa cap a les cases. Continuem per la dreta, la pista és planera, una mica pedregosa i passa entre prats i alguns freixes. Cap a l'esquerra veiem els pobles de Dorres i Vilanova de les Escaldes, als peus de Bell-lloc. La pista fa una lleu pujada i surt a la carretera D-618.

Hem de seguir la carretera que es va enfilant; podem veure la vall glacial d'Angostrina i el nostre objectiu, el pic dels Moros, que presenta uns pendissos herbats que baixen fins a on som. La carretera s'enfila guanyant altura fent revolts i vorejant el terme de Llívia, que tenim a la dreta. Passem pel mig del caos de Targasona, format per un caòtic agrupament de blocs granítics de diferents formes que ocupen aquest vessant del pic dels Moros; veiem la torre de la central de Themis que surt per damunt del caos. Finalment, la carretera planeja i deixem a la dreta una pista que farem servir de baixada; com a indicació es pot dir que una mica més endavant hi ha un bar (La Griole), una escola d'ala de pendent i una cabina telefònica.

Abans d'entrar al poble de Targasona, trobem a l'esquerra una desviació (indicadors: Themis, mas Vilalta, E.P.A.F. i les urbanitzacions «La Soulane» i «Lo Berdeguer»). Prenem aquesta carretera; pocs metres més enllà deixem a l'esquerra la pista al mas Vilalta. La carretera s'enfila i fa dues grans llaçades; al final ens trobem en una trifurcació.

Continuem per la dreta. Pugem fent cinc llaçades, entre alguns xalets; poc després del darrer revolt, trobem, a la dreta, la pista que ens durà al cim. Una mica més enllà trobem una tanca. La pujada és forta i la pista, força dolenta. Fem un revolt i continuem la pujada; arribem a un dipòsit, que deixem a l'esquerra. La pujada es veu més suau, ja que fa una diagonal anant a buscar el torrent, però tot i així és forta. Arribem al rec de Ribals; trobem pins a l'altra banda. Fem



un revolt, seguint el riu; la pujada és forta durant uns quants metres, però aviat es fa més suau i arribem a uns plans. A la dreta hi ha un camí cap a Èguet.

El cim ens queda a l'esquerra i l'identifiquem pel petit agrupament de rocs. Continuem cap a l'esquerra, passant el torrentet que té una rudimentària bassa d'obra. La pista va pujant en diagonal pel vessant sud del cim amb tanques per al bestiar al costat i la visió panoràmica comença a ser molt bona. Trobem una bifurcació i tirem per la dreta; la pujada és dura. Més endavant trobem una nova bifurcació (hi ha indicador); continuem per la dreta, pujant molt dreturerament pels plans herbats. La pista es converteix en unes roderes. Estem voltant el cim per sota. Passem una tanca i una mica més amunt les roderes es bifurquen. Aquest tram pot ser una mica perdedor, ja que les roderes no són gaire marcades; no obstant això, no som gaire lluny de la pista que ve de les pistes d'esquí de Font-romeu i un cop som al que podríem qualificar de carena, només cal continuar de pla fins a trobar la pista. Un cop enllacem amb aquesta pista, molt dolenta, pugem fent unes llaçades pel vessant nord fins gairebé al mateix cim, coronat per un agrupament de rocs amb restes de construccions.

Des d'aquí dominem, cap al nord, els extensos plans de la Calma i el massís del Carlit des del serrat de Castellar fins al roc d'Auda. Cap al sud, la vista és magnífica, ja que dominem tota la Cerdanya;

El pic dels Moros. Foto: J. M. Vives.

a l'esquerra tenim Font-romeu i al davant veiem el Canigó, les muntanyes de Núria, el Cadí, la Tosa d'Alp...

El descens, el farem pel mateix camí. Cal anar en compte perquè la baixada és forta i la pista, dolenta. Arribem a la D-618 i la seguim cap a la dreta. Una vegada hem passat el bar i càmping, prenem la pista que trobem a l'esquerra. Fem una curta pujada fins a situar-nos en una mena de collet; a la dreta tenim un petit agrupament de blocs i ja som de nou en el terme de Llívia. La pista avança planera una estona, entre camps, però aviat comença a baixar. Entrem en un bosc de repoblació, on la pista fa quatre llaçades; aquest tram té un pendent força fort i la pista és molt mal-mesa i aixaragallada. Sortim del bosc i fem un tros planer entre prats per a tornar a baixar en trobar alguns pins; després baixem suaument entre prats i camps. Trobem el torrent del Tudó, que hem de creuar i que, generalment, no porta gaire aigua i fem una pujadeta fins a situar-nos en el punt més alt del Tudó, que és un extens pla conreat i un indret molt panoràmic, però limitat a la part més occidental de la Cerdanya. Aviat començarem la baixada; ja veiem les cases de Cereja, cap on ens dirigim. Una baixada forta ens portarà al darrere de les cases, enllaçant amb el camí de pujada. Fins a Llívia tot és baixada.

La processó al gorg Estelat

Didier Payré

(una *professó*, com es diu més aviat en el Conflent).

Aquesta processó, esmentada ja al segle XVII, s'és perpetuada fins als entorns de 1900 a Èvol i fins als anys 1930 a Noedes. La gent d'Èvol feien una processó al gorg Negre el dia de sant Joan, el 24 de juny. La gent de Noedes i la del vilatge veí d'Orbanyà en feien una al gorg Estelat per sant Antoni, el 13 de juny.

LA PROCESSÓ

El 13 de juny de bon matí, una bona part de la població de Noedes, els homes i els joves d'ambdós sexes, però no les dones d'edat madura, marxaven del vilatge amb el capellà, al so de les campanes. Arribats al coll de la Mosquetosa, s'ajuntaven a la processó la gent d'Orbanyà i es feia una primera benedicció als quatre punts cardinals. La processó prosseguia per un itinerari ben precís, sempre el mateix, fins al gorg Estelat. El capellà feia una nova benedicció i la processó feia el torn de l'estany. Els caçaires disparaven trets en l'aigua i tothom baixava per dinar a la jaça del Clot. Allí estaven reunits els pastors dels voltants amb el seu bestiar i el capellà beneïa les bèsties. Després de dinar, la processó tornava cap a Noedes seguint un altre camí.

Els gorgs de Noedes estenen les seves aigües a la comarca del Conflent, al cor de l'imposant massís de Madres, que culmina a 2.459 metres, al límit entre els departaments de l'Auda i dels Pirineus Orientals. En nombre de tres, ocupen el fons de dues altes valls d'origen glacial. A l'alta vall d'Èvol, trobem el gorg Negre, d'aigües fondes i fosques, a 2.083 metres d'altitud. En pujar la vall de Noedes, encontrem primer el gorg Estelat, d'aigües blaves i centellejants, a 2.022 metres d'altitud, i més amunt el gorg Blau, de dimensions molt més reduïdes que els seus veïns, poc fondo i d'aigües de color turquesa, a 2.125 metres.

Tot i que el gorg Negre sigui situat sobre el terme municipal d'Èvol, i tot i que els tres estanys siguin geogràficament més pròxims del vilatge de Sansà, hom acostuma a parlar dels estanys de Noedes, referint-se al conjunt dels tres gorgs ja esmentats. Aquests estanys han engendrat un corpus de llegendes i de supersticions mesclades i encreuades de tal manera que és gairebé impossible d'atribuir-los a tal o tal estany en particular.

TEMPORALS I PEDREGADES

La creença més corrent i també la més antiga referida ja per autors catalans dels segles XIII i XIV, com Francesc Eiximenis, concerneix el poder malèfic de les aigües d'aquests

estanys, vectors potencials de temporals i pedregades. Hom deia que era prohibit tirar-hi qualsevol pedra o objecte dur, si no es volia veure una tempesta desencadenar-se immediatament. Hom pensava també que les mateixes aigües abrigaven en les seves profunditats dimonis i bruixes que en sortien regularment per castigar les valls veïnes amb tempestats i pedregades.

Això fa que des dels temps més remots, els habitants de la contrada han intentat de protegir-se dels estanys, conjurant-los per mitjà d'una processó

Donem a continuació l'equivalència d'alguns mots dialectals del Conflent, que l'autor usa en el seu text, que hem procurat mantenir intacte.

Únicament ens hem permès escriure *processó*, en lloc de *professó*, que, segons indica l'autor, és la forma més habitual al Conflent, i és usada també dialectalment a diversos indrets de Catalunya, com a Barcelona mateix.

També escrivim *Noedes*, seguint la normativa ortogràfica del català, en lloc de la forma arcaica *Nohedes*, amb *h* intercalada, que usa l'autor, grafia habitual entre alguns escriptors del domini francès per a indicar la concurrència de dues vocals que no formen diftong.

adobar = fer (*sé pas com se va adobar* = no sé pas com s'ho va fer).

ainats = gent gran (del francès: *ainé* = major).

allavontes = llavors, aleshores.

s'amusava = es distreia, s'entretenia.

ban = costat (*de cada ban* = de cada costat).

comall = coma, depressió en terreny de muntanya.

còrrec = indret per on s'escorre l'aigua, formant barranc o rierol (a tot el nord de Catalunya, *còrrec* és pronunciat sempre amb ò oberta).

escudella = plat fondo.

espiar = vigilar, mirar.

fajosa = bosc de faigs, fageda.

feda = ovella fecundada (*va emplenar totes les fedes* = va fecundar totes les ovelles).

una lluisa d'or = antiga moneda d'or.

mainatge = infant, criatura.

marrà = mascle d'ovella.

mit aquí = vet aquí.

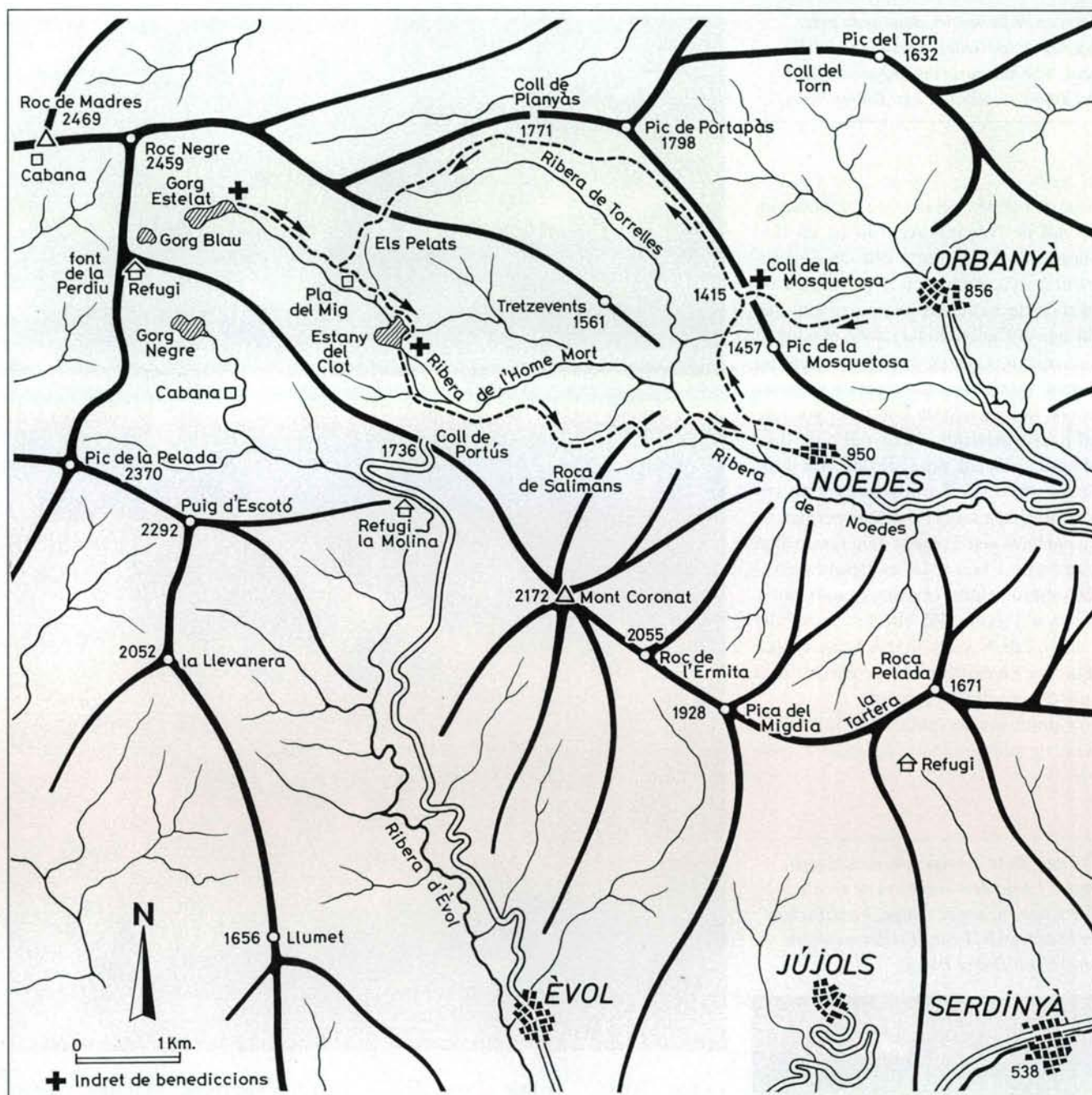
se'ls van pas tornar a veure pus = no els tornaren a veure més.

tossol = pujol.

a polit = a poc a poc i amb compte.

sàller = sortir.

trapar = trobar.



L'ITINERARI DE LA PROCESSÓ

El dia 21 de maig de 1995, una colla d'excursionistes del Grup Pirinenc Excursionista Nord-català i del Centre Excursionista de Catalunya ha tornat a recórrer, gairebé setanta anys després, el mateix itinerari que feien els noedaires i els orbanyesos quan anaven al gorg Estelat.

NOEDES (950 m).— El vilatge (30 habitants) és esmentat en els documents des de l'any 888 (*Noseto*). Segons els toponimistes, el seu nom procediria del llatí *nucetum*, lloc plantat de noguers.

Però una tradició oral molt antiga atribueix el nom al patriarca Noè, el qual hauria amarrat la seva arca a la muntanya de Noedes, a la roca de Salimans exactament, i després hauria baixat per fundar Noedes. Segons la veu popular, l'anella a la qual Noè hauria estatcat l'arca seria encara present al cim d'aquesta roca.

Al nivell de l'ajuntament, pugem carrerons amunt fins a trobar, al cim del vilatge, una carretera enquitranada que porta, en direcció nord-oest, cap a la Vernosa. El quitrà desapareix. Seguim la pista de terra, passem davant d'una

cort, i a Roques Negres, en un contorn de la pista cap a la dreta, obrim una tanca i agafem el vell camí de la Jaça. El camí puja poc i travessem el rec de l'Aliguer, 250 metres més lluny, a polit! El camí es divideix en dos. La cruïlla és poc marcada (petites fites). Deixem el camí de la Jaça que continua de planer i pugem pel camí de la dreta. La pujada és forta i després d'un desnivell de 180 metres arribem al portal del Baleguetar i creuem el rec de Noedes, llarg de vuit quilòmetres i avui inutilitzat.

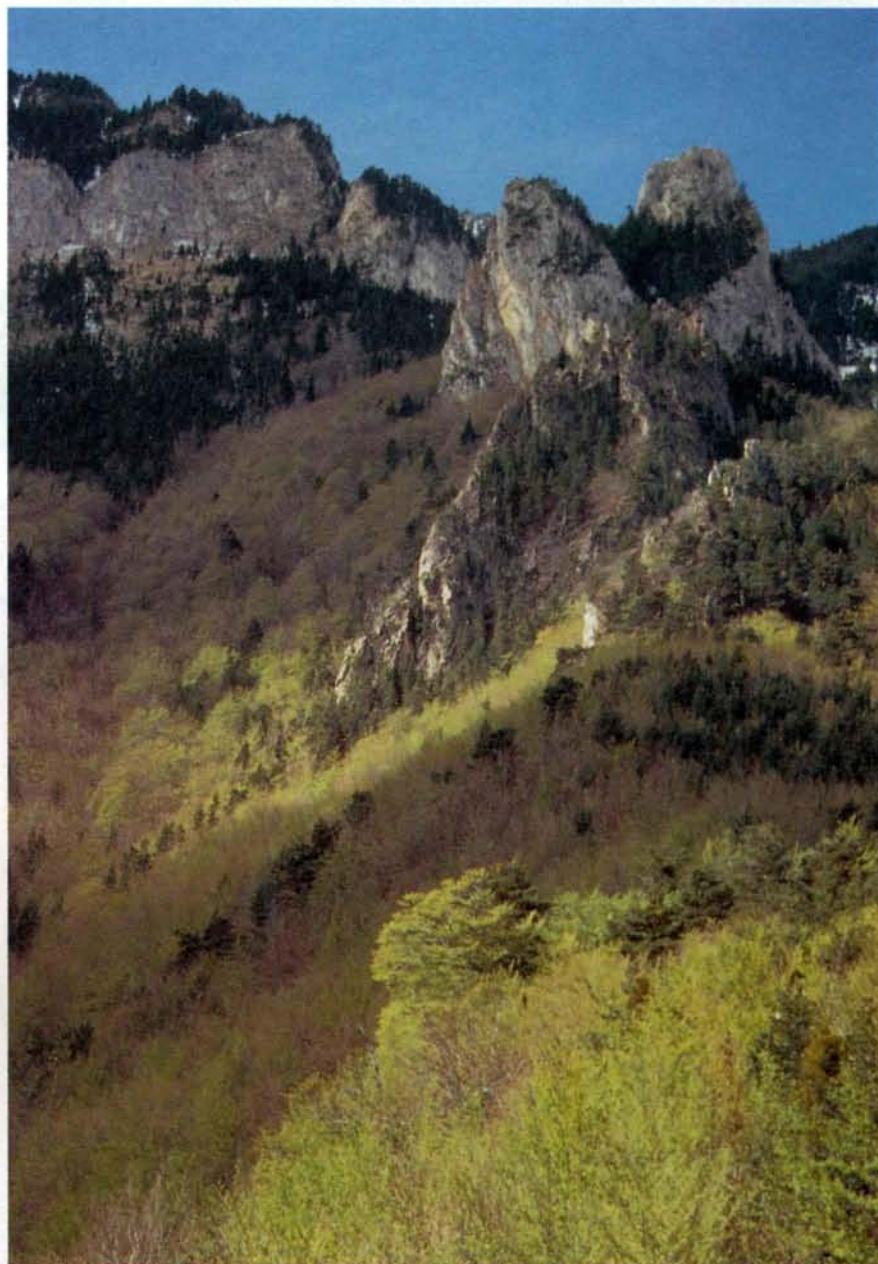
Podem observar en la direcció nord-

La roca de Salimans, dominada pels cingles de les Grites. Segons la tradició oral, Noè hi hauria desembarcat a la fi del diluvi universal. Foto: Didier Payré.

oest una cresta pelada que capbussa en la vall de Noedes. Aquí hi ha un lloc anomenat Tretzevents que és segurament a relacionar amb la proximitat de la roca de Salimans ja esmentada. Cal dir que al Canigó hi ha també el puig de Tretzevents (i no de Tres Vents com ho veiem escrit massa sovint) i existeix també la llegenda de l'arca de Noè que ell hauria estacada al cim del puig Barbet (antigament puig de les Anelles). Segons la tradició oral, l'arca seria encara amagada sota la congesta permanent que hi ha al peu d'aquest puig i quan algú s'atreveix a buscar-la, es desencadenen de seguida tretze terribles vents per a allunyar l'intrús. En els dos casos, del Canigó i de Noedes, notem la proximitat d'un lloc on existeix la llegenda de l'arca amb el topònim Tretzevents.

Continuem la pujada al mig d'un bosc de pins cremats. El camí és poc

Étienne Marc, de vuitanta-quatre anys, pastor i degà dels noedaires de soca-rel que viuen encara al vilatge. Va participar en la processó al gorg Estelat quan era jove. Foto: Didier Payré.



marcat i abans d'arribar al coll desapareix completament.

COLL DE LA MOSQUETOSA O DEL TOSSOL (1.415 m).— A la carena entre Noedes i Orbanyà, aquest coll era el lloc on s'ajuntaven a la processó la gent d'Orbanyà.

Una tanca de filferro fa de separació entre els termes de Noedes i d'Orbanyà. Seguim aquesta tanca en direcció nord-oest, endinsant-nos al mig del bosc. Al punt d'altitud 1.535 metres, la tanca baixa cap a l'esquerra. Franquegem-la. El camí és ara bastant ben marcat i segueix sempre la carena.

ROC DE PEIRAFITA (1.580 m).— A uns quants metres a la dreta del camí, podem veure una pedra dreta amb una

creu gravada. No se sap si aquesta pedra és d'origen megalític o no.

Continuem pujant per la carena. El bosc s'aclareix. Creuem el rec d'Orbanyà, que porta sempre aigua. Uns cinc-cents metres més lluny, deixant la carena, girem cap a l'esquerra i entrem de nou al bosc. No és evident trobar l'entrada del camí i cal fer a polit. Però després el camí, molt trepitjat pel bestiar, és molt visible. A la sortida del bosc, la vista s'eixampla sobre un panorama que va del Canigó fins al Cambra d'Ase, barrat al mig per la massa negra i imposant del Mont Coronat. Pugem en direcció nord-oest fins al coll ben visible.



El gorg Estelat, lloc carregat de misteris i de llegendes. Foto: Didier Payré.

COLL DE PLANYÀS (1.771 m).— Límit entre la vall de Noedes i la de Mosset. Prosseguim cap a l'oest i 350 metres més lluny trobem el roc dels Miquelets, al peu del qual la processó parava un moment perquè els participants poguessin esmorzar. Seguim la carena sempre en la mateixa direcció. Del ban nord, el fons del còrrec de Canrec (terme de Mosset) és ara ben a prop. El camí, poc marcat, gira cap al sud-oest al mig de prats i bàlecs. Seguim les poques fites que hi ha i arribem al fons de la part alta del còrrec de Torrelles, a l'altura de 1.930 metres, aproximadament. El camí és completament perdut i el millor per a nosaltres és tirar cap a l'oest en pujada directa pel fons d'aquest ample còrrec. Arribem a l'altura de 2.090 metres i anem de planer francament cap al sud per guanyar la cresta dels Pelats.

ELS PELATS (2.092 m).— Punt més alt del recorregut. El panorama és magnífic. Un petit grup de pins a sota dels quals notem que el sòl és molt trepitjat per les fedes nos serveix de punt de

referència. Deixem ara la vall de la ribera de Torrelles per passar a l'altre vessant, el de la part alta de la vall de Noedes. Continuem de planer durant 200 metres cap a l'oest i creuem el rec del Gispetar, que baixa cap a l'estany del Clot. De l'altre costat del còrrec, baixem en direcció sud-oest a través de bàlecs i de pins cremats. Una senda, poc evident al començament, es converteix en veritable camí a mesura que baixem.

PLA DEL MIG (1.880 m).— Extensa jaça on s'aixeca la cabana del vaquer de Noedes. Un xic més amunt, hi ha la resclosa del rec de Jújols, rec avui abandonat. Agafem el camí del gorg Estelat, força utilitzat per excursionistes i molt ben marcat.

GORG ESTELAT (2.022 m).— Magnífic estany col·locat al mig d'un petit circ glacial. Lloc carregat de misteris i de llegendes. Vet aquí dues llegendes encara vives en la memòria popular, contades pels ainats de Noedes.

«Hi ha la llegenda del marrà negre allí dalt al gorg Estelat. Hi havia un

pastor que guardava el seu ramat tot a l'entorn del gorg. I un dia, un marrà tot negre va sàller del gorg. Va anar dret cap al ramat i va emplenar totes les fedes. A la primavera següent, hi va haver xais tots més bonics els uns que els altres mes tots negres ells també. El pastor estava orgullós d'aquest producte. Va guardar tots els xais per multiplicar el seu ramat. L'any següent, a l'estiu, va tornar allí dalt amb el ramat. I allavontes que guardava el seu ramat a l'entorn del gorg, mit aquí que el marrà negre va tornar a sàller del gorg. Va fer tres o quatre bels i tots els xais van anar cap a ell. Tot seguit va entrar en el gorg i tots els xais darrera d'ell. Se'ls van pas tornar a veure pus!»

«Un pastor va perdre la seua escudella de fusta allí dalt al gorg Estelat. Els pastors tenien un rabadà per els ajudar. Aquest rabadà era amb ell i menjaven sopa. Quan van haver acabat, el pastor li va dir: "Té, vés a fer la fregada a la vora del gorg!". El rabadà, sé pas com se va adobar, tot rentant, l'escudella se li va escapar i va caure en el gorg. Se va enfonsar. Al pastor li recava la seua escudella perquè hi havia fet un forat rodó a sota que havia tornat a tapar. Hi havia una lluisa d'or amagada dedins. Era ben fet i ho calia saber per se n'adonar. Quan l'escudella va ser en el gorg, tot va ser acabat.

A la tardor, el pastor va baixar d'allí dalt i va anar a fer pasturar el ramat en les serres del ban de Salses, dins la garriga. Un dia, en passant, va veure un nin que s'amusava amb una escudella de fusta. Va espiar i se va dir: "Això, sembla que és la teua escudella!" Va demanar al mainatge de li deixar el plat. El va espiar i va veure que era la seua escudella. En el fons, hi havia l'amagatall amb la lluisa dedins. Eren els pares del nin que havien trapat l'escudella a la Rigola de Salses, a vora mar. Tothom va pensar que l'escudella s'havia enfonsat en el gorg i havia anat a sàller a Salses perquè el gorg hi comunicava.»

Deixem el gorg i les seves llegendes

i tornem pel mateix camí que a l'anada fins a la cabana del vaquer del pla del Mig. Ara ens cal baixar. Tenim la possibilitat de seguir sempre la pista de terra fins a la jaça de la Riba o bé de tallar el més gran revolt per una drecera. A la jaça de la Riba, on notem una cabana i una creu de ferro que recorda la mort del pastor André Surjus, deixem la pista i baixem pel camí que porta fins a l'estany del Clot.

JAÇA DEL CLOT (1.665 m).— Avui hi ha un estany artificial que alimenta una petita central hidroelèctrica privada, prop de Noedes. Aquí es feia el dinar de la processó. La gent de la processó trapaven i convidaven els pastors, i el capellà feia la benedicció del bestiar.

Podem contornejar l'estany sigui per l'esquerra sigui per la dreta. Al sud de l'estany, passem a prop d'un petit refugi i trobem la pista de Noedes. Seguim-la cap al sud. Cent cinquanta metres més avall hi ha una cruïlla. La pista de la dreta puja cap al coll de Portús. Agafem, doncs, la de l'esquerra. La pista, després de alguns revolts, passa al costat del bonic cortal de pla d'Avall. Continuem-la encara durant uns mil metres. La conducció d'aigua eixida de l'estany del Clot segueix la pista a l'esquerra. A l'indret on aquesta conducció canvia de costat, passant sota la pista, notem una tira forestal que s'endinsa a mà dreta i de planer en el bosc. Agafem-la. Al moment on s'acaba, entrem a dreta a la fajosa.

PLA DE NERET (1.457 m).— Continuem de planer un poc cap a l'est i quan veiem el primer comall a l'esquerra, ens cal baixar en direcció sud-est. Trobem un

camí que és molt difícil de distingir entre la fullaraca, al començament. És el vell camí de la Desplanada, que recorre una bonica fajosa. El camí travessa una pista forestal (hi ha fites de cada ban). Ara és molt ben marcat i ens porta fins al rec de l'Hoste.

REC DE L'HOSTE (1.318 m).— Deixem un moment l'itinerari de la processó, que continuava cap als Collets i el cortal de Jan Gavatz, perquè el camí és avui perdut i empenem una forta baixada pel camí que segueix el rec de l'Hoste fins a Pagesó, on agafem a mà dreta la pista que baixa del coll de Portús fins a Noedes.

LA FARGA (940 m).— De la farga esmentada l'any 1446, no en queda cap rastre sinó el nom.

NOEDES (950 M).— És la fi del nostre itinerari. Abans, als temps de la processó, la diada s'acabava amb balls.

LA RESERVA NATURAL DE NOEDES

En el departament dels Pirineus Orientals, la reserva natural de Noedes, creada el 1986, protegeix i administra 2.137 hectàrees del massís Madres-Coronat.

La diversitat dels medis naturals de l'estatge mediterrani (800 m) fins a l'estatge alpí (2.459 m), les influències climàtiques (mediterrànies i atlàntiques) i una gran diversitat geològica (calcari, esquist, granit) expliquen la riquesa en espècies vegetals endèmiques. Els boscos, localitzats sobretot al bac, riba dreta de la ribera de l'Home Mort, són, de baix a dalt, l'alzinar, la roureda de roure martinenc, la roureda de roure de fulla

gran, la pineda de pi roig, la fajosa i la pineda de pi negre. La solana és coberta de matolls de bàlecs i en altitud trobem les gespes de gispert i de regalèssia de muntanya. Cal notar la presència d'espècies relíquies de l'era terciària, com l'endèmica *Ptilotrichum pyrenaicum*.

La diversitat dels biòtops i una feble penetració humana contribueixen també a la diversitat botànica i al manteniment d'una fauna densa i variada. La gran fauna és representada per l'ós, el gat salvatge, el linx, el gat mesquer, el teixó, l'isard. Nombroses són les espècies de mustèlids, rosegadors, amfibis, rèptils, aràcnids i insectes. Més de seixanta espècies d'ocells nidifiquen en el si de la reserva, entre els quals els més rars són l'àliga reial, el mussol de Tengmalm i el gall fer.

Els paisatges estan profundament marcats per les activitats humanes, la baixa de l'activitat agrícola actual porta cap a un tancament dels medis naturals. L'associació de gestió de la reserva natural ha engegat estudis i inventaris. D'altres recerques, amb col·laboracions exteriors, han començat. Tot l'any, hi ha estatges pràctics organitzats per a grups d'adults o per a escoles.

A més de les publicacions científiques sobre temes lligats a la naturalesa, l'associació de gestió de la reserva natural es dedica també al coneixement del patrimoni humà de Noedes per mitjà d'estudis sobre la toponímia, les llegendes, la tradició oral...

ACCÉS A NOEDES

De Perpinyà prendrem la carretera de Prada de Conflent. Passat Prada, cal seguir la mateixa carretera (N-116), que puja al coll de la Perxa i Puigcerdà, uns dos quilòmetres, fins a la població de Rià. Aquí cal abandonar la ruta que seguim per a continuar per la carretera (D-26), a la dreta, de traçat sinuós, que en 14 km ens situa a Noedes. Pujant de Rià trobarem els pobles de Conat i Vallans.

ADREÇES I TELÈFONS D'INTERÈS

Reserva Natural de Noedes. 66500 Noedes (tel. 07-3368 05 22 42). *Gîte d'étape* (allotjament), responsable: Alain Mangeot (tel. 07-3368 05 21 94).

Horari	Parcial	Acumulat
Noedes		
Coll de la Mosquetosa	1 h 25 min	1 h 25 min
Roc de Peirafita	30 min	1 h 55 min
Coll de Planyàs	55 min	2 h 50 min
Els Pelats	35 min	3 h 25 min
Pla del Mig	40 min	4 h 05 min
Gorg Estelat	30 min	4 h 35 min
Jaça del Clot	50 min	5 h 25 min
Pla de Neret	50 min	6 h 15 min
Rec de l'Hoste	10 min	6 h 25 min
La Farga	40 min	7 h 05 min
Noedes	15 min	7 h 20 min

Desnivell: 1.142 m de pujada i 1.152 m de baixada.

Pic del Bom per la canal Sud

Josep de Tera

Al sector de la carena fronterera que hi ha entre el port de la Glera i el port de Claravida, hi trobem una munió de cims de més de tres mil metres, situats ininterrompudament l'un al costat de l'altre.

El pic del Bom és el primer cim d'aquesta altitud que trobem pel costat oriental de la carena. Els seus 3.006 metres el converteixen en el més modest de tots els tres mil que hi ha en aquesta zona i, a la vegada, en el més amagat de tots, ja que tots els altres: Gias, Claravida, Gorgs

Blancs, Baco, Portilló, Perdiguero, Roio, Crabioles i Malpàs són visibles des de diferents indrets del fons de les valls d'Estós, de Lliterola i de Remunye, mentre que el pic del Bom no és visible des del fons de la vall de Remunye.

La meua observació d'aquest cim es reduïa a la perspectiva des del pic del Malpàs i des del Mall Pintrat com a indrets més propers. Aquests dos cims, situats sobre el mateix eix del pic del Bom, ofereixen només un panorama molt

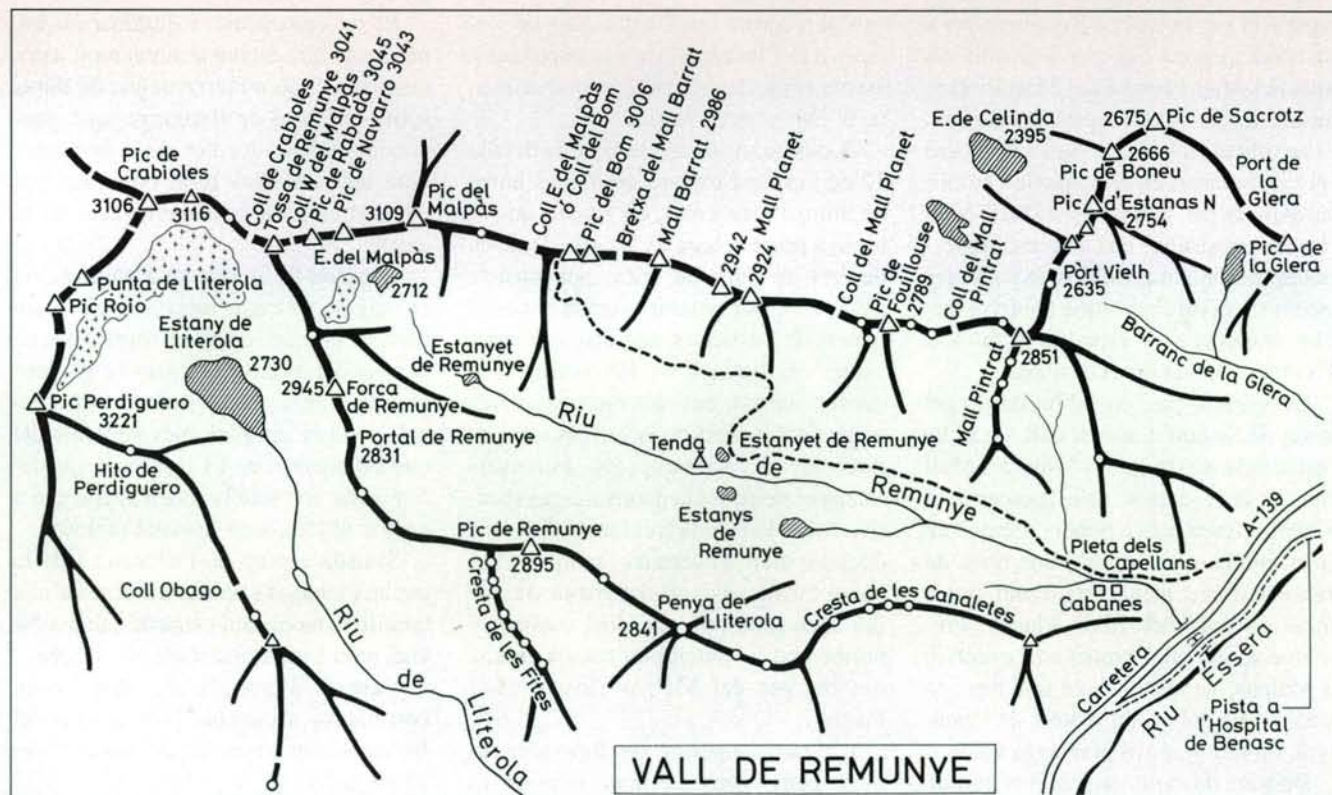
parcial del cim; em mancava, doncs, una visió frontal per a poder observar la canal del vessant S, única via fàcil per a assolir-lo des d'aquest vessant.

Aquesta perspectiva m'era necessària per dues raons: una per a estudiar l'esmentada canal, perquè estic una mica escarmentat amb les descripcions que feia André Armengaud de les vies d'accés als cims des del vessant S; i la segona raó és que, en l'antiga guia *Posets-Maladeta*, no hi ha explicat l'itinerari d'aproximació des del fons de la vall de Remunye al peu de la canal.

No vull ser reiteratiu, però aquests ingredients d'incertesa són els que m'atrauen vers un determinat cim; a més a més, qualsevol excusa és bona per a tornar a caminar per la bonica vall de Remunye.

El dia 12 de juny de 1993 començava a caminar de nou per l'esmentada vall, sota el feixuc pes de la motxilla, carregada aquesta vegada amb la tenda, els grampons, el piolet, els bastons d'esquí i la corda, és a dir, amb «l'equip» sencer, perquè no volia deixar aquesta vegada res a l'atzar.

Tenia previst plantar la tenda al costat del petit estanyol que hi ha situat a 2.200 metres d'altitud, aproximadament, just abans d'entrar al llarg engor-





Estany Gran de Remunye.

Foto: J. de Tera.

jat que ens deixaria al peu de la pujada final al Portal de Remunye.

L'elecció d'aquest indret per a pernoctar-hi no era cap caprici; durant una excursió al pic del Malpàs (vegeu MUNTANYA 784, pàg. 248) vaig aprofitar la caminada per la vall de Remunye per a observar el punt flac per a assolir els colls del Mall Planet i del Mall Pintrat, perquè repeteixo que aquest itinerari no està explicat en la guia *Posets-Maladeta* i el camí marcat en el mapa de l'Editorial Alpina per a pujar al coll del Mall Pintrat consisteix en una ratlla vermella, molt bonica, dibuixada sobre les corbes de nivell, però que sobre el terreny travessa uns espadats i un salt d'aigua realment espectaculars.

El veritable pas, no cal buscar-lo pel costat de llevant d'aquest coll, on hi ha l'esmolada aresta de les Fites del Mall Pintrat; així, doncs, calia buscar-lo a ponent, i força més a ponent, perquè en l'esmentada guia es parla una mica de passada d'una inconcreta canal per a pujar al coll del Mall Planet. Precisament, durant l'esmentada excursió al Malpàs, va semblar-me que aquesta canal sortia del costat mateix de l'estanyol, on ara pensava plantar la tenda.

Després de caminar una hora i mitja

vaig arribar, a dos quarts de sis de la tarda, a l'indret escollit.

Si hagués previst acampar una mica més amunt, probablement m'hauria trobat amb moltes dificultats per a poder-ho fer, perquè l'estanyol estava situat just al límit de la cota de neu i tot l'engorjat que uneix aquest indret (que anomenaré estanyet de Remunye) amb l'últim replà situat al peu del Portal de Remunye (que anomenaré aiguamoix de Remunye) estava ja completament cobert de neu.

Cal recordar que l'aiguamoix de Remunye és l'indret on vam acampar per a assolir el pic del Malpàs per la seva aresta W (MUNTANYA 784).

A dos quarts de sis de la tarda del dia 12 de juny encara queden moltes hores de llum, a més a més, els núvols que hi havia a primera hora de la tarda s'anaven desfent de mica en mica; per aquesta raó, després de plantar la tenda al costat mateix de l'estanyet vaig disposar-me a visitar els estanys de Remunye. D'aquesta manera, enfilant-me uns quants metres per la dreta de la vall (és a dir, en direcció S) arribaria als esmentats estanys i de passada guanyaria perspectiva sobre la carena fronterera. Fou una decisió molt encertada; perquè vaig instal·lar-me dalt d'una mena de collat que domina els dos estanys i també podia contemplar tota la carena des del pic del Malpàs fins al Mall Pintrat.

L'estany superior de Remunye és molt petit, però l'estany inferior és

força més gran i està situat en un indret totalment solitari.

Els núvols tapaven i destapaven ara un cim ara un altre, però la tendència clara era destapar-los tots; així, doncs, còmodament situat dalt del collet, vaig disposar-me a passar-hi l'estona que calgués fins que pogués estudiar tota la carena.

El primer que vaig veure fou que la canal situada sobre mateix de l'estanyet de Remunye, és a dir, sobre mateix de l'indret on hi havia plantada la tenda (convertida ara en un diminut puntet de color blau) era l'únic pas fàcil que comunica el fons de la vall de Remunye amb la gran cornisa que enllaça la base del pic del Bom amb la del Mall Pintrat.

És a dir, per a assolir el pic del Bom (vessant E), el Mall Barrat, el Mall Planet, el pic de Fouillouse i el Mall Pintrat (vessant W) s'ha de pujar per aquesta canal fins a arribar sota mateix de la base del Mall Planet (cota 2.500 metres, aproximadament) i d'allí començar un flanqueig en direcció E o W per tal de situar-nos sota el cim escollit.

Una vegada aclarit aquest aspecte, vaig disposar-me a esperar que els núvols destapessin el pic del Bom, per poder-ne estudiar la canal S amb l'ajuda del teleobjectiu de la màquina de fotografier.

El sol començava a dominar-ho tot, però com que estava ja situat molt a ponent creava un remarcable joc de llums sobre el Portal de Remunye, que, juntament amb la lluentor de la neu, produïa unes imatges molt boniques que em distreien de la contemplació de la canal.

Centrant-hi finalment l'atenció, no en vaig poder treure una impressió gaire precisa, perquè semblava força vertical, però la perspectiva era gairebé perpendicular, i en aquestes situacions les canals sempre semblen més verticals del que realment són. El que sí va quedar força clar fou tota la ruta a seguir per a arribar al cim, amb la canal inclosa.

Situada a prop de l'estanyet i de la tenda, i amagada pels grans blocs d'una tartera, hi havia una mena de cabana-bivac, amb l'interior encara ple de neu.

Després d'una plàcida nit estelada; començava a caminar vers el cim del Bom a tres quarts de set del matí del dia 13 de juny.

LES NOSTRES MUNTANYES

Pics del Malpàs i del Bom, des de l'estany de Remunye. Foto: J. de Tera.

Tal com ja havia previst, vaig començar a pujar per la canal que tenia pràcticament al costat de la tenda. No és ben bé una canal, és simplement un llom herbós que comunica el fons de la vall amb el replà que hi ha situat al peu de la base dels cims.

La seva forta inclinació facilita una ràpida progressió, i els metres de desnivell es guanyen amb una certa facilitat.

Amb la mateixa rapidesa que guanyava altura també veia allunyar-se la possibilitat de gaudir d'un bon dia, perquè els núvols esquistats que hi havia de bon matí cada vegada eren més grossos; aviat el massís de la Maladeta va restar tapat i, de sol, no se'n veia per enlloc.

Una vegada arribat al replà ja esmentat, em vaig decidir a calçar-me els grampons per poder començar el llarg flanqueig per damunt de les congestes de neu, que, ininterrompudament, em deixarien situat al peu de la canal.

El dia anterior no havia pogut observar l'accés a la bretxa del Mall Barrat, ja que restava amagada per un curt estrep que es desprèn del Mall Barrat.

Aquesta bretxa era una possible segona opció per a assolir el cim, perquè si tenia un accés fàcil, podria passar



al vessant N i des d'allí assolir el cim per la seva fàcil cara NE.

Però aquesta segona opció va quedar aviat descartada: aquesta bretxa és totalment inaccessible pel vessant S, on forma part d'una paret totalment vertical. Una marcada escletxa, que va d'esquerra a dreta, deu permetre assolir-la, després d'una ferma escalada.

La canal, cada vegada més propera i cada vegada més desafiant, era, doncs, l'única opció que em quedava per a assolir el cim, ara ja tapat per la boira. Però la boira tan aviat baixava i tapava fins i tot la canal, com pujava i deixava el cim destapat. Els tres mil metres era el límit aproximat on s'havien instal·lat els núvols.

No veia clar ni el temps ni la canal, per això, instintivament, el pas s'alentia, malgrat l'òptim estat de la neu, força dura, on només s'enfonsaven les puntes dels grampons.

Entre el pic del Bom, la bretxa del Mall Barrat i el Mall Barrat hi ha una petita clotada, on en els mapes hi ha dibuixat un estanyol; avui era tot uniformement cobert de neu i l'estanyol ni tan sols s'intuïa. A ponent d'aquesta coma hi ha un llarg estrep que es desprèn del pic del Bom, i que separa precisament l'indret de l'estanyet de Remunye del de l'aiguamoix, formant l'engorjat per on s'obre pas el barranc de Remunye.

Em va semblar que, si pujava fins al fil d'aquesta aresta, la podria seguir fins al pic del Bom, esquivant d'aquesta manera la canal.

El pendent de neu es redreçava força, i per aquesta raó vaig guardar els bastons d'esquí per utilitzar el piolet a partir d'ara.

En arribar al capdamunt de l'aresta vaig poder contemplar, entremig de la boira, el vessant SW del cim, amb el pic i l'estany del Malpàs. En una clariana, també vaig poder observar un grup de persones que pujaven al pic del Malpàs



D'esquerra a dreta, el Mall Planet, el Mall Barrat, el pic del Bom i el del Malpàs, des del pic d'Estauas N.

Foto: J. de Tera.

Pic d'Alba, pocs minuts abans del canvi de temps. Foto: J. de Tera.

per la via normal del vessant N. Aquesta clariana va durar molt poca estona, i novament tot va tornar a ser borros i fantasmagòric.

Vaig estar molta estona, abrigat fins a les dents, estudiant el millor pas per a continuar pujant; però el pensament que el que ara pugés després ho hauria de baixar, m'impedia embrancar-m'hi. Finalment vaig decidir flanquejar una mica la base del cim, per tal de situar-me fins al peu de la canal S, perquè, encara que restava amagada al darrere d'un curt estrep, semblava evident que el pendent de neu s'introduïa força dins la canal.

Després d'un curt flanqueig pel fil de la rimaia, per a esquivar el pronunciat pendent, vaig quedar finalment situat al peu de la canal. Segons la guia, aquella canal era fàcil i, per tant, no m'havia pas de preocupar, però la realitat sobre el terreny era força diferent.

Analitzada amb deteniment, el tros més complicat era el principi, d'uns vint-i-cinc metres aproximadament; després la canal s'obria i perdía verticalitat fins a arribar a una bretxa situada ja molt a prop del cim.

Aquest és un dels inconvenients d'anar sol; només que hagués anat amb un altre company m'hauria encordat i enfilat per aquella canal sense pensar-ho gaire, però ara, completament sol, enmig de la boira i del fred, calia mesurar exactament cada moviment, perquè m'havia d'assegurar que cada pas que fes amunt, després l'hauria de poder fer avall. Portar la corda a la motxilla dóna una mica més de seguretat; però no s'ha de confiar cegament en un ràpel, car poden sorgir imprevistos a l'hora d'instal·lar-lo.

Després de més estona d'indecisió, vaig saltar la petita rimaia i vaig instal·lar-me en un petit replà situat ja dins la canal, on em vaig poder treure els grampons i guardar el piolet.

Els primers metres, encara que força verticals, no eren molt difícils. Però poc després de superar un petit ressalt vaig topar-me amb un clau i una baga. Vatu-



les canals fàcils de l'Armengaud! Després d'aquella troballa, que almenys em permetia muntar amb seguretat un ràpel, vaig continuar grimpant per superar un nou ressalt, potser una mica més tècnic que el primer.

En arribar a la plataforma que hi havia al capdamunt vaig trobar-hi instal·lat un nou ràpel.

Tal com havia observat abans, ací s'acabaven les dificultats, perquè la canal s'eixamplava i perdía inclinació. Així, doncs, no vaig tardar gaire estona a arribar a la bretxa, situada ja a la carena fronterera. La posterior grimpada per l'aresta va resultar molt curta i fàcil.

Finalment, a tres quarts de deu del matí arribava al cim del Bom. El cim, en realitat, el formen dues puntes molt properes i unides per un curt i fàcil tram d'aresta.

Primer vaig arribar a la punta més occidental, mentre que la via normal del vessant N assoleix primer la punta situada més a llevant.

Malauradament la boira tapava completament el vessant nord, mentre que del vessant sud només es veia de tant en tant el fons de la vall de Remunye, i alguna vegada fins i tot vaig poder veure la carena dels pics d'Aigüespasses i de Remunye; però amb aquests dos cims s'acabava tota la perspectiva.

Amb aquest panorama només vaig romandre vint minuts dalt del cim, el temps just per a descansar, per a menjar una mica i per a preparar la corda per

als ràpels que pensava fer, prescindint de les facilitats «oficials». Però ja havia entrat en calor grimpant per la canal i, de ràpel, només en vaig instal·lar un, el primer (és a dir, el situat més amunt), mentre que el segon, vaig baixar-lo desgrimpant.

En arribar al final de la canal va haver-hi novament canvi d'estris: la corda va deixar pas als grampons i al piolet.

El pendent de neu era tan pronunciat que vaig preferir baixar el primer tros d'esquena i en línia recta, per girar-me de cara al pendent quan aquest va perdre inclinació; llavors el piolet va deixar pas als bastons d'esquí.

A les dotze del migdia arribava de nou a la tenda; entre descansar i desmuntar-la no començava a caminar de nou fins una hora més tard. Però no vaig acabar d'arribar al cotxe, perquè una mica abans d'arribar-hi vaig perdre'm voluntàriament per un dels bonics racons que hi ha al començament de la vall de Remunye, per tal de poder preparar-me un dinar en plena natura.

L'indret era molt bucòlic, però feia un fred terrible!

HORARIS

Fins a l'estanyet de Remunye	1 h 30 min
Replà superior	45 min
Peu de la canal	1 h 10 min
Pic del Bom	20 min

Amb els indis de San Blas (Panamà)

Maurici Rucabado i Caballé

L'arxipèlag de San Blas sempre estarà associat als seus indiscutibles habitants: els cunes. D'aquests indis, gairebé tothom n'ha sentit parlar, però a la majoria els resulta difícil d'ubicar-los geogràficament.

San Blas és un conjunt d'unes quatre-centes illes (no se'n sap el nombre amb exactitud) de formació coralina (de les quals només un 10% estan habitades), situades enfront de la costa caribenya de Panamà formant una mitja lluna que s'allarga uns tres-cents cinquanta quilòmetres entre el golf de San Blas i el Darién, més enllà de la frontera amb Colòmbia.

L'única manera d'arribar-hi és, després de fer una hora llarga d'avioneta des de la ciutat de Panamà, en condicions de vol poc desitjables i, pràcticament, sense mesures de seguretat, aterrant en aeròdroms d'herba sobre illots de manglars.

La capital, Nalu Nega, és situada al costat de l'illot de El Porvenir, que fa les funcions d'aeròdrom. Té uns tres-cents habitants i és el cap administratiu de l'àmplia zona autònoma de San Blas. Aquesta província amb govern autònom també comprèn zones deshabitades de l'istme panameny, utilitzades pels indis com a àrees de conreu de iuca

i arròs, principalment.

En l'actualitat el nombre d'indis que hi habiten està pels volts dels vint mil, tots ells descendents de les primeres tribus que vivien a l'interior de l'istme i que es varen anar replegant cap a la costa a causa de la pressió colonitzadora espanyola exercida des de la ciutat de Panamà.

Formen una societat tribal matriarcal força tancada, on encara es parla l'idioma cuna i on l'espanyol, llengua oficial de la resta del país, és poc entès, malgrat que s'ensenya a les escoles, juntament amb la llengua autòctona.

San Blas és una zona privilegiada, paisatgísticament parlant, on el blau

turquesa del mar es confon amb el cel i fereix els ulls, ja de per si enlluernats per la blanquíssima sorra de les platges, composta de corals esmicolats. La possibilitat d'excursions, sobretot per als amants de les profunditats marines, són infinites. És freqüent trobar-se amb tota mena de fauna marina, com tortugues, barracudes, rajades, taurons o peixos espasa, per esmentar-ne alguns dels més espectaculars. També hi ha la possibilitat d'explorar la veïna zona continental també rica en espècies animals, com jaguars, tapirs, tortugues o qual-sevol espècie típica de les selves tropicals. Per als amants de les emocions fortes, uns dies de tresc per la selva del Darién (la més espessa i perillosa del planeta) poden ser una experiència que no s'oblidi mai (si es té la sort de tornar per a explicar-ho).

Tota aquesta zona, però, s'ha anat convertint els darrers anys, i malgrat l'esforç que posen les autoritats per a evitar-ho, en zona de trànsit del narcotràfic que fa via cap als EUA; segrests d'avionetes, altercats amb les autoritats i tiroteigs a les illes i a la zona fronterera amb Colòmbia cada cop són més nombrosos. No sembla que els cunes s'ho prenguin gaire seriosament i pràcticament no en parlen, a diferència dels altres grups ètnics del país (majoritàriament de color, descendents d'esclaus portats d'Àfrica i de les illes veïnes), molt més sorollosos, expressius i donats a fer-la petar.



*Poblat típic cuna.
Foto: M. Rucabado.*



Pescadors cuna construïnt una embarcació. Foto: M. Rucabado.

retirant-se cap a la costa i posteriorment cap a les illes, per causa de la pressió, i que es trenqués el contacte amb els que es varen quedar al continent.

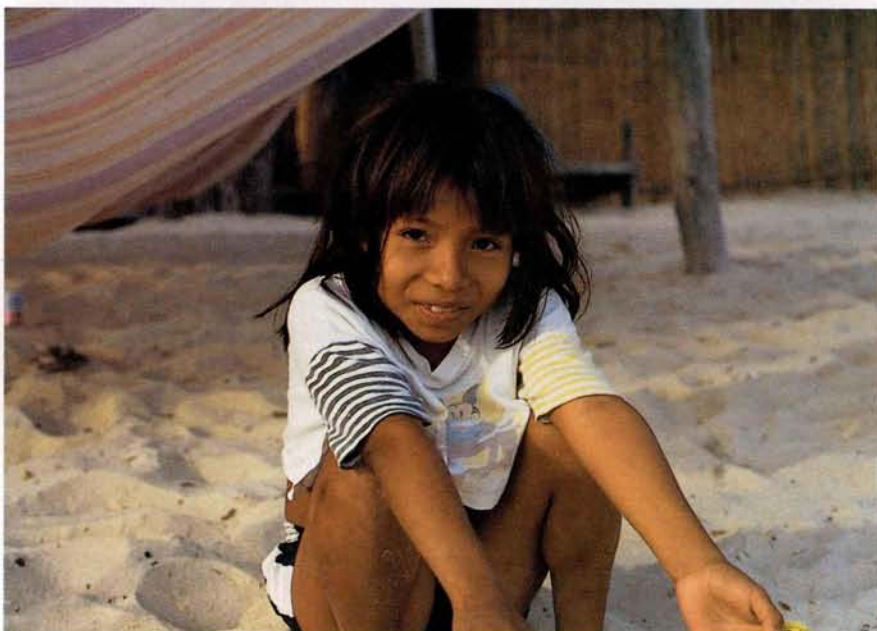
En els aixecaments indis contra els espanyols, els cunes eren aliats amb corsaris i pirates anglesos, que feien servir l'arxipèlag com a zona de resguard, on adobaven les naus malmeses i descansaven de les incursions contra els espanyols a l'anomenada «ruta de l'or». La relació amb els anglesos va ésser molt millor que amb els espanyols, ja que no va haver-hi pressió evangelitzadora per part d'aquests.

Els estira i arronsa amb els espanyols primer i amb els panamenys després duraren quatre-cents anys i varen finalitzar d'una manera tràgica el 21 de febrer de 1925, data de l'últim aixecament indígena a tot el continent americà, protagonitzat pels cunes, on varen executar tota la població no índia de la zona. Després del fracàs de l'aixecament i del pas del temps, la província de San Blas té autonomia pròpia, legisla les seves lleis, té cura de l'economia insular, dels recursos i de la pròpia policia, i són representats fins i tot en l'Assemblea Nacional de Panamà.

Actualment viuen de la pesca, els conreus abans esmentats, el comerç i l'intercanvi de *molas* (artesanía tèxtil amb motius zoomorfes i antropomorfes), que venen a l'Institut Nacional d'Artesania de Panamà i als pocs turistes que s'acosten a aquelles contrades.

La infraestructura turística és pràcticament inexistent, tret d'un hotel amb el bàsic (que no és gaire) i d'uns bungalows a la platja, tot això amenitzat amb la manca total d'aigua corrent i de llum.

La comunicació entre les diferents illes i illots es fa amb *cayucos*. Aquest tipus d'embarcació indígena sense quilla és feta amb el tronc d'un arbre buidat. Els indis dominen la navegació a la perfecció, però els forans tenen força dificultat a «conduir-la» i acaben, la majoria de les vegades, amb una remullada involuntària en les transparents aigües del Carib.



Nena cuna a la platja. Foto: M. Rucabado.

Els cunes són reservats, i solament els nens i els pocs adults dedicats al turisme s'avenen a mantenir una conversa amb el forani, normalment formada per monosíl·labs i expressions curtes.

El primer europeu que va arribar a San Blas va ésser Rodrigo de Bastidas, que l'any 1501 va vorejar la costa caribenya de Panamà. Diuen els entesos que probablement va ésser Colom el qui va batejar Punta San Blas el 26 de

novembre de 1502, durant el seu quart viatge.

Diego de Nicuesa va ésser el següent «explorador» que va visitar aquests paratges, els quals va qualificar com a «pantanosos, poco saludables y escasamente poblados». Els primers contactes entre colonitzadors espanyols i indis es varen establir, diuen les cròniques, durant l'any 1510, contactes que varen accentuar l'odi d'aquests últims contra els evangelitzadors que volien «convertir-los» per la força a la nova religió. Aquests fets provocaren que els cunes, primerament assentats a l'istme panameny, anessin gradualment

Recorreguts per les comarques de Castelló

Joaquim Bordons i Serra

Continuant amb la intenció d'anar coneixent el País Valencià, durant el mes de juny de 1993, amb la meua muller, vam dedicar una quinzena sencera a recórrer les comarques de Castelló, com anteriorment havíem fet per les terres alacantines (MUNTANYA 775, juny 1991). A més dels inevitables centres turístics i de renom, volíem conèixer les localitats més representatives de cada comarca i arribar als llocs de més endins de la província, on el paisatge i el tipisme constitueixen el principal atractiu.

Com en altres punts del Mediterrani, aquí hi ha un litoral, conegut per costa dels Tarongers, que atreu un fort corrent turístic i ha adquirit considerable fama, i hi ha també un país interior completament diferent i poc conegut des de fora, amb bells paisatges i pobles pintorescos que han perdut molta població. Un altre motiu d'interès de les terres de l'interior són les nombroses coves o abrics a l'aire lliure on, al final del Mesolític, fa sis o set mil anys, es va desenvolupar un art pictòric característic.

El relleu de la província, on predominen els terrenys calcaris, és força accidentat; constituït per contraforts del

Sistema Ibèric, com el massís de Penya-golosa, amb el cim culminant del País Valencià (1.813 m) i la plataforma del Maestrat, en la qual destaquen les característiques moles i barrancs. Al sud, les serres de l'Espina i d'Espadà s'aixequen perpendiculars a la costa. La costa, que s'allarga 120 km, és baixa i sorrenca, només accidentada per alguna punta rocosa, com el penyal de Peníscola o el cap d'Orpesa.

Els rius més importants són el Millars i el Palància. El primer neix en terres aragoneses, recorre uns setanta quilòmetres per les de Castelló i desemboca prop d'Almassora, i el segon, al sud, neix a la part més occidental de la província i surt a desembocar prop de

Sagunt. Al nord, el riu de la Sénia, nascut a les muntanyes de Benifassà, fa de límit entre el País Valencià i Catalunya.

La província de Castelló es reparteix entre vuit comarques: l'Alcalatén, Alt Maestrat, Baix Maestrat, Plana Alta, Plana Baixa, els Ports, Alt Millars i Alt Palància. El Maestrat és una gran regió històrica que després de la conquesta de Jaume I va passar als templers i hospitalers, i el 1317 a l'orde militar de Montesa, al gran mestre de la qual deu el nom. Les contínues guerres i els perills d'incursions que durant l'Edat Mitjana van patir aquestes comarques, expliquen la gran quantitat de castells existents, molts d'ells d'origen àrab i en estat ruïnós, així com l'aspecte de fortalesa de moltes esglésies. Com a la resta del País Valencià, l'expulsió dels moriscos l'any 1609, que eren una part molt important de la població (filloles de Sogorb, Vall d'Uixó i Cirat), ocasionà una greu crisi i els territoris s'hagueren de repoblar.

Bona part de la província és de parla catalana, variant castellonenca del valencià, però en els indrets d'influència aragonesa de l'Alt Palància i Alt Millars, hi domina el castellà. En alguns indrets s'observa una forta sensibilització nacionalista, exterioritzada en rètols, en els senyals de la carretera i en pintades en favor dels Països Catalans.

Per tal de dur a terme el nostre propòsit, una vegada allotjats entre Benicarló i Peníscola, vam programar set rutes, procurant fer-les coincidir amb



Santuari de la Balma, lloc de devoció i pelegrinatge. Foto: J. Bordons.



El Bellestar. Un típic poble de la Tinença de Benifassà, al Baix Maestrat.

Foto: J. Bordons.

les comarques, encara que això no sempre va resultar possible en la pràctica. Cada ruta ofereix prou interès per a justificar un viatge i considero que val la pena de fer-ne una ressenya exposant el més destacat de tot el que vam veure. Les ordenaré de nord a sud.

RUTA 1. BAIX MAESTRAT I MUNTANYES DE BENIFASSÀ (140 km)

Vinaròs i Benicarló, situats a la costa nord i tocant a la N-340, són els principals centres del Baix Maestrat i les portes d'entrada a l'interior de la comarca. **Benicarló** (18.000 h), que per la seva proximitat vam visitar repetidament, és un important port pesquer i un actiu centre comercial, convertit en plaça turística unida a Peníscola per una avinguda costanera, en la qual hi ha un parador de turisme i un gran supermercat. Té tota mena de serveis i una bona oficina de turisme, i a la part vella hi ha carrers típics. L'església parroquial és un gran edifici barroc del segle XVIII, d'alt campanar i bonica cúpula. Sortint pel nord-oest, agafem la carretera de

Sant Mateu, que remunta la rambla de Cervera per terreny pla. Passat **Càlig** (1.764 h), molt planer, una curta desviació porta a **Cervera del Maestrat** (784 h), una vila molt vinculada a l'orde de Montesa, escalonada als peus d'un turó i dominada per l'església.

Arribem a **Sant Mateu** (1.823 h), antiga capital del Maestrat (any 1317) i una de les poblacions més interessants de la comarca. El 1370 s'hi van celebrar les Corts Valencianes. Situada en el pla, té llargs carrers i indrets molt típics amb interessants edificis gòtics i el palau renaixentista dels Vil·lores. La plaça Major, on conflueixen les principals vies i que dona a l'església, té uns vells



L'esvelt campanar d'Alcalà de Xivert, visible des de tota la plana. Foto: J. Bordons.

porxos i l'antiga font de l'Àngel, del segle XIV. També al pla de Santa Maria hi ha una font similar, del segle XV, envoltada de sis columnes. L'església arxiprestal és un gran edifici gòtic, del 1350, d'alts murs laterals, àbsida amb finestrals molt allargats i campanar de sòlida torre octogonal. La façana, de rústic aspecte, llueix un portal romànic amb capitells del segle XIII. L'interior és d'una nau amb un retaule gòtic. Ens arribem al proper **santuari dels Àngels** (1590-1622), enlairat sobre un monticle. A l'església, bellament decorada, s'hi guarda la imatge de la patrona de Sant Mateu i al costat hi ha l'hostatgeria. Des d'aquest lloc es gaudeix d'un extens panorama.

Anem a trobar la N-232 en direcció a **Traiguera** (1.646 h), que s'estén sobre el pla i té amples carrers. L'ajuntament i l'església parroquial són del segle XVII i aquesta guarda valuosos objectes. Dins de la població prenem la carretera de **Sant Rafael del Maestrat** (494 h), situat al nord, tocant al riu de la Sénia. Ens trobem en zones d'extensos conreus d'oliveres i ametllers, i travessant el riu entrem momentàniament al Montsià, d'on sortim passada la Sénia. El paisatge aviat canvia. El terreny s'engorja i augmenta la verdor, prop de bells paratges fluvials i llocs d'acampada. Un trencall a la dreta va a la cova dels Rosegadors, amb pintures rupestres. Més amunt arribem a la presa del pantà d'Ulldecona, que els de la Sénia reivindiquen amb el seu nom. El terreny és ara un espectacular congost; el pantà està ple i el paisatge és d'una gran bellesa, envoltat de cingleres que ens recorden les de les Guilleries. Passat el pont que travessa el riu es veu, enlairada a la dreta, l'**abadia de Benifassà**, a la qual arribem per una desviació indicada. Aquest monestir cistercenc, fundat el 1235 per Jaume I, fou molt important i després d'uns segles de decadència ha estat restaurat i ocupat per cartoixanes. Hi queda l'església i els palaus gòtics; només es visita l'es-

glésia els dijous al migdia. El mateix trencall va fins a Fredes, que visitarem a la tornada.

Carretera amunt es veuen alguns conreus d'oliveres i ametllers. Hem entrat a la Tinença de Benifassà, una subcomarca molt muntanyosa i tancada, a l'oest del monestir. En un eixamplament veiem un poble dalt d'un turonet, al qual porta un curt trencall. És el **Bellestar**, un petit nucli de muntanya, a 713 metres, de carrers de fort pendent i racons molt pintorescos, amb cases abandonades i altres en restauració per a segona residència. En una placeta hi ha l'església, molt senzilla, d'alt campanar quadrat i rellotge, i al seu davant el Mesón, on mengem. Més amunt, un nou trencall a l'esquerra va a la **Pobla de Benifassà** (227 h), en un altre cul-de-sac i en terreny dominant, de carrers estrets i costeruts, i amb força cases en ruïnes. El carrer Major conserva un parell d'arcades restaurades i al capdamunt s'hi troba l'església, del segle XIII. Al poble hi ha un modern hostal.

Guanyant altura entre muntanyes plenes de bosc, arribem als últims pobles. Al **Boixar** la carretera es bifurca a **Castell de Cabres** o a **Coratxà**, molt petits i rústics, i més avall, el trencall del monestir arriba a **Fredes**, situat en una petita vall. Tots quatre superen els mil metres d'altitud, en amagats indrets als límits de la província. Foren fundats pel monestir en el segle XIII i han sofert un despoblament constant.



Monumental creu de Bartolo, sobre el desert de les Palmes, amb reivindicacions nacionalistes. Foto: J. Bordons.

Són llocs de gran interès excursionista, molt abruptes, que enllacen amb els ports de Beseit i on habita la cabra salvatge. Al nord de Fredes hi ha el tossal dels Tres Reis (1.356 m), on coincideixen els antics regnes d'Aragó, Catalunya i València, i, a l'oest, el tossal d'en Canader (1.393 m). Per Fredes i el Boixar passa el sender GR-7, que, procedent del centre d'Europa, travessa Catalunya i la província de Castelló de nord a sud.

Seguint el camí més directe, tornem per **Vinaròs** (20.026 h), la capital del Baix Maestrat i, com Benicarló, un important centre comercial i industrial i port pesquer. L'església parroquial, dels segles XVI-XVII, és de façana barroca i la ciutat, amb una bona oferta hotelera, atreu un gran nombre de forasters.

RUTA 2. PENÍSCOLA I EL SUD DEL BAIX MAESTRAT (70 km anar i tornar)

L'avinguda del papa Luna uneix Benicarló amb Peníscola, un passeig de 7 km arran de la platja, amb apartaments, xalets i trànsit continu. **Peníscola** (3.497 h) és el símbol turístic de la costa dels Tarongers i un lloc de gran atractiu i sempre concorregut. És un illot de 67 metres d'altura unit a terra per una franja sorrenca. Al damunt s'hi aixeca el castell, envoltat d'una potent muralla a l'interior de la qual s'hi arrecera tot el poble medieval, de carrers estrets, cases emblanquinades, botigues i restaurants típics. El castell fou construït pels templers en el segle XIII sobre una fortalesa àrab i, més tard, del 1411 al 1423, fou residència de Pedro de Luna, el cèlebre papa d'Avinyó Benet XIII. La interessant visita del palau-castell, amb grans sales, patis i talaies, per-



met gaudir a la vegada d'una completa visió panoràmica de la costa. Fora de la muralla, sobre l'istme, s'hi ha edificat la part moderna, de carrers ben quadriculats, moltes botigues, hotels i restaurants, i el port pesquer. Una carretera de 6 km l'uneix directament amb la N-340.

Per la N-340 aviat arribem a **Santa Magdalena de Polpís** (749 h), un poble molt tranquil situat a la plana, als peus de la serra d'Irta. A mig vessant hi ha les ruïnes del castell de Polpís. Poc més avall s'arriba a **Alcalà de Xivert** (4.786 h), una vila absolutament plana i tranquil·la, de carrers ben asfaltats i nets. Hi destaca la gran església parroquial (1736-1766), d'artística façana, vistosa cúpula i alta torre-campanar de 70 metres amb un preciós coronament (1784-1803), visible des de gran distància. Quatre quilòmetres més avall, un trencall a l'esquerra va al seu agregat **Alcossebre**, centre turístic i d'estiueig amb extenses platges i urbanitzacions. Des d'aquí una carretera en bon estat va arran de mar fins a Capicorb, un caseriu amb un petit port, tocant a la desembocadura del riu de les Coves, vora una vella torre de defensa.

RUTA 3. PLANA ALTA I PLANA BAIXA (total 200 km)

Passat Alcalà de Xivert, la N-340 va vorejant les principals poblacions de la

Rústic aspecte i campanar d'Hortells. Foto: J. Bordons.



A 1.194 metres d'altitud, Ares és una vila medieval de l'Alt Maestrat molt ben conservada. Foto: J. Bordons.

pintures de les coves de la regió. Ben a prop s'ha obert un modern restaurant amb grans finestrals que dominen un magnífic panorama i, a sota, en un fons, hi ha les restes de l'antic monestir. Aquests indrets es troben al peu del puig de Bartolo, que, a cinc quilòmetres del mar, s'eleva a 727 metres.

Aquest cim és un destacat vèrtex geodèsic des del qual es gaudeix d'un grandios panorama del litoral i dels pobles i les serres de l'interior, i en dies prou diàfans es veuen els Columbrets, uns illots volcànics situats a uns 55 km de la costa, declarats parc natural i reserva ecològica. Corona el cim una gran torre de comunicacions i repetidors de TV i s'hi puja per una estreta i difícil carretera de ciment, amb perillosos revolts i d'ús limitat, que arriba fins dalt. En el collet que es forma als seus peus s'hi aixeca la monumental creu de Bartolo, de ciment, i s'obtenen també magnífiques visions panoràmiques.

A 15 km de Benicàssim comença la gran concentració de **Castelló de la Plana** (134.200 h), on la N-340, sense entrar al nucli urbà, pateix un constant embús de circulació. A causa de la immigració, la ciutat s'ha engrandit amb extensos suburbis i al nucli urbà s'hi han aixecat altíssims edificis en detriment de l'estètica urbana. Els principals monuments es troben a la plaça Major: la catedral de Santa Maria, del segle xv i reconstruïda, que des del 1960 comparteix el bisbat amb Sogorb, d'una sola nau i amb un campanar octogonal exempt, «El Fadrí», del segle xvi; i el palau de l'ajuntament, de magnífica façana neoclàssica amb cinc arcades, del segle xvii, també reformat. Té un important museu d'art i en el barri marítim, separat del centre i conegut pel Grau, hi ha el port pesquer i industrial, la platja i el parc del Pinar. És un dels llocs del País Valencià de més incidència nacionalista.

Gairebé sense solució de continuïtat, travessant el Millars i deixant la desviació a Almassora, s'entra a **Vila-Real** (37.000 h), a la Plana Baixa, que té una

plana costanera. La primera de la Plana Alta és **Torreblanca** (4.613 h), una vila tranquil·la, de carrers llargs i plans, que s'ha anat estenent vers el mar, on hi ha la platja de Torrenostre, convertida en un centre turístic. El cor de la vila és la plaça de l'església. La següent és **Orpesa** (2.319 h), un important lloc d'estiu amb moderns edificis i xalets, i una extensa i bonica platja, que atreu un turisme de certa categoria. La part antiga és força interessant i el cap d'Orpesa, on hi ha el far i la magnífica torre del Rei, és una prolongació de la serra de les Santes. Al sud de la població hi ha un modern port esportiu privat i seguint una estreta carretera costanera

entre xalets i urbanitzacions s'arriba a **Benicàssim** (6.136 h), una antiga vila que s'ha estès pel litoral amb grans blocs d'apartaments, gratacels i hotels, i s'ha transformat en el més gran nucli turístic de la Plana. Durant la temporada de platges, Benicàssim esdevé una caòtica aglomeració de desenes de milers de persones, com un segon Benidorm. Les platges són magnífiques i el lloc està envoltat per la serra de les Santes, que amb els seus cims trenca la uniformitat de la plana costanera.

Des de Benicàssim cal pujar al **desert de les Palmes**, un parc natural dins de la serra, que envolta un convent de carmelites descalços i ofereix pintorescos indrets boscosos i extraordinàries visions panoràmiques de la costa. Hi puja una bona carretera, amb molts revolts, que arrenca des de dos punts de la N-340 i fa una completa circumval·lació. Actualment, una gran part del recorregut boscos presenta un aspecte desolador a causa de l'incendi que va cremar tota la pineda ara fa dos anys. Del convent dels carmelites, que es troba a 459 metres d'altitud i fou fundat l'any 1694, es pot visitar l'espaïosa església i un petit museu que conté diferents objectes i unes reproduccions de



En aquest cingle del barranc de la Valltorta s'obre la balma o cova dels Cavalls. Foto: J. Bordons.

interessant plaça Major amb porxos i una gran església arxiprestal, del segle XVIII, amb un destacat campanar i importants obres d'art. La ciutat fou fundada per Jaume I dins de l'antic terme de Borriana. **Borriana** (25.000 h), a 5 km, és la capital de la Plana baixa i un important centre agrícola i comercial i port exportador de taronges. Havia estat la principal població de la Plana, amb restes ibèriques i romanes. Més avall, travessant **Nules** (11.500 h), de carrers ben alineats i una rica horta de tarongers, agafem la C-2256, que s'allunya de la costa.

Entrem a la **Vall d'Uixó** (28.000 h), la més meridional de les grans ciutats, situada en una vall molt oberta, als peus de la serra d'Espadà. S'hi entra per amples carrers i avingudes, i al poble de baix hi ha el palau dels Medinaceli i notables cases senyoriales. És el centre de la indústria sabatera i un lloc de gran activitat. La seva màxima atracció és la **cova de Sant Josep**, a un quilòmetre, una caverna d'origen càrstic on neix un riu subterrani de considerable cabal, en el qual es pot fer un recorregut en barca d'uns sis-cents metres. En diferents parts del recorregut el sostre de la cova és tan baix que cal ajupir-se en el seient per no tocar-lo amb el cap i la profunditat de l'aigua va dels dos als onze metres. La il·luminació permet admirar vistoses concrecions i sales de notables dimensions. És molt visitada i al seu davant hi ha espai per a aparcar-hi. Al costat mateix, una escala puja a l'ermita de Sant Josep, del segle XVII, tota polida, que agrupa un petit caseriu.

Retornem per la **Vilavella** (3.456 h), l'antiga Nules, lloc d'aigües termals i balneari, molt pròxim a l'actual Nules, i per **Betxí** (5.200 h), situat tocant al riu Sec de Betxí, que té una important indústria ceràmica i restes romanes.

RUTA 4. MORELLA I ELS PORTS (total 170 km)

Cal anar a Vinaròs per a agafar la N-232, que seguirem. Més amunt es passa tocant a la rambla de Cervera, d'impressionant amplada i plena de pedregam, i quan arribem a un trencall a l'esquerra, el seguim fins a **Catí** (923 h), una vila medieval de l'Alt Maestrat si-



*Carrer i portal de Sant Roc, en el recinte medieval de Vilafranca del Maestrat.
Foto: J. Bordons.*

tuada entre muntanyes, a la capçalera del barranc de la Valltorta. Fins l'any 1694 va pertànyer al terme de Morella, amb la qual mantingué una gran rivalitat. Conserva les muralles i té preciosos edificis gòtics, com l'ajuntament, del segle XV. L'església parroquial, reconstruïda sobre un edifici romànic, guarda un bonic retaule i peces d'orfebreria gòtiques. Tornant a la N-232 aviat arribem al santuari de la **Verge de Vallivana**, una església del 1738, d'una sola nau i quatre altars laterals, d'estil neoclàssic, on es venera la imatge de la patrona de Morella, del segle XIV, que antigament es guardava en una ermita. Cada sis anys, la imatge és portada a Morella, on celebren grans festes. En el lloc hi ha un hostel i altres dependències. Hem anat passant conreus d'oliveres centenàries i comencen a veure's pinedes i grans alzinars. A poc a poc, vorejant la serra del Turmell, el paisatge es va estrenyent i va apareixent algun cingle, es passa el port de Querol (784 metres) i, després d'uns quants revolts, apareix la magnífica vista de Morella.

Declarada històrico-artística, **Morella** (2.881 h) és la capital de la comarca de la província. Situada a 984 metres, a la dreta del Bergantes, està encerclada per una completa muralla de dos quilòmetres i mig, construïda el segle XIV, amb catorze torres i cinc portes d'entrada. Hi entrem per la porta de Sant Miquel, entre dues altes torres. Del castell, que té

una llarga història i domina tot el paisatge, en queden parts dels murs i algun portal. Fou presó del príncep de Viana i s'hi han trobat restes ibèriques, romanes i àrabs. Als seus peus s'arrecera compacta la ciutat, d'aspecte medieval. A la part alta, s'hi troba la magnífica església arxiprestal, gòtica (segles XIII i XIV), declarada monument nacional, amb dos bells portals laterals, finestrals amb vitralls i l'original campanar, esmotxat perquè no s'interposés en el tir del castell. L'interior és de tres naus i en el centre s'aixeca el cor, sostingut sobre quatre columnes i ricament treballat, amb accés per una escala de cargol amb preciosos relleus. Hi ha un retaule barroc del segle XVII i un gran orgue del XVIII. Molt a prop hi ha el convent de Sant Francesc, fundat el 1270, amb una espaiosa església gòtica i un claustre del 1280, tot ell en període de reconstrucció. L'entrada és precedida per un atri de tres arcades. Els carrers de Morella són estrets, costeruts i molt pintorescos, i el més famós és el dels Porxos. Hi ha moltes botigues, grans casals i edificis antics, restaurants típics i hostals. És molt apreciada l'artesanía tèxtil i de mantes, que atreu els forasters. La ciutat ha perdut molts habitants des del principi del segle. En sortir veiem el curiós aqüeducte gòtic del segle XIII i a uns dos quilòmetres, per la carretera de Xiva, prop de la masia de Morella la Vella, hi ha uns interessants abrics amb pintures.

Deixant la N-232 que entra a Aragó, seguim la pintoresca carretera que remunta el riu Bergantes. El paisatge és molt bonic, amb llargs cingles, boscos i algun poblet enlairat. Arribem al poble més septentrional de Castelló, **Sorita de Morella** (150 h), situat sobre la carretera, de carrers estrets i cases típiques, dominat per l'església, de campanar quadrat i cúpula enrajolada. Poc més amunt, precedit per un mirador d'artístiques columnes i bell panorama en un revolt de la carretera, hi ha el santuari de la **Verge de la Balma**, lloc de devoció i pelegrinatge. S'hi entra pel bar i, seguint un sorprenent camí penjat

per dins de la balma, s'arriba a la cova i a la capella de la Verge. Des de les obertures d'aquest camí s'obtenen esplèndids panorames del curs del Bergantes i les muntanyes circumdants. De tornada entrem a **Hortells**, agregat a Morella, amb racons extremament rústics, carrers antics i l'església al capdamunt envoltada de les cases més velles i pintoresques. El campanar, quadrat, té un coronament punxegut de pedra i una creu, on creixen les herbes a pler. Més avall, una desviació que travessa l'ample llit del Bergantes va a **Forcall** (604 h), molt més important que els anteriors, dominant la confluència de dues rambles afluent. El poble és molt interessant, amb una plaça Major rectangular amb porxos en un costat, en la qual s'està reformant el magnífic palau Osset, dels segles XVI-XVII, de grans voladissos de fusta tallada, per a convertir-lo en hotel. Els carrers són plans amb belles cases i un ajuntament del segle XIV. L'església té un bonic campanar i absis gòtic (segle XIII). Assegut davant del seu portal veiem un home fent soles d'espardenya, una ocupació habitual del país.

RUTA 5. L'ALT MAESTRAT I LES PINTURES RUPESTRES (total 160 h)

Per sant Mateu (ruta 1) i seguint per Tírig i Albocàsser, comencem a remuntar la rambla Carbonera, espectacularment ampla, plena de pedra i seca, fins a un trencall a l'esquerra que va a **Benassal** (1.458 h). Situada a 821 metres d'altitud, és una vila planera que conserva una part de la muralla medieval i que ha desenvolupat una bona oferta hotelera, gràcies a la qualitat de les seves aigües. A l'església parroquial hi ha una notable col·lecció de casulles i capes dels segles XVI i XVII. Més amunt hi ha el balneari de la Font d'en Segures que comercialitza la famosa aigua de Benassal, bona per al ronyó, i que trobem tancat. Travessant la vila sortim per una carretera local que, per un terreny bastant abrupte, va a enllaçar amb la d'Ares a Vilafranca. **Vilafranca del Maestrat** (2.748 h) està a 1.125 metres d'altitud i s'hi entra per l'ampla plaça de D. Blasco, on s'inicia l'avinguda

Llosar, que enllaça amb una carretera que va a Terol. Els amples carrers de l'entrada contrasten amb la sorprenent vila medieval que s'amaga al darrere, de carrers estrets i de fort pendent i escales que baixen al fons de la rambla que voreja les cases pel darrere. Aquesta part és d'un gran atractiu, amb bonics portals, placetes i racons, on destaca el bell portal de Sant Roc. L'ajuntament és un magnífic edifici gòtic i l'església parroquial, dels segles XVI-XVIII i amb aspectes de fortalesa, llueix un alt i esvelt campanar i guarda valuoses peces d'orfebreria.

Un pintoresc recorregut va a **Ares del Maestrat** (340 h), una completa vila medieval, plena d'interès, dominada per l'arrodonida mola on hi ha les restes de l'antic castell. Està a 1.194 metres i, del castell, només en queden trossos del mur i la pila dels moros on diuen que hi degollaven els presoners. Des del castell es contemplen les cases i es gaudeix d'un dilatat panorama. La vila, d'origen romà i reconstruïda pels moros que la van murallar, és tota ella una joia per al visitant. A la plaça Major hi ha interessants edificis i l'ajuntament, en el qual s'obre un porxo que comunica amb dues grans arcades gòtiques del darrere. L'església és barroca amb un campanar de poca alçària, del segle XIII, i a la placeta del seu davant hi ha una moderna escultura de ferro del rei Jaume I, recordant que per aquests indrets va iniciar la reconquesta valenciana, el 8 de gener de 1232. Del recinte de la muralla es conserven uns bonics arcs o portalets. Les cases són molt típiques, algunes en restauració, dues d'elles destinades a hotel.

Més avall d'Ares, en el barranc de la Gasulla, afluent de la rambla Carbonera, hi ha la cèlebre **cova Remígia** i el **cingle de la Cova Remígia**, amb diferents abrics, considerades la capella sixtina de l'art rupestre llevantí. S'hi va des de la masia de la Montalbana, al sud de la vila, on hi ha el guia, i es continua després per un camí de muntanya. A la primera hi ha unes tres-centes figures d'arquers, animals i símbols, petits i de color pàl·lid, i al cingle n'hi ha tres-centes més amb escenes de caça i lluita.

Carretera avall, entre oliveres, ametllers i avellaners, i zones de matoll, retrobem **Albocàsser** (1.509 h), la capi-

tal de l'Alt Maestrat, situada en un altiplà, a 540 metres d'altitud. L'església parroquial, construïda l'any 1704, té un artístic campanar barroc coronat per una airosa torreta i guarda riques peces d'orfebreria del segle XVI. Els carrers són rectes i a la tarda els trobem força animats. Tocant a la carretera hi ha una plaça i un antic safareig públic, botigues i bars. En direcció a Tírig es passa per terreny despoblat i de matolls, i es travessa el barranc de la Valltorta, que serpenteja entre els dos termes. És una de les zones més riques en pintures rupestres, localitzades en balmes o abrics a l'aire lliure de difícil accés. Es coneixen uns vint abrics i un miler de pintures que es troben a pocs quilòmetres de la carretera, i s'hi va per un trencall asfaltat que porta al càmping de Tírig. Quan s'arriba a una gran esplanada, al davant del modern edifici del Museu de Pre-història, cal preguntar pel guia, que generalment para aquí.

L'abric més assequible és la **cova dels Cavalls**. Amb el guia, fem un breu recorregut en vehicle i vint minuts a peu per un camí ben marcat entre matolls que arriba a un impressionant tallat del barranc de la Valltorta. Un passadís entre altes roques dona pas a un grau que baixa a la balma o cova, protegida per una reixa que el guia obre. La balma, penjada sobre l'abisme, és molt estreta, i la profunditat del barranc i la verticalitat de les seves parets són espectaculars. Les pintures, com totes les dels pintors de les serres llevantines, són sorprenentment petites, esquemàtiques i de gran expressivitat, de color rogenc pàl·lid i difícils de veure entre les irregularitats de la roca. Són figures humanes en moviment i escenes de caça amb animals. Les fotos estan permeses. Altres abrics importants de la zona són el del Civil, del Mas d'en Josep i la Saltadora. Amb la finalitat de preservar les pintures i limitar-ne les visites, s'ha creat el museu, pendent d'inaugurar-se, on s'exhibiran calcs exactes dels abrics principals i altres objectes trobats, i on hi haurà sales de conferències, llibreria i informació.

D'Albocàsser a **Tírig** (635 h) hi ha 11 km. La vila s'assenta en el pla i la majoria de les coves es troben dins del seu terme, considerat el centre de l'art rupestre i on es poden concertar les visites.

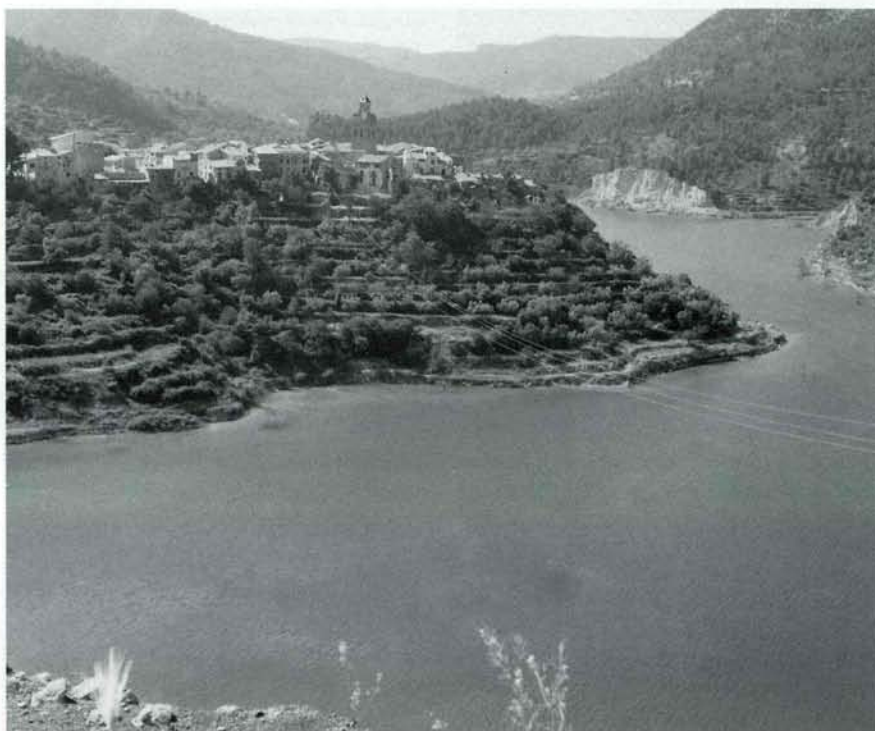
La Poble d'Arenós domina la cua del pantà d'Arenós-Montanejos.

Foto: J. Bordons.

RUTA 6. L'ALT MILLARS I L'ALCALATÉN (175 km d'anada)

Cal anar a trobar la C-232 a Castelló. Al cap de 19 km arribem a l'**Alcora** (8.367 h), capital de l'Alcalatén i un dels grans centres de l'anomenada rajola de València i de peces de ceràmica. La vila s'escalona al peu d'un tossal amb carrers de forta pujada que resulten estrets per a circular-hi. Hi ha moltes botigues i l'ajuntament és un modernísim edifici allargat que llueix vistoses pintures a la part superior de la façana. Observem que per aquí els senyals de la carretera donen preferència al català. Carretera amunt el terreny es torna abrupte, creua el riu de Llucena i el pantà de l'Alcora, i aviat arribem a una de les poblacions més atractives de la província. **Llucena del Cid** (1.659 h), situada a 568 metres d'altitud en un terreny força muntanyós, és una antiga vila d'estiuieg, envoltada de deus i una bona base d'excursions. Enlairada, s'allarga des del castell dels ducs d'Híjar amb carrers estrets i de pronunciat pendent i cases típiques. El seu centre és la plaça d'Espanya, molt animada i amb vells porxos. En un costat té l'església parroquial, del 1724, i l'ajuntament. No hi manquen hotels i apartaments, però la vila, d'origen islàmic, conserva el seu encant medieval i des dels seus voltants es veu el Penyalgosa, màxima altitud del País Valencià, d'imposant aspecte.

Sortint de Llucena passem el port del Remolcador (1.018 m) i aviat arribem al **Castell de Vilamalefa** (138 h), a 838 metres, una rústica vila de cases emblanquinades i pintorescos racons, en terreny muntanyós i d'amplis panorames, obert sobre la vall del riu de Vilamalefa, un afluent del Millars. Dinem a



l'hostal i seguim una carretera que, en contínua giragonsa, baixa al fons de la vall tot travessant extenses pinedes fins a **Lludient** (265 h), situat en una foia a 431 metres. Aquest i els que anirem passant a continuació són bonics pobles de la zona de parla castellana que han sofert un constant despoblament. Després de Lludient entrem en un impressionant congost i sortim a **Argeleta** (106 h), un poble que en temps de l'expulsió dels moriscos va quedar buit i fou repoblat de bell nou amb cristians.

Té una església amb un destacat campanar i una torre rodona amb merlets. Baixant, baixant, trobem una bifurcació i girant a la dreta aviat ens trobem al nivell del riu Millars, que comencem a remuntar. Passem per **Torre-Xiva** (62 h) i, després d'un altre congost, per **Cirat** (316 h), la capital de l'Alt Millars, que ha perdut també molta gent; la seva església, del segle XVII, amb un bonic campanar, és cap d'arxiprestat. Està a la dreta del Millars.

El paisatge fluvial alterna amb petits conreus, tot envoltat de muntanyes poblades de pins. Passat **Aranyuel** (110 h) arribem finalment a **Montanejos** (422 h), a 468 metres d'altitud, capital turística de la comarca i important centre d'estiuieg que, a l'estiu, acull unes deu mil persones. El poble és bonic, amb carrers més aviat amples, i l'església és de l'any 1782. Té molts hotels, restaurants i cases de lloguer, i en el terme hi ha fonts d'aigües medicinals. És una excel·lent base d'excursions i hi passa el sender GR-7. Al seu voltant el riu ofereix bellíssims indrets i hi desemboca el barranc de la Maimona, amb un magnífic pont de cinc arcs. Més amunt la carretera entra en un impressionant congost passant tres túnels. Les altes parets atreuen molts escaladors, que vénen de tot arreu i poden utilitzar un refugi guardat a 500 metres del



Plaça porxada i església de Llucena del Cid. Foto: J. Bordons.



Singular torre rodona del castell de Vilafamés. Foto: J. Bordons.

poble. A la zona hi ha centenars de vies d'escalada, es fan descensos de barrancs i altres activitats de muntanya. Passat el congost es troba l'embassament d'Arenós-Montanejos, de belles perspectives, que la carretera voreja. Passem per **Campos d'Arenós**, un agregat de cases senzilles i finalment arribem a la **Pobla d'Arenós** (203 h), situat sobre la cua del pantà, molt rústic, de carrers plans, església d'alt campanar com una torre de defensa i pintoresc ajuntament que ocupa un vetust edifici amb tres porxos. Ens trobem en un extrem de la província i es veuen muntanyes de formes ben curioses. Dormim a Montanejos.

RUTA 7. ALT PALÀNCIA, ONDA I L'INTERIOR DE LA PLANA ALTA (170 km)

Sortim de Montanejos en direcció sud, passant per **Montant** (365 h), una vila d'origen àrab situada a 576 metres, als vessants de la serra de l'Espina i remuntem el profund engorjat del barranc de Montant. El cim de la serra, situat a 1.405 metres, és un magnífic mirador. Després d'un solitari recorregut muntanyós de 24 km arribem a **Xèrica** (1.647 h), tocant al riu Palància, un centre d'estiueig situat sobre un monticle, a 523 metres, dominat per les ruïnes del castell. Té un bonic barri antic i un descatat campanar mudèjar. Carretera avall

entrem a **Navaixes** (456 h), de cases antigues. Tots els pobles d'aquesta part, de parla castellana, s'omplen d'estiuejants, especialment de València, que hi troben repòs, clima saludable i aigües abundants. Una carretera secundària deixa a **Sogorb** (7.498 h), la capital de l'Alt Palància, situada en posició dominant a la dreta del riu. És una ciutat històrica que conserva restes romanes i fortificacions del segle XIV. Hi destaca la catedral de Santa Maria, un edifici gòtic molt reformat i ampliat a partir de 1791 en estil neoclàssic. Té una nau de grans proporcions, claustre dels segles XIII al XV amb voltes i obertures gòtiques i campanar de planta trapezoïdal. L'arxiu conté valuosos llibres i manuscrits, i el museu, importants pintures i escultures. L'ajuntament ocupa el palau Medinaceli, amb preciosos teginats, i es veuen altres edificis religiosos notables. És el principal centre de parla castellana i des de 1960 comparteix el bisbat amb Castelló.

Una carretera local que travessa la serra d'Espadà porta a **Onda** (17.975 habitants), de la Plana Baixa, a la sortida de la qual s'arreglera una llarga filera de fàbriques de ceràmica i rajoles. El nucli antic, als peus del castell de les Tres-centes Torres, té indrets molt interessants, com la placeta porxada de la Font de Dins, la del Rei D. Jaume i els barris vells de la Moreria i de la Sinagoga, de carrers estrets i tortuosos. A l'església de l'Assumpció hi ha un retable de Juan de Juanes. És notable el museu de Ceràmica, però el més excepcional és el de Ciències Naturals del Carme, propietat dels Pares Carmelites i situat tocant a la carretera de Tales i Sogorb. És únic en el seu gènere i una visita obligada. Inaugurat el 1965, l'edifici té 75 metres de llargada i tres plantes, i conté 32 grans vitrines per planta, on s'exposa una gran variació d'animals dissecats i riques col·leccions de papallones, escarabats, minerals i fòssils, amb quadres de l'evolució de la terra i de la vida. El dilluns està tancat. Per **Ribesalbes** (1.336 h), que es troba

en terreny obert, a la cua del pantà de Sitjar, i per l'Alcora (ruta 6), passat el pantà de Maria Cristina agafem un trencall a l'esquerra que es dirigeix a Vilafamés, un poble extraordinari.

Vilafamés (1.424 h), situat a l'interior de la Plana Alta, en terreny obert que s'enfila per un contrafort de la serra Balaguera, és una extraordinària vila medieval, de carrers estrets i de fort pendent que pugen fins al castell que la domina, amb racons de singular atractiu i cases antigues assentades sobre la roca. El castell, d'origen àrab i conquerit per Jaume I l'any 1233, està en ruïnes, si bé conserva una gran part dels murs, que es poden recórrer per l'interior, i una completa i original torre rodona de defensa que es manté íntegra. L'església parroquial, d'una sola nau, és del segle XVI, ampliada el XVIII. A l'interior, entre els altars laterals, hi ha un ample sòcol de ceràmica de l'Alcora del segle XVIII i conserva notables pintures. Cal destacar el Museu d'Art Contemporani, ubicat en el magnífic edifici gòtic del Palau del Batlle, dels segles XIV i XV, i restaurat, amb obres de Miró, Chillida, Gargallo i altres, que atreu molts artistes actuals. En sortir per la carretera de la Pobla de Tornesa, que s'enlaira ràpidament, gaudim d'una excepcional vista del conjunt de la vila, ben agrupada, com encerclada dins d'un mur.

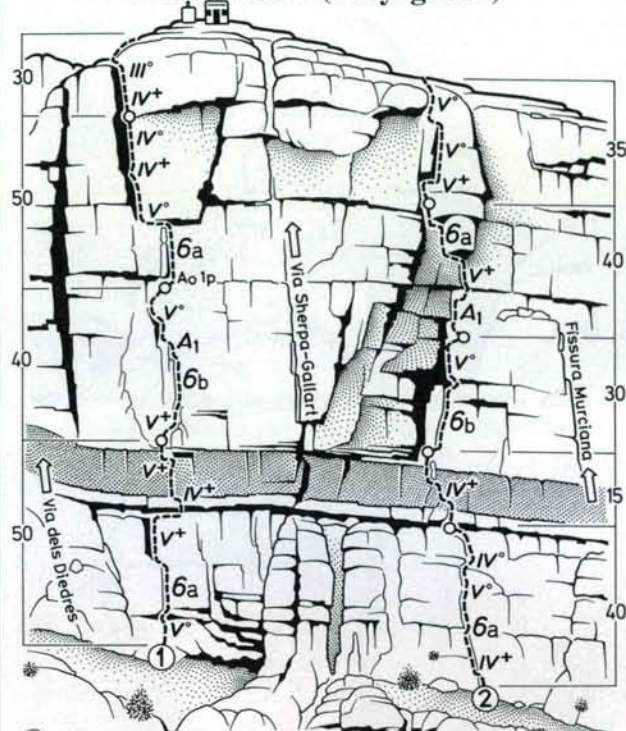
A la **Pobla Tornesa** (510 h), als peus del puig de Bartolo, al qual havíem pujat des de Benicàssim (ruta 3), agafem la C-238 en direcció nord fins a les **Coves de Vinromà** (1.938 h), la població més septentrional de la Plana Alta, situada enmig d'una depressió. En el seu terme hi ha els abrics de la Saltadora, un dels grups de pintures del barranc de la Valltorta. Girem per la CS-2310, que durant 12 km s'allarga en tancats revolts, pujades i baixades fins a Alcalà de Xivert, que ja coneixem (ruta 2) i on retrobem la N-340.

A partir d'aquí donem per complert el nostre objectiu.

Cartografia utilitzada

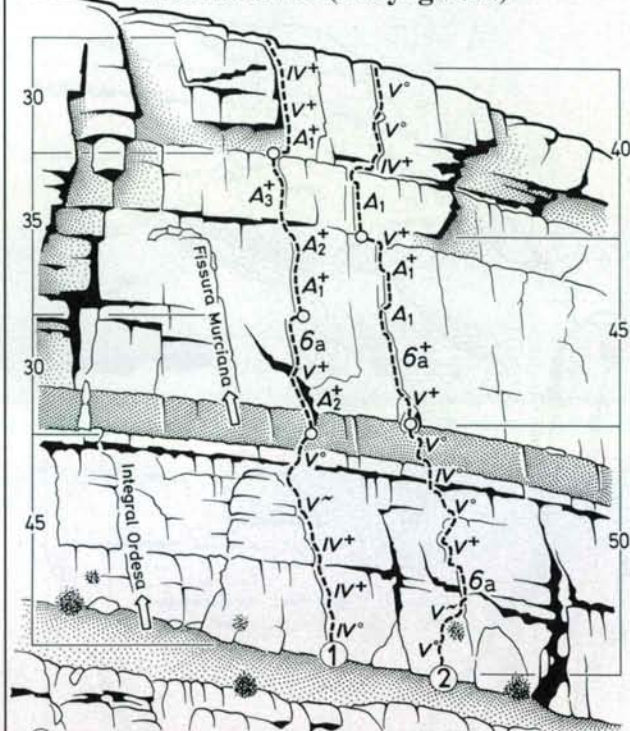
Euro-mapa regional 1: 300.000. España 6 (Valencia-Murcia). Plaza & Janés. Edició 1992/1993.

MAESTRAT (Penyagolosa)



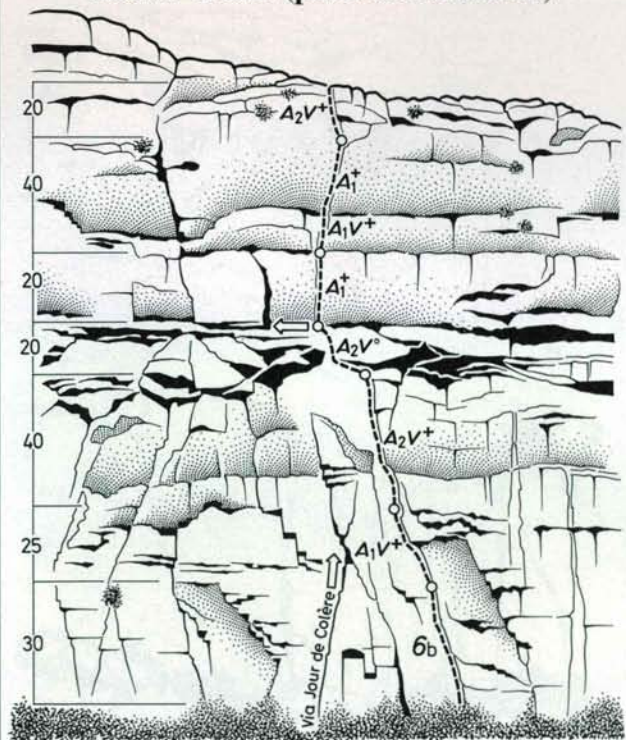
- ① Via «Tornasol» (170 m, ED⁻), 1^a asc.: 6-XII-94, per Jan Casas i Armand Ballart.
- ② Integral «Ordesa» (160 m, ED⁻), 1^a asc.: 5-XII-94, per Armand Ballart i Jan Casas. Material: 8 pitons variats, tascons i friends (2,3,4).

MAESTRAT (Penyagolosa)



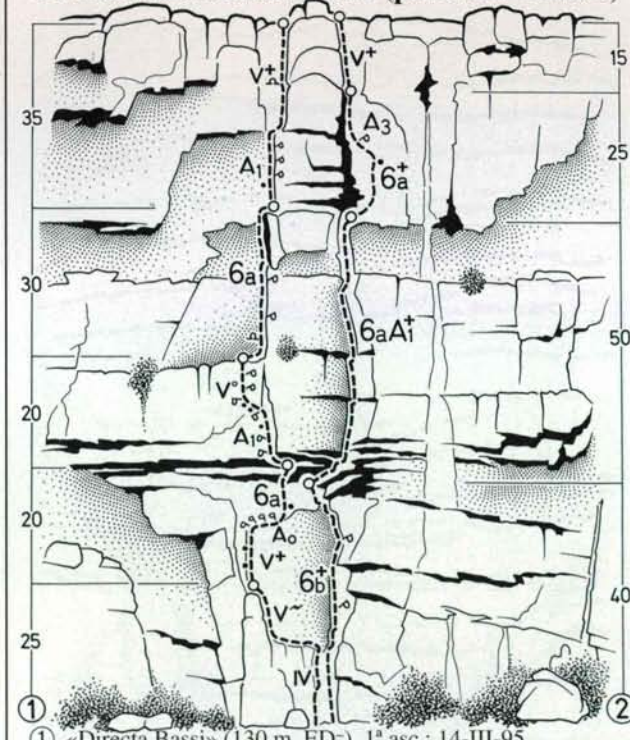
- ① Via «Diplomatura accelerada» (140 m, ED⁻), 1^a asc.: 5-XII-94, per Josep Riba i Roger Ximeno
- ② Via del Pato (130 m, ED⁻), 1^a asc.: 21-XI-94, per Sergi Farré i A. Ballart. Material: 15 pitons variats, tascons, friends i ganxos.

MONT-ROIG (paret de Camarasa)



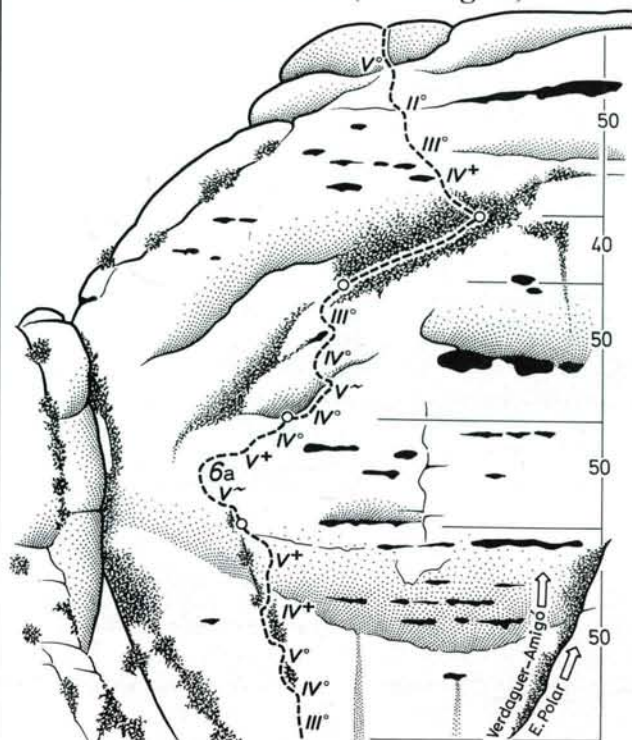
- Via dels Set Cels (195 m, ED/A₂),
1^a asc.: 11-X-93, per J. Godoy i Jordi Marmolejo.
Material: 20 pitons variats, tascons, friends i un ganxo.

PRESA DE CAMARASA (paret del Tamok)



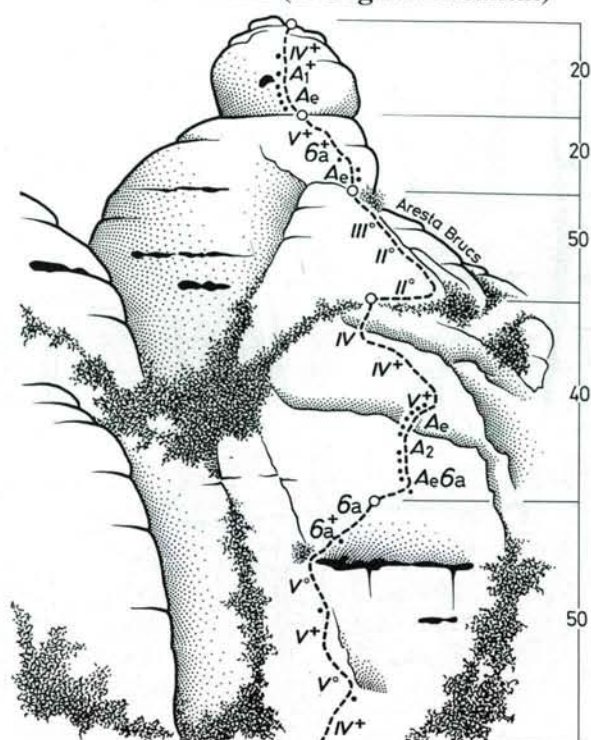
- ① «Directa Bassi» (130 m, ED⁻), 1^a asc.: 14-III-95, per J. Marmolejo, Pep Terraza i Joan Cauvet.
- ② Via «Soleil cherche futur» (130 m, ED/A₃), 1^a asc.: 8-IX-94, per R. Thivel i Ch. Ravier. Material: tascons, friends i 8 pitons per a la 2^a.

MONTSERRAT (el Montgròs)



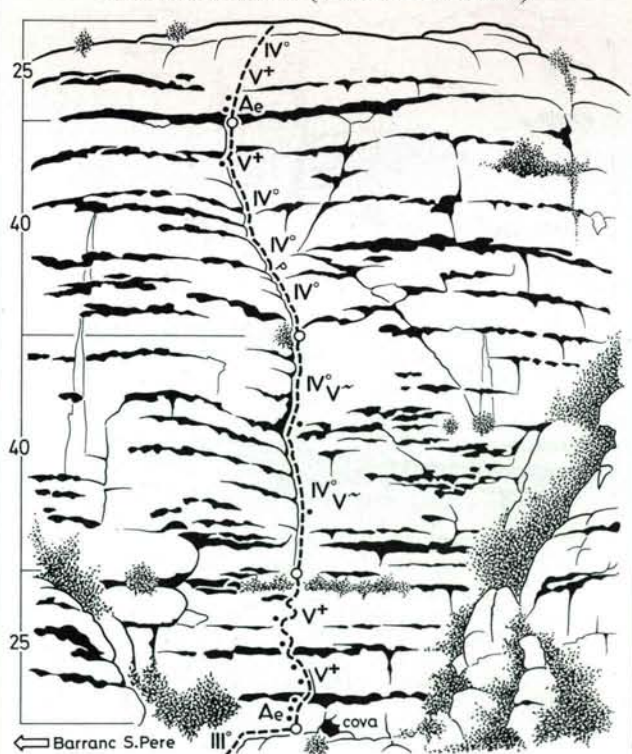
Via «Led Zeppelin» (240 m, ED⁻ expo),
1^a asc.: 12-III-95, per Miquel Blanco (sol).
Material: 2 «v» grans, 2 microfrends, 1 ganxo i bagues llargues.

MONTSERRAT (el Gegant Encantat)



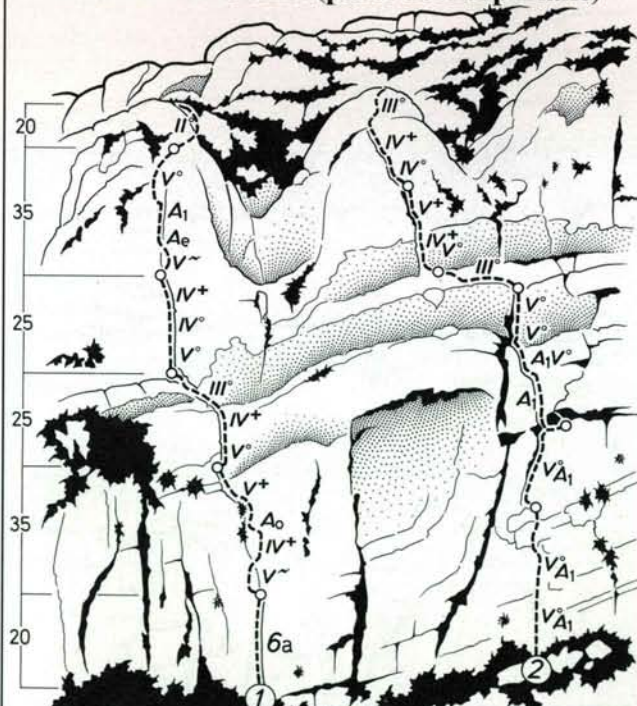
Via «Red Fingers» (180 m, ED⁻/A₂), 1^a asc.: 12-V-95,
per Xavi Primo i Miquel Blanco. Material: 5 pitons curts,
pitonisses, 2 ploms, 1 ganxo i friends núm. 2.

COLLEGATS (Moles del Pessó)



Via «Pocaigua» (130 m, MD⁺), 1^a asc.: 3-VI-95,
per Remi Bresco (sol). Material: friend núm. 4 i tascons petits.

SERRAT D'ODÈN (paret del Llop Blanc)



- ① Via «Gran Manítú» (160 m, MD⁺/A₁),
1^a asc.: 15-I-95, per J.M. Cases i J. Marceló.
- ② Via «Crepuscle dels ídols» (160 m, MD/A₁),
1^a asc.: 29-I-89, per J. Marceló i J.M. Cases.
Material: 4 pitons variats, tascons i friends.

CRÒNICA DEL CENTRE

A LA RECERCA DE LA NATURA

Durant aquesta primavera, la Comissió de Protecció de la Natura del Centre Excursionista de Catalunya ha iniciat un seguit de sortides naturalistes a indrets rics en fauna i flora. Les visites realitzades fins ara han tingut un caire experimental amb vista a organitzar-ne més després de l'estiu.

L'objectiu dels organitzadors és fer entendre la importància de la conservació de la natura per mitjà de l'observació i l'aprenentatge. Les sortides tenen un guia expert i són de places limitades. Tots els inscrits reben un dossier amb els aspectes naturalístics més rellevants de la zona que es visita.

Les sortides fetes des del mes de març van ser les següents: el parc natural dels Aiguamolls de l'Empordà (25 de març), amb l'objectiu principal de l'observació dels últims vols d'ànecs hivernants i la gran diversitat d'aus de maresme en migració cap al nord d'Europa; el delta de l'Ebre (29 d'abril), per a observar els ocells, ja que el començament del període reproductor, el maig, fa que l'activitat de les aus es multipliqui (corteig nupcial, construcció de nius, etc.); i la serra de l'Albera (20 de maig), últim reducte de la tortuga de terra mediterrània (*Tes-tudo hermanni*) de la península Ibèrica. La visita a la vall de Núria (10 de juny) va ser suspesa.

Sandra Martín Guillén

VEREDICTE DEL 58è CERTAMEN ESTATAL DE CINEMA I VÍDEO NO PROFESSIONAL - SELECTIU UNICA

UNICA-Joventut. Per unanimitat, se selecciona *Historias de una mente deformada*, de J. C. Mari (Alicante).

Copa del Film minut. Amb 4 vots, se selecciona *Un cotxe fantàstic*, de Francesc Santiago (Barcelona).

Selectiu UNICA. S'han sotmès a votació els següents títols, amb els resultats indicats: *Problema de peso*, no ha obtingut cap vot; *Jon García*, 2 vots; *La espera*, 4 vots. *Boira dura*, 3 vots; *Kelvin 310*, 1 vot; «*Rèquiem*», 7 vots. *La jugada*, cap vot. *Pregúntale a Alicia*, 3 vots; *Contestador*, 1 vot; *Cosas de niños*, 2 vots; *Canel aberta*, 7 vots.

D'acord amb les bases, se seleccionen: *Rèquiem*, d'Esteve Rovira (Sant Esteve de Palautordera) i *Canel aberta*, de José Búa (A Coruña).

Les obres seleccionades en els apartats Copa del Film Minut, UNICA Joventut i Selectiu UNICA representaran Espanya en el 57è Concurs UNICA'95 que es celebrarà a Bourges, França, del 18 al 27 d'agost de 1995.

Competien en el certamen dues obres a UNICA-Joventut, tres obres a Copa del Film Minut i vint obres a l'apartat Selectiu UNICA.

El jurat era format per: Oriol Bassa, president de la Federació Catalana de Cine-Clubs; Toni Garriga, cineasta guardonat amb 21 medalles UNICA; Alfons Hereu, ex-president del Festival de Cinema Amateur de la Costa Brava; Joaquim Romaguera, investigador i historiador del cinema; Encarnació Soler, premi de Cinematografia i Vídeo Generalitat de Catalunya 1994; Jordi Tomàs, cineasta, medalla d'argent UNICA Bakú 1978; Lluís Valentí, llicenciat en Història de l'Art i del Cinema; Josep-Jordi Queraltó, delegat de l'Estat espanyol a la UNICA (amb veu i sense vot) i Pere Parera, de la Secció de Cinema i Vídeo del CEC, com a secretari.

INAUGURACIÓ DEL MIRADOR DEL MERIDIÀ A PREMIÀ DE DALT

El dia 22 d'abril passat fou inaugurat a Premià de Dalt el mirador del Meridià per l'alcalde de la vila, amb l'assistència de diverses autoritats de l'Ajuntament i un públic prou nombrós, i amb la participació d'alguns membres del Centre Excursionista de Catalunya.

Aquesta inauguració té una especial importància i encaixa perfectament dins la sèrie d'activitats dutes a terme pel Centre per a commemorar el segon centenari del mesurament del meridià, a les quals ha estat dedicat el número de febrer d'enguany de la revista MUNTANYA.

Tal com ja sabem de feia temps, el dit meridià no passa exactament per Barcelona sinó més al nord. Ja l'havíem situat, orientativament i sense prou precisió, al Maresme, entre el Masnou i Premià de Mar. Amb la col·laboració de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC), vam poder fixar amb precisió el punt exacte on el meridià toca el litoral: en la proximitat de la desembocadura de la riera de Teià. Situant-lo sobre el mapa i traçant-ne la línia teòrica cap a l'interior, vam comprovar que després de travessar una petita part del terme municipal de Teià, lluny del nucli urbà, entra de ple al de Premià de Dalt, fins al punt que toca el costat occidental del nucli urbà de la vila.

Vista aquesta coincidència i posats en contacte amb l'Ajuntament de Premià de Dalt, aquest va decidir de prendre part en una sèrie d'actes. Amb motiu de la Festa Major, el passat any 1994 es dugueren a terme dues actuacions commemoratives d'aquest segon centenari. La primera fou la realització de l'exposició del segon centenari del mesurament del meridià Dunkerque-Barcelona, que fou inaugurada el 15 de juny i es mantingué oberta al públic fins al 15 de juliol. I la segona consistí en la celebració d'una conferència explicativa dels fets, que es féu el dia 2 de juliol passat amb el títol «El meridià de Premià de Dalt,

base del sistema mètric decimal». Aquestes dues iniciatives es feren gràcies a la col·laboració del Centre Excursionista de Catalunya, concretament de Francesc Olivé i Francesc Beato.

També s'acordà una tercera proposta, que de moment quedà pendent, consistent en la construcció d'un mirador—que es podria anomenar del Meridià—en un lloc adequadament triat del municipi, situat sobre la línia del meridià i que presentés alhora una bona vista panoràmica del Maresme, des del punt fixat fins al mar. Calia, per a poder fer això, situar amb precisió el pas del meridià i triar el punt adequat. I aquest és el lloc on l'Ajuntament ha emplaçat el dit mirador, recentment inaugurat.

Per tot això, ens hem de felicitar de la participació del municipi de Premià de Dalt en els actes de commemoració del segon centenari del mesurament del meridià de la Terra, fet ara fa dos-cents anys. I també cal remarcar especialment que aquests actes hagin tingut lloc amb la col·laboració del Centre Excursionista de Catalunya, organitzador i impulsor de tota una sèrie d'actes commemoratius d'aquest esdeveniment.

Lluís Marquet

JA TENIM NOVA L'ESCALA VELLA DE BUSA

El passat 13 de maig es va inaugurar una escala nova, instal·lada per gent del Centre Excursionista de Catalunya i de la regió, que connecta la vall d'Ora i la serra de Busa (el Berguedà i el Solsonès). Amb motiu de la inauguració, els organitzadors van convidar tota la gent de la vall d'Ora i de Busa que havia pujat per l'antiga escala de fusta i aquells que havien ajudat a muntar la nova de ferro. Dalt del camí, mossèn Ramon Calafell va beneir l'escala acompanyat de l'home més gran de la vall.

La idea de recuperar l'antic camí, que pujava des de ca n'Orriols per una canal dels cingles

fins a l'altiplà, va sorgir d'un grup del Centre format per Abel Pascual, Magdala Pey, Andreu Rafa i Paquita Fornieles. La iniciativa va ser acollida amb entusiasme per part de la gent de la vall d'Ora i del Centre Excursionista de Catalunya. El 12 de novembre de 1994 va organitzar-se una sortida per muntar una escala nova feta de barres de ferro i netejar l'antic camí. Unes vint persones van participar en les tasques de restauració de la via.

El camí surt des de darrere el paller de ca n'Orriols i puja suaument, seguint la paret dels cingles, fins a arribar a una canal estreta amagada entre alzines i boixos. En arribar a la paret de la cinglera, girem a la dreta per visitar unes balmes que havien estat habitades durant molts segles. Enlairats des de la roca vermellosa, tenim una increïble visió panoràmica de la vall d'Ora. Tornem al punt on ens hem desviat i continuem amunt. Ara que el camí és net, l'excursió no dura pas més d'un quart des de ca n'Orriols.

L'escala, recolzada a la paret de pedra, fa 7 metres d'alt i està fortament collada a la roca. Un cop dalt, pugem la canal sense dificultats gràcies a un cable instal·lat a la paret i als graons fets a terra. Arribem a la senyera, seiem i contemplem el paisatge davant nostre. El camí continua molt ben senyalitzat fins a l'altiplà de Busa.

La restauració de l'escala vella significa la recuperació d'una via que havia estat molt utilitzada fins fa trenta anys i que podria haver-se oblidat definitivament.

Sandra Martín Guillén

L'ONOMASTICON I L'EXCURSIONISME

El dia 30 de maig tingué lloc a la nostra sala d'actes la presentació del volum III de l'*Onomasticon Cataloniae*, de Joan Coromines, que edita Curial Edicions Catalanes. L'acte tingué caràcter d'homenatge al nostre consoci, que el passat 21 de març complí noranta anys i

ha completat la redacció general d'aquest magne diccionari de la toponímia catalana, que tindrà un total de nou volums.

La sessió s'inicià amb la projecció d'un videograma de Francesc Olivé, bastit damunt la banda sonora original del discurs que Joan Coromines féu el 3 de juny de 1981, al Saló de Cent, amb motiu de la concessió dels Premis d'Honor Jaume I, en què glossà els seus anys de vivència al Centre Excursionista de Catalunya, d'on és soci des de 1930, i la seva vinculació a l'excursionisme.

A continuació parlà Max Cahner, que, després de recordar que va impartir cursos de català al nostre Centre, passà a comentar les circumstàncies que el portaren a col·laborar amb Joan Coromines i convertir-se en l'editor de la seva obra. Joan Solà, catedràtic de llengua catalana de la Universitat de Barcelona i soci del nostre Centre, parlà de la transcendència de l'obra de Joan Coromines, que amb els seus diccionaris etimològics i l'*Onomasticon* que ara s'està publicant, és una figura única de la lingüística romànica, i comentà el singular contingut de les seves obres, que, a més de ser un extraordinari dipòsit d'erudició, són una font inexhaurible d'anècdotes i d'humanitat.

Seguidament tingué lloc una taula rodona sobre el tema «L'*Onomasticon* i l'excursionisme», que tingué com a finalitat fer ressaltar la transcendència de l'obra de Coromines en la salvaguarda i normalització dels topònims de les nostres muntanyes.

Hem d'agraciar la col·laboració dels representants de diverses entitats excursionistes, que participaren en la taula rodona.

Carles Albesa, en representació del Club Excursionista de Gràcia, parlà de la tasca que ha fet el seu club en el camp de la toponímia, destacant la conferència que hi donà Coromines fa més de mig segle, concretament l'any 1935, en la qual féu ressaltar la funció de l'excursionisme en la recuperació de la toponímia. La conferència fou publicada al butlletí *Mai En-*

rer, juntament amb les normes de notació fonètica proposades per ell i Enric Ribas, així com el recull de Sant Pere de Riudebitlles, realitzat per Cristòfor Cardús, com a exemple de la tasca que podien dur a terme els excursionistes.

Joaquim Cabeza, de la Unió Excursionista de Catalunya, comentà les alteracions que han sofert alguns topònims, a vegades per via popular, però també a causa de l'actuació negligent del sector públic, destacant en aquest aspecte la missió dels excursionistes, com a coneixedors del país, denunciant anomalies i lluitant per corregir-les.

Jordi Mir, de la Societat d'Amics de la Muntanya, de Tremp, destacà que encara hi ha molta feina a fer per aconseguir la normalització definitiva dels topònims, alguns dels quals es continuen escrivint en múltiples variants i formes contradictòries. Aquesta falta de cura contrasta amb la tasca eficient i constant d'aquells que es dediquen a fer reculls de toponímia i complementen l'obra de Coromines donant a conèixer topònims singulars, no reiteratius, que encara que aparentment semblen poc transcendents, són importants en el conjunt de la llengua. Aquests topònims només poden ser recollits a còpia d'un treball de camp molt detallat i circumscrit, realitzat per gent de la pròpia comarca o excursionistes molt compenetrats amb el país, i, malgrat que siguin absents del diccionari etimològic o de l'*Onomasticon*, troben en aquestes obres un ampli fons documental que en facilita la investigació.

Andreu Romà, del Club Muntanyenc Barcelonès, parlà de la correcció toponímica de la cartografia. Cada vegada podem disposar de més reculls per municipis, llistes de topònims, monografies i guies excursionistes que ens proporcionen abundant informació toponímica. Aquests noms, una vegada classificats i verificats, i en això tenen un gran paper les obres de Coromines, cal que siguin aplicats a mapes d'escala prou detallada, com els que són utilitzats especialment per l'excursionisme, fa-

cilitant així la seva exacta localització. Sortosament, hem superat l'etapa en què la cartografia era l'enemiga de la toponímia. Els mapes que s'han publicat els últims anys cuiden cada vegada més la correcció dels topònims, conscients del paper essencial que tenen per a la seva difusió.

Anna Borbonet, en nom del Centre Excursionista de Catalunya, anà presentant cada participant tot exposant el seu currículum, i actuà de moderadora en el debat final. El president del Centre, Conrad Blanch, clogué l'acte mostrant la seva satisfacció per l'alt nivell de la sessió, en perfecta consonància amb la categoria científica del nostre veterà filòleg i la trajectòria cultural que ha estat norma del Centre Excursionista de Catalunya, al llarg de la seva història.

L'acte serví també per a presentar la magnífica exposició d'homenatge a Joan Coromines que hem tingut dipositada al nostre Centre del 23 de maig al 8 de juny, per gentilesa de l'Ajuntament de Pineda de Mar, que és qui ha muntat aquesta exposició itinerant que recorrerà els diversos centres universitaris de Catalunya, i que, com a primera etapa, ha estat exposada al nostre Centre després de la seva presentació oficial a Pineda el passat 25 de març, amb motiu del norantè aniversari del nostre consoci Joan Coromines, veí d'aquella vila del Maresme.

L'exposició ha estat coordinada per Josep Ferrer i Costa, i Joan Pujadas i Marquès. Consta de dues parts, la primera, formada per abundant material gràfic, amb grans ampliacions fotogràfiques que documenten les dades biogràfiques i acadèmiques de l'insigne filòleg, ha estat exposada al vestíbul de la sala d'actes, mentre a la nostra sala d'exposicions es mostrà una selecció d'obres pictòriques, creades en homenatge a Joan Coromines, originals dels artistes Ballester, Camp, Comadira, Corominas, Faixó, Fita, Fontserè, Lleixà, Niebla, Perejaume, Perpinyà, Prieto i Tharrats, artistes tots vinculats a la vila de Pineda de Mar.

F. O.

VIII CONCURS DE FOTOGRAFIA DE TEMES OBLIGATS

Tal com estava previst, el passat 30 de maig va tenir lloc el veredict de d'aquest concurs corresponent a l'apartat «Objectes de terrissa». Manuel Canals i Franch, Hilari Sanz i Gonet i Joan Sabadell i Contel actuaren de jurat. Els resultats són els següents:

Apartat blanc i negre: Foto «Terrissa», de Dora Serra, 6,8 punts, guanyadora de l'apartat; «Testos», de Josep Basagaña, 6,3; «Artístics», d'Àngela Riu, 5,6; «Fiambrella», de Roser Bou, 5,3; «Càntirs», de Josefina Garriga, 5,3; «Olles», de Neus Sánchez, 5,1; «Fent gerres», d'Eduard Estrada, 4,8; «Cassoles i gerres», de Josep Camp, 4,5; «Càntirs», de Conxita Riba, 4; «Copa», d'Estanislau Torres; 3,6 punts.

Apartat paper color: Foto «Gerres», de Neus Sánchez, 7,6 punts, guanyadora de l'apartat; «Fuga», de Maria Bonet, 6,5; «Gerra i test», d'Àngela Riu, 6,5; «Olles», de Roser Romaní, 6,3; «Peces petites», d'Antoni Borrell, 6; «Peu dret», de Josep Camp, 5,8; «Gerra», de Josefina Garriga, 5,8; «Càntirs», d'Eduard Estrada, 5,6; «Contrast», d'Antoni Ollé, 5,6; «Tina», de Josep Basagaña, 5,5; «Detalls», de Roser Bou, 5,5; «Artístics», de Conxita Riba, 5,5; «Copa i núvols», d'Estanislau Torres, 4,5 punts.

Apartat diapositives: Foto «Peu dret», de Josep Camp, 6,5 punts, guanyadora de l'apartat; «Gerra i test», d'Àngela Riu, 6; «Verdú», de Dora Serra, 5,8; «Olleta», de Conxita Riba, 5,6; «Testos», de Josep Basagaña, 5,5; «Composició», de Josefina Garriga, 5,3; «Càntirs», d'Eduard Estrada, 4,5 punts.

XXII PREMI JOAN CAMPS I COMA DE DIAPOSITIVES COLOR

Tal com estava previst, el dia 1 de juny, a la sala d'actes del Centre i de cara al públic, el jurat

format per Manuel Canals i Franch, Modest Montlleó i Espasa i Antoni Abel i Bonada concedí les següents puntuacions a les col·leccions guanyadores:

Primer premi: col·lecció núm. 34, de M. Teresa Camp, 39 punts. Segon premi: col·lecció núm. 41, d'Àngels Sagrera, 32 punts. Tercer premi: col·lecció núm. 9, de Roser Romaní, 30 punts. Accèssit: col·lecció núm. 13, d'Eduard Estrada; 29 punts. Accèssit: col·lecció núm. 32 de Conxita Riba, 29 punts.

HOMENATGE A JOSEP MARIA BATISTA I ROCA, AMB MOTIU DEL CENTENARI DEL SEU NAIXEMENT

El passat 23 de juny de 1995 va fer cent anys del naixement de Josep Maria Batista i Roca. El Centre no podia pas deixar passar aquesta ocasió d'honorar el nostre recordat consoci.

Al llarg de dos mesos, el maig i el juny, es va organitzar un cicle de quatre conferències, en què participaren destacats especialistes que glossaren els principals aspectes de la seva activitat.

El dijous 11 de maig, Conrad Blanch, president del Centre Excursionista de Catalunya, va obrir els actes. Va fer la presentació la Dra. Josefina Roma, en la qual va dir que aquest cicle de conferències no volia ser un record, sinó la presentació a les noves generacions de Batista i Roca, que tant va fer pel nostre país. Després d'un curt parlament del nostre consoci Modest Montlleó, en el qual va destacar la participació de Batista i Roca en la vida social de la nostra entitat i de la fidelitat que hi guardà sempre; el Dr. Lluís Calvo, director de la *Revista d'Etnografia*, ens parlà de Josep M. Batista i Roca i l'etnologia com a eina de coneixement i construcció del país.

El dimarts 23 de maig va tenir lloc la segona conferència amb la participació del Dr. Al-

bert Balcells, catedràtic d'Història Contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona, que en la seva detallada dissertació ens il·lustrà sobre Batista i Roca, l'escultisme i Pa-lestra.

El dijous 8 de juny, la Dra. Josefina Roma, antropòloga, professora a la Universitat de Barcelona, ens presentà Batista i Roca i la recerca etnogràfica de Catalunya.

El dijous 15 de juny, la Dra. Dolors Marín, investigadora d'Història Oral, ens parlà dels ideals i de la trajectòria política de Batista i Roca.

El dijous 22 de juny, amb el parlament d'August Panyella, antropòleg i ex-director del Museu Etnològic de Barcelona, es va cloure aquest interessant cicle. Va presidir aquest acte Conrad Blanch, president del Centre, i hi assistí, en representació de la Generalitat de Catalunya, el president del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, del Departament de Cultura, Joan Vidal i Gayolà. Va tancar l'homenatge Hilari Sanz, que va destacar sobretot la relació de Batista i Roca amb el Centre, en els últims anys de la seva vida. Aquest dia es projectà, per primer cop, el vídeo que amb motiu del centenari ha editat el Departament d'Ensenyament, amb la cooperació dels Departaments de Presidència, Cultura i Benestar Social de la Generalitat de Catalunya.

Totes les conferències foren seguides per un nombrós públic, que omplí la sala d'actes: socis del Centre, representants d'altres entitats excursionistes, de la Federació Catalana d'Escultisme i Guiatge, d'Antics Minyons Escoltes i Guies Sant Jordi, del Centre Català del Pen Club, de l'Anglo-Catalan Society, de l'Institut Britànic, d'Òmnium Cultural, del Cercle d'Agermanament Occitano-Català, de l'Institut de Projectió Exterior de la Cultura Catalana i del Grup d'Estudis Nacionalistes.

Amb aquest cicle de conferències, el Centre Excursionista de Catalunya una vegada més, ha homenatjat un home que al llarg de la seva vida va restar fidel als

seus ideals, uns ideals que, sobretot, eren la defensa dels valors suprems de Catalunya.

F. B.

HOMENATGE AL MATRIMONI JOLIS-SIMÓ

El passat dia 1 de juliol de 1995, una bona colla d'amics van congregarse a l'hotel Saurat d'Espot per homenatjar d'una manera informal però molt amistosa el matrimoni Agustí Jolis-M. Antònia Simó, amb motiu d'haver complert, tots dos, dies abans, els vuitanta anys d'edat.

El motiu de l'homenatge no era, evidentment, el sol fet d'haver arribat a aquesta edat, cosa que normalment és independent de la pròpia voluntat, sinó que, aprofitant aquesta circumstància, es va voler fer un públic reconeixement de la constant dedicació del matrimoni al nostre estimat Centre. I això sí que depèn de la pròpia voluntat. D'aquesta voluntat d'estima i dedicació, tant per part de l'Agustí, com de la M. Antònia, les proves són paleses i constants. L'avalua la col·lecció de guies dedicades al nostre Pirineu i l'Activitat constant d'ajuda i consell als més joves, i, últimament, la tasca admirable d'haver mobilitzat els més veterans dels nostres socis fent cada mes una sortida, en la qual sempre hi ha opcions a triar, segons les facultats o ganes de caminar de cada u.

És precisament aquesta disposició de servei mantinguda d'una manera constant i efectiva, la que, aprofitant l'última sortida del curs dels veterans a Espot i el refugi d'Amitges, volguérem reconèixer i d'una manera pública agrair els que allí ens congregàrem.

A l'hora del sopar, una trentena de socis que no formàvem part de l'excursió entràrem al menjador i, molt solemnement, llegírem una auca dedicada al matrimoni Jolis-Simó, amb gran sorpresa per part seva, que no

sabien res de la «moguda». Emocionadament donaren les gràcies i tots junts, en un nombre superior als vuitanta, compartírem el sopar, al qual Silvio Montaña, representat pel seu fill, que actualment regenta l'hotel, volgué adherir-se invitant tots els comensals a una copa de cava. A l'hora de les postres, Montserrat Pi, en nom de tots, entregà a la Maria Antònia un bonic penjoll i a l'Agustí una ploma estilogràfica i un bolígraf. Això motivà noves mostres d'agraïment per part dels nostres amics, que feren promesa, en nom d'aquesta amistat i estima al Centre, de continuar dedicant-hi, mentre les forces els ho permetin, tota la seva il·lusió i entusiasme.

A aquest simpàtic acte, s'hi adheriren uns quants socis que per diferents motius no pogueren ser-hi presents, entre els quals cal destacar el nostre president, Conrad Blanc.

Josep M. Sala i Albareda

INAUGURACIÓ DE LES PINTURES BIZANTINES DEL SANTUARI DE LA VERGE DE LORETO D'ULLDEMOLINS

Després de cinc anys de treballs, finalment, el dia 14 d'agost, es van inaugurar les pintures bizantines del santuari de la Verge de Loreto, obra de l'iconògraf Joan Etxenique, resident a França.

Des d'ara el santuari ofereix una imatge totalment renovada i les pintures que cobreixen tot el temple foren objecte d'una detallada explicació de cada un dels passatges representats, per part de mossèn Joan Roig, ànima de la transformació d'un temple que presentava les parets nues. Les explicacions van proporcionar una millor interpretació de la decoració, que, en definitiva, són passatges dels evangelis canònics i apòcrifs.

Segons mossèn Joan, la tria d'aquest art bizantí ha estat feta perquè les imatges transfigurades

de l'art ortodox representen persones que viuen amb Déu i no estan subjectes ni a l'espai ni al temps.

En totes les composicions hi ha la figura de la Mare de Déu; ja que aquest temple hi està dedicat. S'hi poden contemplar símbols locals que s'encarnen dins del sentiment religiós del poble.

De moment podem dir que dins del Priorat és un temple únic i possiblement també a Catalunya. El cas és que mereix una visita i que ens plau de recomanar-la.

M. M.

MODEST MONTLLÉO NOMENAT FILL ADOPTIU D'ULLDEMOLINS

El proppassat 29 de març, reunit el Ple de l'Ajuntament d'Ulldemolins, adoptà, entre altres, l'acord següent:

«Davant la tasca desenvolupada pel Sr. Modest Montlleó i Espasa, dins dels aspectes culturals, folklòrics, de lleure i cívics al municipi d'Ulldemolins durant tants i tants anys, aquesta corporació vol honrar i deixar palesa la seva desinteressada col·laboració i aportació amb la seva presència a tants esdeveniments que han ajudat a consolidar el nom i prestigi d'Ulldemolins i de la seva gent.

»Per tant, la Corporació Municipal acorda per unanimitat nomenar fill adoptiu d'aquesta vila el senyor Modest Montlleó i Espasa.»

De tots és coneguda la dedicació al centre del nostre consoci i la seva tasca a través de cròniques i articles apareguts a la revista MUNTANYA durant uns quants anys, incidint molt especialment en temes de la vila d'Ulldemolins i en diversos aspectes del Priorat.

Convençuts de la justícia d'aquest nomenament, ens complau felicitar el nostre veterà consoci.

J. Bordon

LLIBRES I MAPES

RUTAS Y PASEOS POR RINCONES SINGULARES DE ARABA I RUTAS Y PASEOS POR RINCONES SINGULARES DE GIPUZKOA

Santiago Yaniz, SUA Edizioak, Bilbao 1995. 80 pàgs., il·l.

En la seva prolífica col·lecció de «Rutas y Paseos», SUA Edizioak acaba de presentar aquests dos nous llibres d'un mateix autor, que ens envia per a la biblioteca del Centre. Aquesta vegada es tracta d'unes excursions que es van publicar els anys 1993-1994 en el diari *Deia*; quinze d'elles per les valls i muntanyes alabeses, visitant castells, paisatges desconeguts i racons amagats, i quinze més pels vells senders de Guipúscoa, recorrent la seva desbordant naturalesa, i per parcs naturals, sense oblidar algunes ferreries i sidrerres típiques.

Vistosos mapes de Gelo Vadillo il·lustren cada un d'aquests trenta itineraris que s'afegeixen a l'extensa xarxa dels publicats anteriorment sobre el País Basc.

J. Bordon

EXCURSIONS PER LA VALL D'ARAN

Carles Gel, SUA Edizioak, Bilbao 1995. 102 pàgs., il·l.

De l'extens repertori de guies de la incansable editorial

basca SUA, n'hi ha algunes de dedicades a comarques de Catalunya. El mateix autor de la vall de Cardós, comentada en un altre número de MUNTANYA, presenta ara la Vall d'Aran, també en versió catalana, ressenyant nombrosos itineraris.

L'autor és un guia de muntanya i gran coneixedor del Pirineu, a la vegada que un enamorat de la Vall d'Aran, amb la qual s'ha identificat plenament, i en el llibre que comentem ens transmet una part de les sensacions viscudes a la Vall i ens fa una ressenya dels seus pobles i paisatges, amb detalls sobre la vida de la gent, la història, l'esquí, i a la vegada ens parla de la personalitat d'aquest petit territori que tantes particularitats ofereix, distingint-lo de les restants comarques catalanes, des de la seva situació en el vessant atlàntic del Pirineu a la seva llengua d'origen gascò, protegida pel nostre govern. Els itineraris descrits en el llibre passen de la trentena i no ofereixen especials complicacions; engloben els indrets més característics i s'agrupen al voltant d'uns punts de sortida estratègics, acompanyats d'útils croquis. El llibre dedica també un espai al muntanyisme hivernal i a l'esquí, a la bicicleta de muntanya i als refugis.

J. Bordon

GUÍA VALLE DE ZARAITZU

Juan Mari Feliu Dord, SUA Edizioak, Bilbao 1994. 88 pàgs., il·l.

La vall de Zaraitzu o de Salazar, veïna de la del Roncal, és una de les més característiques del Pirineu navarrès i el pic d'Ory, situat a la capçalera, constitueix el seu punt culminant. El pic, situat en la zona axial d'aquesta part de la serralada, és el primer que supera els dos mil metres venint de l'oest i als seus peus hi queda el famós bosc d'Irati.

Aquesta petita però completa

guia de la vall de Zaraitzu forma part d'una col·lecció dedicada a diverses valls navarreses. L'autor ens introdueix en el coneixement de la història i la geografia de la vall, dels seus petits pobles, la flora i fauna, el folklore, etc., i ens proposa uns quants circuits en cotxe o bicicleta, alguns itineraris a peu i diverses ascensions als pics més destacats, acompanyant el text amb mapes on figuren les cotes de nivell i s'hi marquen els itineraris. El seu format de butxaca i les dades aportades fan dels llibres d'aquesta col·lecció uns guies pràctiques i d'una gran utilitat.

J. Bordons

ARBRES MONUMENTALS DEL PLA DE L'ESTANY

Ernest Costa, Joan Pontacq i Jordi Porxas, Edicions el Brau, Figueres 1995. 112 pàgs., il·l.

En el llibre es donen a conèixer els arbres més notables del Pla de l'Estany. Els autors han escollit els exemplars que els han semblat més representatius de la comarca, valorant principalment els seus dimensions destacades i la seva singularitat. Han confeccionat una llista de 161 arbres, dels quals indiquen les mides del tronc, el diàmetre de les branques i l'alçada, i d'aquesta llista, n'han seleccionat 45, a cada un dels quals dediquen un capítol exclusiu. Els capítols o fitxes s'encapçalen amb el nom propi de l'arbre i amb el nom amb què se'l coneix a la comarca, el municipi al qual pertany i, a més, s'hi inclou una fotografia. De cada exemplar, se n'expliquen les particularitats i, dels que tenen un nom popular, se n'estudia l'origen. Al final de cada capítol s'informa de la localització de l'arbre i s'explica la manera d'arribar-hi.

Es tracta d'un llibre petit però molt ben presentat i fet amb una gran dedicació; una interessant aportació, que cal afegir a les ja existents per a anar

donant a conèixer els arbres més sobresortints del nostre país.

J. Bordons

PIRINEOS EN ESQUÍ

Enric Faura i Jordi Longàs, Ediciones Desnivel, Madrid 1995. 200 pàgs., il·l.

Ediciones Desnivel ens ha enviat, per a la biblioteca del Centre, aquest llibre magníficament presentat i amb excel·lents fotografies, que ressenya 120 itineraris d'esquí de muntanya, una gran majoria dels quals són ascensions a pics destacats.

Es tracta d'una selecció de rutes hivernals pel Pirineu, des d'un extrem a l'altre de la serralada, entre el Canigó i el pic d'Ory, que els autors han dividit en 15 sectors per a un millor seguiment. El llibre comença amb unes pàgines explicant l'ús de la guia, que inclouen una breu taula d'equivalència de termes en castellà, català i francès, i a continuació hi ha el cos principal format pels 120 itineraris, cada un dels quals es presenta en forma de fitxa, d'una o dues pàgines, on es descriu la ruta i les variants, acompanyat de fotografies i d'un croquis, el qual s'aconsella complementar amb la consulta dels mapes de cada zona existents. Observem que en algun cas les altituds que figuren en el text no coincideixen amb les del croquis corresponent. En el marge esquerre de cada fitxa es resumeix l'itinerari i s'ofereix informació pràctica de l'accés, punt de sortida, desnivell, dificultat, horari i mapes que es poden consultar.

En l'última part, el llibre presenta una llarga relació de refugis i allotjaments utilitzables en cada itinerari i telèfons d'informació meteorològica, tan útil en l'esquí de muntanya, informació turística i muntanyenca, i acaba amb una breu bibliografia i un complet índex toponímic que permet la localització dels indrets en la pàgina corresponent. Resumint, és un llibre

pràctic i de fàcil consulta, però que a causa de les seves dimensions (23 x 27 cm) i del seu pes no és apte per a portar al damunt.

J. Bordons

HIMALAYA

Marco Majrani, traducció: Eugenio Osorio, Ediciones Desnivel, Madrid 1994. 144 pàgs., il·l.

Un llibre de luxe, de format 26 x 31 cm, amb poc text i un gran desplegament fotogràfic, dedicat a l'Himàlaia, el més imposant sistema muntanyós de la Terra, mansió dels déus, teatre de grans empreses alpinístiques i un món d'antigues i misterioses cultures.

Dividit en cinc capítols, la capçalera de cada un d'ells ens pot il·lustrar del contingut: «Himalaya, la morada de los dioses», «Donde las montañas penden del cielo», «India, los montes de la oración», «Nepal, el país vertical», «El Tibet, los invisibles senderos del espíritu». El text és de poca extensió, però de gran interès i resumeix el coneixement sobre els diferents aspectes d'aquesta immensa serralada. L'element fotogràfic, que ocupa una gran part del llibre, és realment sensacional, amb moltes fotografies de pàgina sencera i doble, i peus molt detallats que completen la interpretació de les extraordinàries imatges i proporcionen un afegit d'informació sobre el país.

El llibre incita a la contemplació, molt lluny de les finalitats pràctiques d'una guia; és per a deixar-se impressionar i somiar despert davant l'acumulació d'imatges. El podeu examinar a la biblioteca del Centre.

J. Bordons

MOUNTAINEERING IN THE ANDES

Jill Neate, Royal Geographical Society, Londres (2ª edició) 1994. 256 pàgs.

Aquest llibre, publicat per primera vegada l'any 1987, es presenta amb el subtítol de «Font d'informació per a escaladors» i aquesta segona edició ha estat posada al dia i ampliada, i s'hi han inclòs uns mapes esquemàtics per a cada zona.

Els Andes constitueixen el sistema muntanyós més llarg del món amb els seus nou mil quilòmetres i l'autora, que va morir el 1993, es va proposar facilitar la trobada de qualsevol ruta que es volgués escollir a través del laberint de serralades i pics que els configuren i tota la bibliografia que han originat.

En el llibre es divideix la serralada en dotze sectors, des de Venècia a la Patagònia i Terra del Foc. De cada sector, se'n fa un breu resum geogràfic i de primeres ascensions i a continuació es detalla cada serralada que tingui nom propi amb molta més amplitud i el corresponent mapa parcial, de la qual es comenten les diferents ascensions que s'hi han fet, amb una llista completa de pics i la data de la primera ascensió i de les vies obertes, i afegint-hi una àmplia selecció de referències bibliogràfiques i de mapes. També s'hi troba una relació dels organismes andins de muntanya i, al final del llibre, hi ha un apèndix sobre altres zones muntanyoses d'Amèrica del Sud amb les corresponents referències bibliogràfiques i un glossari de paraules en castellà per a utilització dels qui no dominin l'anglès.

No hi ha dubte que el dens contingut del llibre hauria de considerar-se com la font d'informació més completa que existeix sobre els Andes.

J. Bordons

LA BTT, UNA FORMA D'EXCURSIONISME

Joan M. Vives i Teixidó, col·lecció «Llibre de Motxilla», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

Amb el volum 51 de la col·lecció s'estrena el nou equip

assessor, disposat a continuar amb entusiasme i empena la tasca que ha permès de disposar dels llibrets grocs que d'una manera planera i senzilla toquen temes diversos, però tots ells amb la comuna afecció de la muntanya i l'excursionisme.

En aquest nou volum, Joan M. Vives, devot practicant d'aquesta nova manera d'anar per la muntanya, la bicicleta tot terreny, ens exposa el seu saber i la seva experiència. I així, en una primera part, d'una manera elemental però suficient, ens explica els mecanismes de la BTT i com tenir-ne cura per a evitar contratemps, i ens dona alguns consells fruit de la seva experiència, sobre com planificar les sortides i sobre tot el que cal perquè siguin gratificants.

En una segona part ens proposa deu itineraris variats, que cobreixen una bona part de Catalunya, anant de la Ribera d'Ebre a la Cerdanya i el Ripollès. Cada un d'ells va acompanyat d'una breu notícia del més interessant de cada itinerari, tant des del punt de vista paisatgístic com cultural, i d'un croquis on hi ha assenyalades les distàncies entre els punts que fixen les direccions a prendre i els diferents accidents geogràfics o encreuaments de camins, i, a continuació una completa descripció de l'itinerari. Un llibre que serà, de segur, molt ben rebut pels cada dia més nombrosos practicants de la bicicleta tot terreny.

J. M. S. A.

CERDANYA. VALLS I CARENES

Manel Figuera i Abadal, col·lecció «Llibre de Motxilla», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

L'autor ha tingut l'encert de proposar en aquest recull de deu itineraris, uns recorreguts que tenen el punt de partida i d'arribada al mateix lloc, cosa que facilita en gran manera l'excursió, i que, a més, combinen

caminar per les valls i carenes, permetent d'aquesta manera tenir un coneixement molt complet de la zona recorreguda. Del Cadí a la carena fronterera amb Andorra, passant pel Puigmal i altres cims menys concorreguts, com la Torre d'Eina, el pic del Boc, els cims de Coll Roig o de la serra de la Vinyola, en Manel Figuera ens exposa la seva manera particular, i en certa manera original, de conèixer les muntanyes que envolten la bella terra cerdana.

Un petit retret a fer-hi, potser des d'un punt de vista personal: els temps assenyalats per a recórrer algun dels itineraris, no són excessivament curts?

J. M. S. A.

PIRINEOS EN ESQUÍ. 120 ITINERARIOS PARA ESQUÍ DE MONTAÑA

Enric Faura i Jordi Longàs, Editorial Desnivel, Madrid 1995.

Un bonic llibre, amb bones fotografies en color, que a la manera dels llibres francesos, ens proposen 120 itineraris d'esquí de muntanya, que van dels Pirineus orientals (Canigó) als occidentals (pic d'Ory). Cada itinerari porta una breu introducció que n'indica els aspectes sobresortints i unes indicacions sobre els accessos, punt de sortida, desnivells, dificultat, horaris aproximats i mapes de la zona. Un croquis de carenes permet situar d'entrada la zona a recórrer i tot seguit hi ha l'explicació de l'itinerari proposat. El mèrit d'una publicació com aquesta no és tant la major o menor exactitud en la descripció de l'itinerari, sinó el fet de proposar-nos un ampli ventall de sortides d'esquí, que ens faran descobrir nous horitzons que a la vegada ens permetran imaginar i fer noves sortides sobre nous reptes i immaculades.

J. M. S. A.

EVEREST. Los mejores escritos e imágenes de setenta y un años de esfuerzo humano

Edició anglesa de Peter Gillman, pròleg de Sir Edmund Hillary, traducció de Rosa Fernández Arroyo, Editorial Desnivel, Madrid 1994.

Com el seu títol indica, aquest llibre bellament editat recull els escrits de notables alpinistes, des dels llunyans Mallory i Finch als més actuals, com Bonington o Venables, i d'alguns xerpes, com Ang Rita, que ens expliquen els seus vivències en aquesta mítica muntanya, algunes plenes de dramatisme i altres de goig pel cim conquerit, des de les vies normals pels colls Nord o Sud a les més atrevides rutes per arestes i parets vertiginoses. Tot això acompanyat d'excel·lents fotografies, i en l'edició castellana que comentem uns apèndixs finals en què es recullen totes les ascensions realitzades a l'Everest fins al 22 de desembre de 1993, amb el país d'origen de l'expedició, el nom del seu cap i el dels que coronaren el cim, com també d'una llista de tots aquells que hi perderen la vida. L'autor d'aquests apèndixs és Xavier Eguskita, que ha fet una labor exhaustiva. Una completa llista bibliogràfica sobre l'Everest tanca la publicació.

J. M. S. A.

AUTREFOIS LES PYRÉNÉES

Claude Bailhé, Editions Milan, Tolosa 1993.

Bailhé, professor de lletres, enamorat de la seva terra, ens presenta en aquest llibre de gran format, acompanyat de rànies fotografies en blanc i negre, la vida pirinenca cavalcant entre el final del segle XIX i el començament del XX. Dels precursors i vencedors de cimes, als escriptors i poetes inspirats per la llarga serralada, l'autor ens fa recórrer a través de la vida

familiar i pastoral, de les creences i supersticions, de les primeres indústries i dels recursos naturals, per a arribar a l'escat del termalisme i les pràctiques esportives dels nostres avantpassats.

Un llibre agradable, tintat d'una certa malenconia, que sens dubte plaurà als qui estimen els Pirineus.

J. M. S. A.

RIOJA ALTA

Mario Ollero Ojeda, SUA Edizioak, Bilbao 1995. 110 pàgs. il·l.

Ampliant sense descans la seva llista de publicacions dedicades als llocs de més interès i formant part de la col·lecció «Naturaleza y Pueblos», SUA Edizioak ha dedicat aquest volum a una de les comarques de la Rioja amb més identitat, la que comprèn la baixa conca dels rius Oja i Najerilla.

El llibre es divideix en deu capítols o rutes turístiques amb cotxe on es descriu el medi natural i com arribar a les principals poblacions i paratges interessants de la comarca. D'aquestes rutes turístiques se'n deriven 14 itineraris a peu, amb indicació de l'horari i la dificultat per a arribar a altres indrets d'especial interès. Tots els itineraris s'il·lustren amb els corresponents mapes i s'acompanyen d'orientacions per a menjar, dormir i altres dades pràctiques. Al final del llibre hi figura una llista d'hotels i pensions, restaurants, càmpings i altres adreces d'utilitat.

J. Bordons

100 CUMBRES DEL PIRINEO CATALAN

Carles Gel, SUA Edizioak, Bilbao 1995. 246 pàgs.

El Pirineu té una extensa bibliografia i ha estat objecte de nombroses guies que s'han anat succeint amb els anys, indicant

la manera d'assolir els cims més destacats. No és la primera vegada que l'editorial basca SUA dedica al Pirineu català un dels volums de les seves col·leccions, com és el cas dels que recentment va dedicat a les valls d'Aran i de Gardós, obra igualment de Carles Gel.

El llibre que ara comentem, que té l'antecedent de la guia *100 cumbres de los Pirineos*, de Georges Véron, publicada per la mateixa editorial, comprèn des de les muntanyes de la Vall d'Aran fins al Canigó, endinsant-se per Andorra i la Catalunya Nord. Els itineraris s'agrupen per comarques i, en el cas de les dues valls esmentades, abans hi ha ascensions que coincideixen. Els camins, descrits succintament, van precedits d'unes dades pràctiques i acompanyats d'un mapa esquemàtic en el qual s'assenyala la ruta. El llibre es completa amb una llista de refugis, bibliografia i cartografia d'interès i telèfons. Com en volums anteriors dedicats a indrets de Catalunya, n'han fet una versió catalana.

J. Bordons

RUTAS Y PASEOS POR ANSÓ, ECHO Y SELVA DE OZA

Pablo Aldai, Pilar Cabrero, Alfredo Ollero y José A. Pueyo, SUA Edizioak, Bilbao 1995. 87 pàgs. il·l.

Aquest nou volum de la col·lecció «Rutas y Paseos», de l'editorial SUA, recull 17 itineraris per les valls i muntanyes més occidentals del Pirineu aragonès, que ofereixen paisatges atractius, interessants monuments i indrets d'una extraordinària riquesa vegetal.

Segons la dificultat, els itineraris es divideixen en passejos, excursions i ascensions i travesses. Els recorreguts són fàcils i no gaire llargs, aptes per a la majoria de persones, cosa que facilita un bon coneixement dels llocs més interessants d'aquest sector del Pirineu. Cada un dels itineraris va acompanyat

d'un croquis amb les indicacions mínimes per a seguir el camí i, com és costum en la col·lecció, s'hi fa un resum de les característiques de l'excursió: accés, temps, desnivell i altres. Les fotografies que acompanyen el text són suficients per a tenir una visió anticipada dels indrets més sobresortints. El llibre es completa amb una llista de serveis i adreces d'interès, bibliografia i cartografia bàsica i s'hi adjunta un mapa de conjunt amb les crestes muntanyoses, els cursos d'aigua i els pobles.

J. Bordons

BIBLIOGRAFIA RECENT D'INTERÈS EXCURSIONISTA

a cura de Francesc Beato

Guies itineràries

Alta montaña ibérica. Cordillera Cantábrica - Montes de León - Picos de Europa. Luis Alejos. Ed. Pyrenaica. Bilbao 1994. 224 pàgs., il·l.

Barria. Paseos y excursiones. José A. Gil. Ed. Diputación Foral de Álava. Araba 1994. 148 pàgs., il·l.

La Pica d'Estats. La gesta de mossèn Cinto. Ramon Vinyeta. Col·lecció «Art i Paisatges». Ed. Foto-Esport. Torelló 1995. 72 pàgs., il·l + mapa.

30 itineraris d'interès pels camins de les parròquies d'Ordino i de la Massana. Jaume Riba - Manel Rosell. Ed. Comú d'Ordino - Comú de la Massana. Andorra 1995. 66 pàgs., il·l.

Le grand guide des Pyrénées. France - Espagne - Andorre. Diversos autors. Direcció: Patrice Amen - Gilles Enot - André Lévy. Ed. Rando éditions - Éditions Milan 1995. 922 pàgs., il·l.

500 excursiones por la naturaleza española. Joaquín Araujo (Guías Espasa). Espasa Calpe, S.A. Madrid 1994. 366 pàgs., il·l.

Parque Posets-Maladeta. 22 itinerarios a pie. Coordinador: José Antonio López. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1995. 157 pàgs., il·l.

Guía de los espacios naturales protegidos de Almería. Diversos autors. Ed. Instituto de Estudios Almerienses de la Diputación Provincial de Almería. Almería 1995. 163 pàgs., il·l.

El Maestrazgo. Emilio Blanco (El Viajero independiente). Ed. Júcar. Gijón 1995. 192 pàgs., il·l.

Por los caminos del Maestrazgo. Alberto París. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1995. Il·l + mapes.

El Ebro de punta a punta. José Ramón Marcuello (Guías de la Naturaleza 1). Ed. Ibercaja. Saragossa 1995. 155 pàgs., il·l.

Les Pyrénées pas à pas. 50 balades et randonnées en Val d'Aran et Encantats. Louis Audoubert. Ed. Milan. Tolosa 1995. 144 pàgs., il·l.

Guía del Valle del Aragón. Sendas - Pueblos - Monumentos. Agustín Faus. Ed. Pirineo. Osca 1995. 214 pàgs., il·l.

100 cims del Pirineu Català. Carles Gel. SUA Edizioak. Bibao 1995. 246 pàgs., il·l.

Guía del Parque Nacional de Ordesa y Monte Perdido. Fernando Carmena. Ed. Pirineo. Osca 1995. 173 pàgs.

La gran travesía de los Pirineos. Del Mediterráneo al Cantábrico por las crestas. Louis Auboubert. Ed. Joventud. Barcelona 1995. 144 pàgs., il·l.

Paseos por las Hurdes. José Luis Puerto - Ramón Grande. Amarú Ediciones. Salamanca 1995. 145 pàgs., il·l.

El Parque Natural. Sierra María - Los Vélez. Almería. José Domingo. Ed. Ayuntamiento de Vélez Rubio. Vélez Rubio 1995. 95 pàgs., il·l.

Circo de Piedrafita y refugio de Respomuso. Excursiones, ascensiones, esquí de montaña y escalada. Diversos autors. Ed. Prames S.A. Saragossa 1995.

Le tour du Mont Perdu. Parc National des Pyrénées. Diversos autors. Rando éditions 1995. 111 pàgs., il·l.

Cerdagne et Capcir. Georges Véron. Rando éditions 1995. Il·l.

Vignemale et Balaitous. Georges Véron. Rando eds 1995. Il·l.

Rutas y paseos por Ansó, Echo y Selva de Oza. Pablo Aldai - Pilar Cabrero - Alfredo Ollero - José Antonio Pueyo. SUA Edizioak. Bilbao 1995. 87 pàgs., il·l.

Rutas y paseos por parajes naturales de Euskal Herria 2. Costa Vasca. Tremoia Kolektiboa. SUA Edizioak. Bilbao 1995. 110 pàgs., il·l.

Escalada

Odio entrenar. Guía de ejercicios para escaladores. Nancy Prichard (Manuales Desnivel). Ed. Desnivel. Madrid 1995. 79 pàgs., il·l.

Esquí

Esquí de montaña en los Pirineos. Enric Faura - Jorge Longás. Ed. Desnivel. Madrid 1995.

Espeleología

Mundo subterráneo. Direcció i coordinació: Rafael Fernández. ENRESA Ed. Tiasa. Madrid 1994. 248 pàgs., il·l.

Fotografía del mundo subterráneo. Fèlix Alabart - Iñaki Relanzón. Ed. Espeleo Club de Gràcia. Federación Española de Espeleología 1995. 160 pàgs., il·l.

Grandes travesías. 40 integrales españolas. Isidoro Ortiz. Ed. l'autor. Amb la col·laboració de la Federación Española de Espeleología 1995. 202 pàgs., il·l.

Geografia

Geografía del País Valencià. Vicenç M. Rosselló (Monografies d'Història del País Valencià). Ed. Alfons el Magnànim. València 1995. 640 pàgs.

La península del cap de Creus i la serra de Verdera. Edició a cura de Josep M. Masdevall - Antoni Miquel - Santiago Musquera. Ed. Institut d'Estudis Empordanesos. Figueres 1995. 182 pàgs., il·l.

Monografies del Montseny /10. Diversos autors. Amics del Montseny. Ed. Cedel. Viladrau 1995. 256 pàgs., il·l.

Atlas topogràfic de Catalunya. 1:50.000 Ed. Enciclopèdia Catalana - Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Institut Cartogràfic de Catalunya (volum I). Barcelona 1995. 192 pàgs.

Parques Nacionales de España. Luis Blas. Guías Periplo. Ed. Incafo. Madrid 1995. 164 pàgs., il·l.

Fauna

Atlas dels amfibis i rèptils de Catalunya i Andorra. Diversos autors. Ed. Brau. Figueres 1995.

Història i arqueologia

Taradell. Passat i present d'un terme i vila d'Osona. I. Dels orígens a finals del segle XVIII. Antoni Pladevall. Eumo Editorial / Ajuntament de Taradell. Vic 1995. 600 pàgs., il·l.

Deu anys historiant Bot. 1985-1995. Joan Pallarès. Ed. Unió Excursionista de Catalunya de Barcelona. Barcelona 1995. 68 pàgs., il·l.

Viatge al país dels càtars. Itinerari històric i turístic pel Lluçanès càtar. Jesús Mestre. Col·lecció «Llibres a l'abast». Edicions 62. Barcelona 1995. 221 pàgs., il·l.

Miscel·lània. De les terres de Lleida al segle XVI. Diversos autors. Ed. Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida 1995. 405 pàgs.

Història del País Valencià. Antoni Furió (Monografies d'Història del País Valencià). Ed. Alfons el Magnànim. València 1995. 540 pàgs.

Matadepera fins ara. Miquel Ballbé. Ed. Ajuntament de Matadepera. Matadepera 1994. 448 pàgs., il·l.

Els terratrèmols de l'any 1373 al Pirineu: efectes a Espanya i França. C. Olivera - A. Riera - J. Lambert - E. Banda - P. Alexandre. Generalitat de Catalunya. Barcelona 1995. 220 pàgs.

L'excursionisme a Lleida (1884 - 1936). Jordi Martí-Henneberg - Rosa Maria Martínez - M. Carme Valverde. Quaderns de divulgació ciutadana. Col·lecció: La Banqueta, núm. 21. Ed. Ajuntament de Lleida. 161 pàgs., il·l.

Els quatre pals. L'escut dels comtes de Barcelona. Armand de Fluvià. Ed. Rafael Dalmau. Barcelona 1994. 168 pàgs.

La creu de terme de la Fuliola. Jaume Ferrer. Ed. Ajuntament de la Fuliola. La Fuliola 1994. 20 pàgs., il·l.

Medicina i societat a la Vall de Boí als segles XVIII i XIX. Daniel Montaña (Premi Medicina i Societat Comarcal 1993). Pro-

mocions i Publicacions Universitàries. Barcelona 1994. 126 pàgs., il·l.

Aportació històrica a les cases de pagès de Viladecavalls. Miquel Ballbé. Fotografies i plànols, Andreu Vilanova (Quaderns d'història de Viladecavalls, 4). Ed. Ajuntament de Viladecavalls. Viladecavalls 1995. 174 pàgs., il·l.

Baronia i municipi de Peramola. Apunt històric i noms de casa. Segles XVII - XX. Josep Espuny (Estudis, 6). Garsineu edicions. Tremp 1995. 152 pàgs., il·l.

Hèrcules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu. Albert Villaró. Ed. Caixa de Catalunya - Ajuntament de la Seu d'Urgell. Barcelona 1995. 198 pàgs., il·l.

IX Centenari de la fundació de la canònica augustiniana de Santa Maria d'Organyà (1090-1990). Coordinador, Cebrià Baraut. Ed. Pagès Editors. Lleida 1994. 94 pàgs.

El senyal de Catalunya a l'escut i bandera de Barcelona (Llibre blanc 1966 a 1995). Ed. Rafael Cardona. Barcelona 1995. 306 pàgs.

Aportación a la historia del movimiento excursionista valenciano. Jorge Cruz. Dins *Animació. Revista d'estudis i documentació. Escola d'Animadors Juvenils*, núm. extraordinari, primavera 1995. Institut Valencià de la Joventut. València 1995, pàgs. 3 a 20, il·l.

Notes històriques de Mata. Marià Ribas. L'Aixernador edicions. Argenton 1995. 78 pàgs., il·l.

Homes i estacions. Valentí Gual. Ed. Associació Cultural Alt Gaià - Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc - Santa Coloma de Queralt 1995. 65 pàgs., il·l.

Art

Catalunya romànica. La Cerdanya - El Conflent. Volum VII. Diversos autors. Ed. Enciclopèdia catalana, S.A. Barcelona 1995. 566 pàgs., il·l.

Història de l'art valencià. Carme Gràcia (Monografies d'Història del País Valencià). Ed. Alfons el Magnànim. València 1995. 472 pàgs., il·l.

El Modernisme. Agnès dal Maschio. Col·lecció «Descobrim el Baix Llobregat - I». Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1994. 32 pàgs., il·l.

D'excursió pel romànic de la Vall d'Ora. Joan Vinyoles. Ed. Unió Excursionista de Catalunya. Barcelona 1995. 48 pàgs., il·l.

Etnografia i folklore

La nit de Sant Joan. Joan Grau. Col·lecció «Terra Nostra, 36». Ed. Columna i Josep M. Infesta. Barcelona 1995. 80 pàgs., il·l.

Revista d'Etnologia de Catalunya. Sabers i pràctiques religioses a la Catalunya contemporània, núm. 6. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Barcelona 1995.

Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà, III. Joan Bellmunt. Pagès editors. Lleida 1995. 372 pàgs., il·l.

La cuina tradicional de Cerdanya. Semproniana. Col·lecció «Biblioteca pirinenca». Garsineu Edicions. Tremp 1995. 81 pàgs., il·l.

Arquitectura popular

Arquitectura del Camp (guia). Director: Josep M. Ferran. Ed. Centre de Documentació de la Demarcació de Tarragona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Autoritat Portuària de Tarragona. 371 pàgs., il·l.

Toponímia

Noms actuals i pretèrits del poble i terme de Torroja del Priorat. Jaume Sabaté. Societat d'Onomàstica - Institut Cartogràfic de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Barcelona 1995. 208 pàgs.

Literatura

Mover montañas. El Credo de un explorador de los límites de lo desconocido. Reinhold Messner. Ed. Desnivel. Madrid 1995. 247 pàgs., il·l.

Este juego de fantasmas. Joe Simpson. Ed. Desnivel. Madrid 1995. 366 pàgs.

Les valls del Flamisell i de la Noguera de Tor (1930). Joan Danés. Garsineu Edicions. Tremp 1995. 132 pàgs., il·l.

Paisatges de Tarragona. La costa daurada. Joan M. Pujals. Ed. Lunverg. Barcelona 1995. 280 pàgs., il·l.

Del Tibet al Nepal. Anna-Maria Muntaner (Premi literari Vila d'Ascó 1994). Ed. Columna. Barcelona 1995. 74 pàgs.

Planes de l'Empordà. Josep M. Salvatella. Ed. Columna. Barcelona 1994. 140 pàgs., il·l.

Pla i muntanya. Antologia poètica. Antoni Navarro. Garsineu Edicions. Tremp 1994. 150 pàgs.

Homenatge a València. Joan Garrabau. Fotografies: Joaquim Castells. Col·lecció «Terra Nostra, núm. 35». Ed. Columna. Barcelona 1995. 70 pàgs., il·l.

Cordada de recat. Pau Joan Hernández (Columna Proa Jove). Ed. Columna Edicions, S.A. (Segona edició). Barcelona 1995. 153 pàgs.

Defensa de la natura

El canvi global en el medi ambient. Introducció a les seves causes humanes. Manuel Ludevid (Biblioteca Universitaria, 25). Ed. Proa i Universitat Pompeu Fabra. Barcelona 1995. 240 pàgs.

El foc, un desastre ecològic? A. M. Vicente - B. Soler. Ed. Centre d'Estudis del Bages. Manresa 1994. 186 pàgs.

Empresaris verds per a un planeta blau. Santiago Vilanova. Ed. Blume. Barcelona 1994. 208 pàgs.

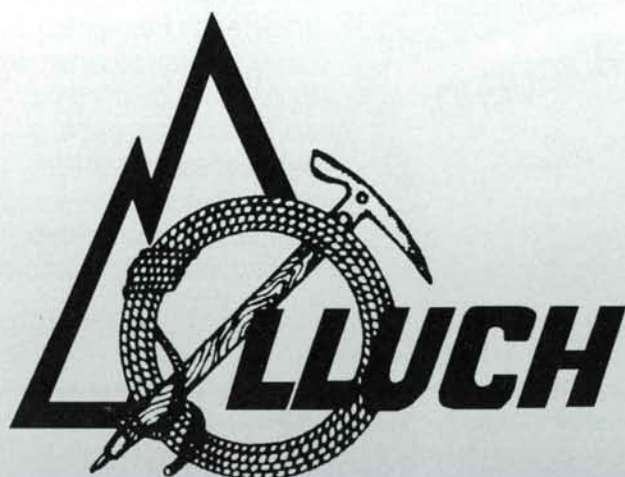
La nostra ecologia de cada dia. Joandomènec Ros. Col·lecció «La mata de jonc». Ed. Curial. Barcelona 1995. 277 pàgs.

Homenatge a València. Joan Garrabau. Fotografies: Joaquim Castells. Col·lecció «Terra Nostra», núm. 35. Ed. Columna. Barcelona 1995. 70 pàgs., il·l.

Del Tibet al Nepal. Anna Maria Muntaner. Ed. Columna. Barcelona 1995. 74 pàgs.

Planes de l'Empordà. Josep M. Salvatella. Ed. Columna. Barcelona 1994. 140 pàgs., il·l.

Hipólito Lázaro, 34 - (Metro Joanic) - Telèfon 219 14 16 -08025 Barcelona



**EL VOSTRE
ESPECIALISTA EN
ALPINISME i ESQUÍ**

QUI CONEIX BÉ ACONSELLA BÉ

*Esquia
amb nosaltres*



**esports
Duixans**
Consell de Cent, 9. Hostafrancs
Tels. 432 22 19 - 431 45 90

**EQUIP
COMPLERT ALPI**
ESQUÍS ROSSIGNOL, FIXACIONS MARKER,
BASTONS I MUNTATGE.
21.500PTES.
AMB BOTES SALOMÓN,
29.900PTES.

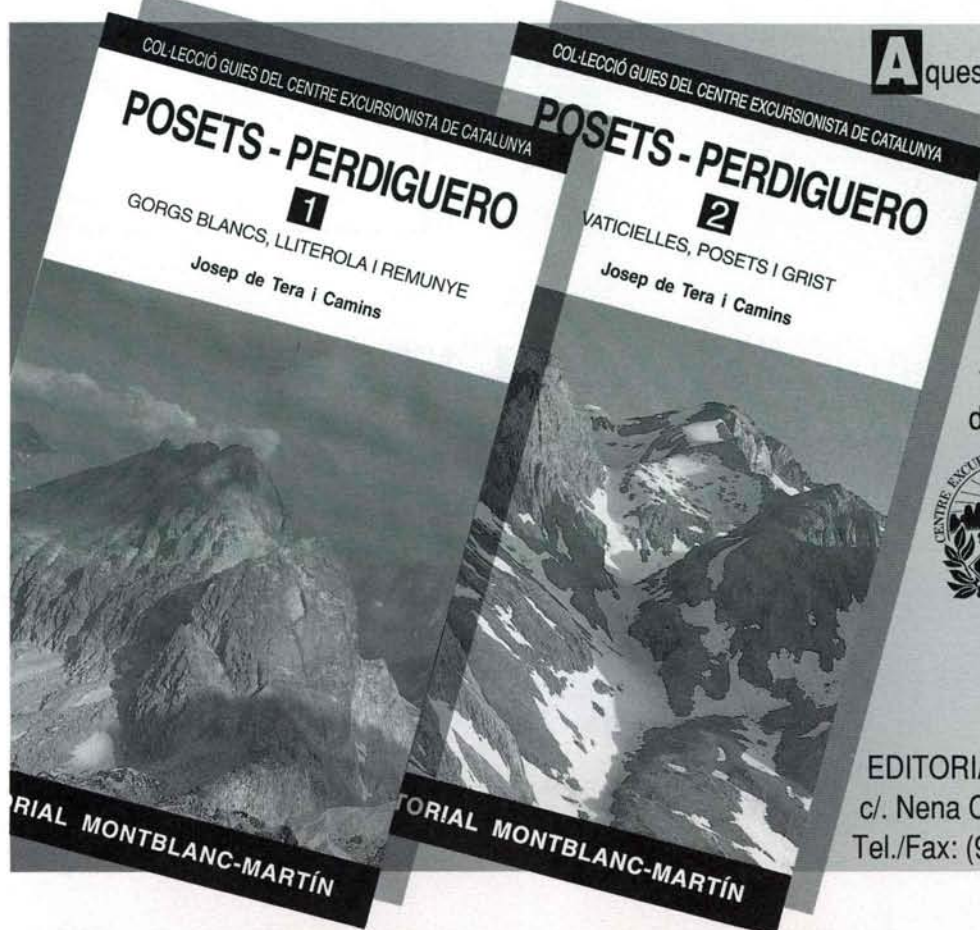
**TEMPORADA
95-96**

**EQUIP ALPI
EXPERT "MONOCASC"**
ESQUÍS, FIXACIONS I BASTONS ROSSIGNOL,
AMB MUNTATGE.
29.950PTES.
AMB BOTES.
45.900PTES.

**EQUIP
MUNTANYA**
ESQUÍS HAGAN TOUR,
FIXACIONS SILVRETTA, I MUNTATGE.
39.900PTES.

EQUIP FONS
ESQUÍS ROSSIGNOL,
FIXACIONS I BOTES PROFIL,
BASTONS METÀL·LICS I MUNTATGE.
22.500PTES.

MATERIAL DE LLOGUER, ESQUÍS DE PISTA I DE MUNTANYA.
BOTES I MATERIALS PER A TREKKING.
ROBA, INSTRUMENTS I ACCESSORIS PARAPENT.



Aquesta guia en dos volums del massís de Posets i del sector fronterer de Perdiguero us ofereix un gran repertori de 240 itineraris, de diferents graus de dificultat, per a recórrer aquest massís del Pirineu, en la qual hi ha el segon cim més alt: el pic de Posets. També hi trobareu una selecció de les millors escalades.



EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN
c/. Nena Casas, 73-75 - 08017 Barcelona
Tel./Fax: (93) 204 43 97

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Club Alpí Català

CANIGÓ

TRES ESTELES - COSTABONA

Ramon Ribera-Mariné

- Aquesta guia del Canigó, Tres Esteles i Costabona, conté 28 itineraris per a recórrer l'extrem est del Pirineu oriental, amb tants al·licients muntanyencs i paisatgístics, entre els quals hi ha la pica del Canigó, una muntanya emblemàtica per als catalans del nord i del sud del Pirineu.
- A més, aquesta guia us ofereix una sèrie de 26 variants dels itineraris, de manera que podreu configurar una infinitat de recorreguts d'acord amb els gustos i les possibilitats de cadascú.
- Es tracta d'una guia que us permetrà descobrir aquestes muntanyes pirinenques tan boniques i alhora tan carregades d'història i de significació.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN
c/. Nena Casas, 73-75 - 08017 Barcelona Tel./Fax: (93) 204 43 97

Es una publicació del

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

ANETO-MALADETA

PIRINEU ARAGONÈS

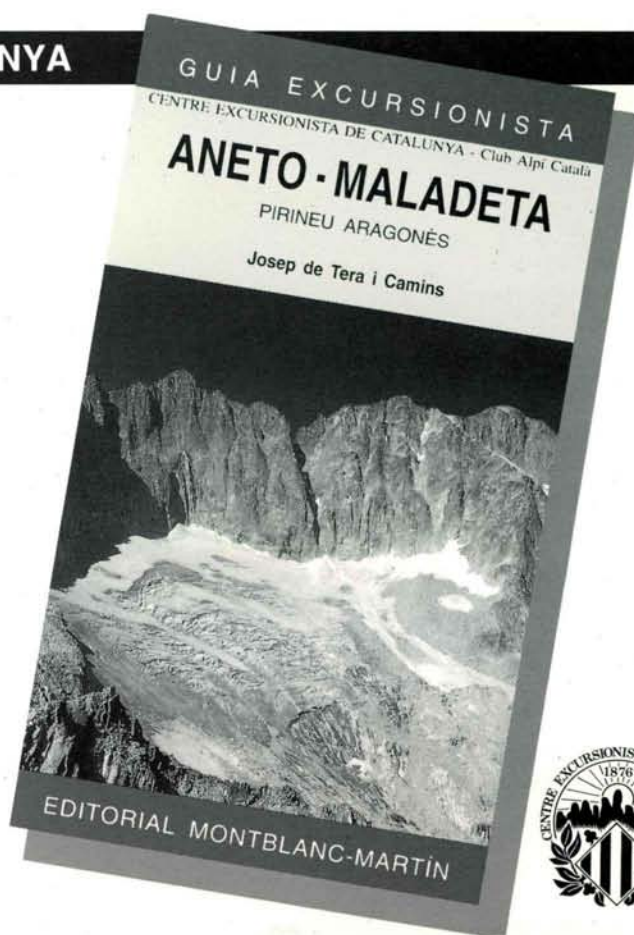
Josep de Tera i Camins

- Aquesta guia del massís de la Maladeta us ofereix un gran repertori de 180 itineraris, de diferents graus de dificultat, per a recórrer aquest massís del Pirineu, en el qual hi ha el cim més alt: l'Aneto.
- També hi trobareu una selecció de les millors escalades.
- Els itineraris d'aquesta guia es divideixen en dos grans apartats: els d'aproximació a indrets o a colls clau i els d'ascensió als cims. Es tracta d'una guia que us permetrà descobrir el massís de la Maladeta des de diferents indrets, especialment des del refugi de la Renclusa, del Centre Excursionista de Catalunya, situat al peu del massís.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN

c/. Nena Casas, 73-75 - 08017 Barcelona

Tel./Fax: (93) 204 43 97



CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

PUIGSACALM BELLMUNT

David Aloy i M. Mercè Lleonart

- Aquesta guia de les muntanyes del Puigsacalm, Bellmunt i Milany us ofereix un repertori de 41 itineraris per a recórrer aquesta regió del Pre-pirineu, amb tants al·licients paisatgístics i cromàtics.
- Els itineraris d'aquesta guia es divideixen en quatre grans apartats: Bellmunt i la serra de Curull, Puigsacalm, serres de Milany i de Santa Magdalena de Cambrils, i rodalies de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses.
- Es tracta d'una guia que us permetrà redescobrir bells i entranyables paisatges i gaudir de la llum i el color d'indrets inoblidables.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN

c/. Nena Casas, 73-75 - 08017 Barcelona - Tel./Fax: (93) 204 43 97





BUTLLOFES I FERIDES DE FRICCIÓ

Compeed: tractament i prevenció

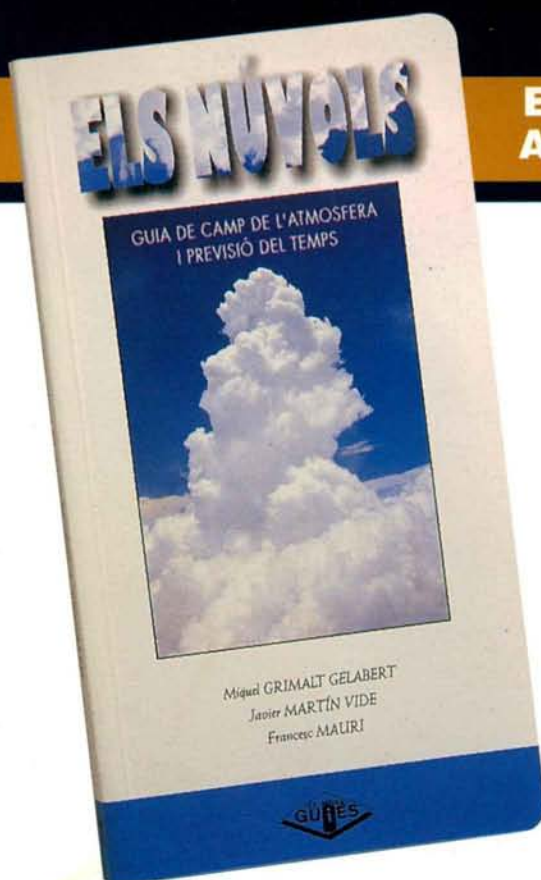
- Actua com una capa extra de la pell
- Suau i elàstic

- Protegeix i calma el dolor
- Venda en farmàcies

Compeed és un producte de Coloplast, S.A. Dinamarca

Laboratoris
DIAFARM, S.A.
Sabadell (Barcelona)

La primera guia meteorològica dels Països Catalans



EL TEMPS A LA BUTXACA

La previsió del temps
a l'abast de tothom.

Una eina indispensable per
a sortir de casa.

192 PÀGINES
157 IL·LUSTRACIONS I
FOTOGRAFIES A COLOR
P.V.P. 2.500 Ptes.



Miquel GRIMALT
GELABERT
UNIVERSITAT DE
LES ILLES

Francesc MAURI
TV3

Javier MARTÍN
VIDE
UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Presentació a Barcelona

dijous 26 d'octubre, 8 del vespre
Centre Excursionista de Catalunya
c/. Paradís, 10

Presentarà: **Martí Boada**, naturalista

L'editorial obsequiarà un exemplar de la
guia a tots els Centres Excursionistes que
asisteixin a l'acte. Cal confirmar-ho al Tel.

977/ 22 13 96

**Edicions
EL MÈDOL**

Prat de la Riba, 19 1r. 1a. - Tel. (977) 22 13 96. 43001-Tarragona